

Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid

Een onderzoek naar bewonersinitiatieven in de Amsterdamse wijkaanpak

Verschijningsdatum: 6 oktober 2011

Prof. Dr. E.H. Tonkens
Dr. I. Verhoeven

Met medewerking van:

Drs. Marjolijn Heerings
Drs. Gerben Kroese
Suzanne Roggeveen
Maja Hertoghs
Dr. Gerben Moerman
Anne Brouwers

Universiteit van Amsterdam/AISSR

© Evelien Tonkens en Imrat Verhoeven

De studie is alleen beschikbaar via het internet.

Verwijzen naar deze studie graag als volgt: Tonkens, E. en I. Verhoeven (2011) *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid. Een onderzoek naar bewonersinitiatieven in de Amsterdamse wijkaanpak*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/Stichting Actief burgerschap.

Voor vragen kunt u contact zoeken via e.h.tonkens@uva.nl of i.verhoeven@uva.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	5
Samenvatting.....	6
Focus en vragen van deze studie.....	6
Belangrijkste bevindingen	6
Conclusies.....	13
<i>Tastbare verbetering van kwaliteit van leven</i>	13
<i>Getrapt bereik van initiatiefnemers, volledig bereik van deelnemers</i>	15
<i>Partnerschap en sociale opwarming</i>	17
Aanbevelingen voor beleid	18
Inleiding.....	20
<i>Bewonersinitiatieven in Amsterdam</i>	21
<i>Methode.....</i>	24
<i>Opbouw van dit rapport.....</i>	26
1. Het Amsterdamse beleid ten aanzien van bewonersinitiatieven.....	28
2. Initiatiefnemers ontwikkelen sociaal kapitaal.....	32
<i>Wie zijn de initiatiefnemers?.....</i>	32
<i>Sociaal-kapitaalbevorderende initiatieven</i>	38
<i>Conclusies</i>	42
3. Sociaal en pragmatisch bewogen initiatiefnemers.....	44
<i>Meerdere motieven doen er toe.....</i>	44
<i>Het belang van pragmatische en sociale motieven.....</i>	46
<i>Conclusies</i>	49
4. Nieuwe relaties tussen burgers en overheid: van eisen en klagen naar partnerschap	51
<i>De dynamiek van interacties tijdens initiatieven</i>	51
<i>Sociale opwarming.....</i>	55
<i>Problematische interacties en de vraag om aandacht.....</i>	58
<i>Conclusies</i>	63

5. Geld maakt (niet) gelukkig	65
<i>Kenmerken van en opvattingen over de budgetten</i>	65
<i>Bestendig partnerschap en versterkte vraag om overheidsaandacht</i>	67
<i>Geld leidt tot spanningen met andere initiatiefnemers</i>	70
<i>Het verlangen naar bureaucratie</i>	72
<i>Conclusies</i>	74
6. Effecten van initiatieven op competenties en kwaliteit van leven in de buurt.....	76
<i>Initiatief nemen ontwikkelt deugden en vaardigheden</i>	77
<i>De buurt wordt hechter van bewonersinitiatieven</i>	84
<i>Conclusies</i>	86
7. Streven naar democratisch professionalisme	88
<i>Indrukwekkende gedrevenheid</i>	89
<i>De kunst van ondersteuning</i>	91
<i>Democratisch professionalisme als panacee?</i>	92
<i>Conclusies</i>	94
8. Conclusies en aanbevelingen	96
<i>Tastbare verbetering van kwaliteit van leven</i>	96
<i>Binding</i>	98
<i>Getrapt bereik van initiatiefnemers, volledig bereik van deelnemers</i>	99
<i>Partnerschap en sociale opwarming</i>	102
<i>Aanbevelingen</i>	103
Literatuur.....	105
Methodologische bijlage.....	110
<i>Steekproef</i>	110
<i>Non-respons</i>	111
<i>Enquête-interviews</i>	111
<i>Kwalitatieve interviews</i>	112

Voorwoord

Deze studie kon alleen ontstaan door de inzet van velen. Het belangrijkste zijn de bewoners die initiatieven hebben genomen. Wij danken hen zeer voor hun tijd en het inkijkje dat ze ons boden in hun initiatieven. Onze dank gaat ook uit naar de 15 professionals die hen hebben begeleid en ons daarover hebben verteld.

We zijn het Programmabureau Wijkaanpak van de gemeente Amsterdam in de persoon van Hettie Politiek zeer erkentelijk dat zij dit onderzoek mogelijk heeft gemaakt. De stille kracht bij de gemeente komt van Karin Daman en Kirsten Simhoffer van de Dienst Wonen, Zorg en Samenleven (WZS). Met tomeloze inzet en grote kennis van zaken hebben zij ons bijgestaan en kritisch doch opbouwend meegelezen. Nuttig advies hebben we meerdere malen gekregen van de leden van onze klankbordgroep. Dank daarvoor aan: John Sedney, Margriet Koomen, Sandra Bos, Age Niels Holstein, Rob van Veelen, Rogier Noyon, Jacqueline van Loon en Liesbeth Ottes. Op 26 mei organiseerde Karin Daman een expertmeeting met veel aanwezigen uit de stadsdelen. Hun commentaar hebben wij zeer gewaardeerd.

Er was nog een stille kracht, of eigenlijk een groep stille krachten, bij de Universiteit van Amsterdam. Allereerst Marjolijn Heerings die altijd goedlachs tot het uiterste is gegaan om een betrouwbare enquête tot stand te brengen en een deel van de interviews te doen. Maar ook Gerben Kroese was van onschatbare waarde door de vele kundig afgenomen interviews met bewoners en professionals. Andere stille krachten zaten in de groep studenten die de enquêtes face to face hebben afgenomen en die de interviews hebben uitgetypt. Onze student-assistenten Suzanne Roggeveen en Maja Hertoghs hebben eindeloos en op de gekste uren bewoners gebeld en daarna, samen met Anne Brouwers, veel interviews gecodeerd. Ten slotte was onze collega-docent en methodoloog Gerben Moerman onmisbaar. Hij heeft de methodologische aspecten van dit onderzoek nauwgezet in de gaten gehouden. Wij zijn jullie allemaal meer dan dankbaar. Wat was het aangenaam om met jullie samen te werken.

Evelien Tonkens

Imrat Verhoeven

Amsterdam/Den Haag, 3 oktober 2011

Samenvatting

Focus en vragen van deze studie

In Amsterdam zijn sinds 2008 in 24 buurten op grote schaal budgetten voor bewonersinitiatieven ingevoerd. In dit rapport doen we verslag van een onderzoek naar bewonersinitiatieven die via budgetten tot stand zijn gekomen. Dat doen we middels 289 enquêtes en 49 diepte-interviews met initiatiefnemers en 15 interviews met professionals, verspreid over alle stadsdelen. We behandelen in deze samenvatting de volgende vragen, die in de inleiding van dit rapport zijn gecomprimeerd tot vier kernvragen:

- Wie zijn de initiatiefnemers?
- Waar richten hun initiatieven zich op?
- Wat zijn hun motieven om een initiatief in te dienen?
- Welke effecten hebben hun initiatieven op competentie-ontwikkeling en op de buurt?
- Wat zijn hun de ervaringen met het geld-aspect?
- Wat zijn de effecten op de verhouding tussen de initiatiefnemers en de professionals die erbij betrokken zijn, zoals ambtenaren en opbouwwerkers?

Hieronder volgen per deelvraag de belangrijkste uitkomsten, gevolgd door meer overkoepelende conclusies en aanbevelingen.

Belangrijkste bevindingen

Wie zijn de initiatiefnemers?

Initiatiefnemers zijn geen gemiddelde buurtbewoners: ze zijn meer geworteld in de buurt en zijn maatschappelijk actiever. Ze hebben een sterke buurtbinding en veel buurtcontacten. Ze voelen zich er goed thuis, zijn minder vaak van plan te

verhuizen, zijn meer dan gemiddeld actief in vrijwilligerswerk, vaker lid van buurtverenigingen en gaan vaker stemmen. Wie hoopte dat mensen actief worden door bewonersinitiatieven te initiëren en daardoor sociaal kapitaal ontwikkelen, wordt door dit onderzoek teleurgesteld: dat was bij deze mensen al eerder gebeurd.

Initiatiefnemers echter zijn evenmin de mensen die je altijd al ziet bij participatietrajecten – de wat hoger opgeleide autochtone mannen van boven de vijftig. Onder de initiatiefnemers van bewonersinitiatieven bevinden zich meer vrouwen, lager opgeleiden, mensen met een laag inkomen, jongeren en nieuwe Nederlanders. Vergeleken met oudere participatievormen als inspraakavonden en interactief beleid boort het bewonersinitiatievenbeleid dus wel degelijk andere mensen aan. Initiatiefnemers zorgen er op hun beurt dankzij het bewonersbudget voor dat andere buurtbewoners actief worden en nieuwe contacten aangaan.

Wat voor initiatieven nemen zij?

Het vaakst voorkomende doel is bevordering van contact en verbinding tussen Amsterdammers, met name tussen verschillende (etnische) groepen. De gerichtheid op ontmoeting en verbinding van de Amsterdamse initiatieven wijkt af van het landelijk gemiddelde. Uit landelijk onderzoek komt fysieke verbetering van de buurt als belangrijkste onderwerp naar voren.

Meer concreet werken de meeste Amsterdamse initiatiefnemers aan verkleining van taal- of ontwikkelingsachterstanden, tegengaan van isolement, etnische spanningen en overlast, en bevordering van overdracht van burgerschapscompetenties (kennis, deugden en vaardigheden). Dit gebeurt via een veelvoud van kleinschalige initiatieven qua aantallen initiatiefnemers, deelnemers, verkregen budgetten en looptijd.

Wat motiveert bewoners om initiatieven te nemen?

De focus op ontmoeting en verbinding zien we ook terug in de motieven van initiatiefnemers. Zij worden het sterkst gemotiveerd door de wens om iets voor andere mensen te doen en om mensen met elkaar in contact te brengen. Dit geldt voor nieuwe Amsterdammers nog iets sterker dan voor autochtone Amsterdammers.

Vaak signaleren initiatiefnemers een combinatie van drie elkaar versterkende problemen in de buurt waar zij iets tegen willen doen: gedragsproblemen, lelijkheid of rommel en gebrek aan contact en saamhorigheid en dus isolement – dit laatste vooral van ouderen. Een minder zwaarwegend motief is het verlangen om invloed uit te oefenen.

Mannen en vrouwen verschillen qua motieven niet van elkaar; er zijn wel lichte verschillen tussen bevolkingsgroepen en mensen van verschillend opleidingsniveau. Voor nieuwe Nederlanders en lager opgeleiden zijn burgerschapsmotieven iets belangrijker: zij geven vaker als motief te willen bijdragen aan de publieke zaak of de overheid te willen helpen. Ook willen nieuwe Nederlanders vaker iets nieuws te leren. Lager opgeleiden willen vaker (dan middelbaar of hoger opgeleiden) problemen rond het eigen huis oplossen of waardering krijgen van andere mensen. Ook speelt voor hen vaker plichtsbesef: het initiatief nemen omdat er niemand anders was die het kon doen.

Ondanks deze accentverschillen is er een sterke gemeenschappelijke drijfveer van de initiatiefnemers: oriëntatie op de ander. Mensen willen graag iets met en voor anderen doen. Die 'anderen' zijn soms mensen van de eigen (etnische) groep, maar ook buurtbewoners die elkaar te weinig kennen. Initiatiefnemers willen graag overbruggend contact bevorderen, opdat mensen elkaar eerder aanspreken en gedragsproblemen afnemen. Ook hopen ze dat door verfraaiing van de buurt de sfeer verbetert en overlast afneemt.

Wellicht is de Amsterdamse gerichtheid op ontmoeting en verbinding te verklaren uit de Amsterdamse beleidstraditie. Daarin is veel aandacht voor het

tegengaan van polarisering en radicalisering en het bevorderen van binding, ontmoeting, 'de boel bij elkaar houden' en – recentelijk – hoffelijkheid.

Wat zijn de effecten van participeren in bewonersinitiatieven op de ontwikkeling van burgerschapscompetenties en op de kwaliteit van leven in hun buurt?

De effecten op de bewoners en de buurt hebben we alleen indirect onderzocht, namelijk door de ogen van initiatiefnemers en betrokken professionals. Veel initiatiefnemers vinden dat ze door hun initiatief competentier zijn geworden. Ze beschikken over meer democratische, bureaucratische en sociale vaardigheden. Democratische vaardigheden vinden ze het sterkst ontwikkeld: initiatiefnemers hebben meer begrip voor andere mensen, de overheid en de politiek. Ook zijn ze sociaal reflexiever: ze begrijpen beter hoe andere mensen hen zien. Minder prominent maar wel belangrijk voor de helft van de initiatiefnemers is de ontwikkeling van eigen sociale vaardigheden zoals weerbaarheid en met kritiek kunnen omgaan. Deze competentieontwikkeling bij de initiatiefnemers is opmerkelijk, omdat ze bij aanvang al heel actief waren en actieve burgers meestal al veel genoemde competenties bezitten. Bewonersinitiatieven doen klaarblijkelijk meer dan andere vormen van actief burgerschap een beroep op (ontwikkeling) van empathie en begrip.

Wat is de betekenis van de initiatieven voor de buurt? Ze dragen, volgens de initiatiefnemers en professionals, bij aan sociale verbetering doordat mensen elkaar leren kennen en ook na deelname aan een initiatief met elkaar in contact blijven. Er ontstaan nieuwe contacten en daardoor meer sociale cohesie, sociale controle en publieke toe-eigening (het gevoel dat de wijk ook van jou is).

De opvattingen van de initiatiefnemers over de ontwikkeling van competenties en de bijdrage aan de buurt bevestigen de sterke oriëntatie op de ander, die we ook al tegenkwamen bij de motivaties.

Welke interacties met andere bewoners en professionals komen via het beleid voor bewonersinitiatieven tot stand?

Bijna alle initiatieven krijgen hulp van professionals. Er is veelvuldig contact tussen de initiatiefnemers en andere bewoners en tussen de initiatiefnemers en de professionals die hen ondersteunen. De initiatiefnemers worden door het initiatief vaak veel positiever over buurtbewoners en het stadsdeel. In iets mindere mate gaan ze ook positiever denken over bewonersorganisaties en het opbouwwerk.

Er is niet alleen sprake van toenemende tevredenheid maar ook van een kwalitatieve verandering in de relaties tussen burgers en overheid. De afgelopen decennia maakte de overheid zich in toenemende mate zorgen over eisende en klagende burgers. Over burgers als vragende of eisende consument die verlangens, eisen en wensen aan het loket poneren. Of over klagende passieve burgers die op afstand blijven en vanuit die afstand klagen dat 'ze' het weer niet goed doen. In het werken met bewonersinitiatieven ontstaat echter een nieuw type verhouding: het partnerschap tussen overheid en burgers. Naar zo'n verhouding is wel eerder gestreefd maar die kwam nog niet zo goed van de grond: Burgers en professionals werken samen aan een concreet gemeenschappelijk doel en nemen daarbij elk hun verantwoordelijkheid. Er is daarbij sprake van 'sociale opwarming': intensere relaties door meer interacties. Sociale opwarming mondt uit in een vraag om aandacht en erkenning. Deze nieuwe verhouding is nog pril en gaat gepaard met vallen en opstaan, maar is wel in ontwikkeling. Bewonersinitiatieven lijken hiervoor een geschikte proeftuin.

Wat betekenen die interacties voor de taken van professionals?

Deze nieuwe verhouding stelt nieuwe eisen aan professionals. Professionals geven daar op uiteenlopende manieren invulling aan. Dat varieert van tamelijk afstandelijk met nadruk op eigen verantwoordelijkheid van burgers tot zeer betrokken met nadruk op gedeelde verantwoordelijkheid. Initiatiefnemers op hun

beurt hebben uiteenlopende behoeften aan ondersteuning, die ook gedurende het indienen en uitvoeren van het initiatief variëren. Dit vereist een immense flexibiliteit van professionals. Doordat bewoners deze bewegelijke eisen en verwachtingen zelden expliciteren, ontstaan soms mismatches tussen hulpbehoefte en geboden hulp. De kunst van de ondersteuning van bewonersinitiatieven schuilt erin, goed te kunnen inschatten wanneer krachtige ondersteuning nodig is en wanneer een klein zetje of juist even loslaten geboden zijn – en om daar vervolgens heel flexibel mee om te gaan. Voor de verdere ontwikkeling van het partnerschap is die flexibiliteit cruciaal. Deze flexibiliteit staat op gespannen voet met afrekenen op prestaties en producten. Immers, goede flexibele professionals zijn regelmatig slechts op de achtergrond waakzaam en doen niets meetbaars.

In het zich ontwikkelende partnerschap speelt bureaucratie een ambivalente rol. Initiatiefnemers hebben enerzijds veel (bekende) klachten over bureaucratische procedures en bureaucratische communicatie. Ze verwachten meer waardering, interesse en begrip voor hun initiatief, goed en herhaald contact en continuïteit van de relatie die zij met de overheid zijn aangegaan. Anderzijds verlangen ze ook naar meer bureaucratie doordat ze de overheid soms meer vertrouwen dan hun medebewoners. Ze willen dat de overheid meer bureaucratische controle uitoefent over bestedingen en meer verantwoording eist.

De kunst van de ondersteuning schuilt behalve in bovengenoemde flexibiliteit ook in hulp bij het leggen van verbindingen met andere (groepen) bewoners en andere initiatieven, en in hulp bij bureaucratische vereisten. Ook van belang voor dit ontluikende democratische professionalisme is dat de procedures en verantwoording worden bewaakt, en dat wordt geprobeerd ongelijkheid in de participatie tegen te gaan. Vooral in Amsterdam zijn dit soort professionals gewenst, omdat ons onderzoek uitwijst dat de initiatiefnemers een voorhoede vormen in de buurt. Zo'n voorhoede kan al gauw institutionaliseren tot een nieuwe buurtelite die andere burgers in de weg zit in plaats van helpt. Het is dus zaak om intensief met die voorhoede aan de slag te zijn, zodat

bewonersinitiatieven blijven ontstaan en zij ook democratisch genoeg zijn om bestaansrecht te hebben.

Wat zijn de effecten van de beschikbaarheid van budgetten op de initiatieven?

Bewonersinitiatieven worden in de Amsterdamse wijkaanpak gestimuleerd door budgetten voor initiatieven beschikbaar te stellen. Het geld maakt gelukkig, omdat het nieuwe initiatieven daadwerkelijk stimuleert. Vage sociale betrokkenheid en creativiteit worden wakker gekust en omgezet in concrete actie. Het geld versterkt echter ook het proces van sociale opwarming in de verhoudingen tussen initiatiefnemers en overheid dat we in het vorige hoofdstuk signaleerden. Door geld te geven aan initiatiefnemers hebben zij het idee dat zij en hun initiatieven er voor de overheid toe doen. Dit versterkt de vraag om aandacht en erkenning van het initiatief. De initiatiefnemers willen graag vol trots tonen wat zij met het geld doen. Introductie van budgetten leidt ook tot een nieuwe figuur in de relaties tussen burgers en overheid, namelijk de burgerondernemer. Zij werken aan een publiek belang, maar worden er zelf ook wat wijzer van. Er zijn weinig aanwijzingen dat deze burgerondernemers door andere initiatiefnemers als problematisch worden beschouwd.

Geld maakt niet zo gelukkig in de verhoudingen tussen initiatiefnemers onderling. Het leidt tot gevoelens van gebrek aan erkenning omdat anderen meer krijgen, jaloezie en vooral tot twijfels over eerlijkheid en integriteit van andere initiatiefnemers en de wil om aan te tonen naar andere bewoners en de overheid dat je zelf niet publieke middelen verkwist. Daarom creëert het werken met budgetten onder de meerderheid van de initiatiefnemers een verlangen naar bureaucratie. Initiatiefnemers willen graag meer controle, verantwoording en striktere procedures. Ze roepen om een overheid die voor 'checks and balances' zorgt in de spanningen die het geld tussen initiatiefnemers doet ontstaan. Datzelfde is het geval bij de besluitvorming over de toekenning van budgetten. Eerder onderzoek suggereerde dat het initiatiefnemers niets uitmaakt wie er

besluit, als er maar snel wordt besloten zodat ze verder kunnen met hun initiatief (Wenker 2010). Ons onderzoek laat echter zien dat het wél uitmaakt wie er besluit. Juist om de eerlijkheid te garanderen en met enige kennis van zaken en gezaghebbendheid te besluiten, kiezen initiatiefnemers in de meerderheid voor een gemengd model waarin zij samen met ambtenaren beslissen over de toekenning van budgetten. Als aan deze voorwaarden wordt voldaan, dan maakt geld gelukkig.

Conclusies

Wij zullen hieronder de belangrijkste conclusies op basis van onze bevindingen samenvatten.

Tastbare verbetering van kwaliteit van leven

In de landelijke media is de buurtbarbecue symbool geworden van behaagzieke geldverspilling in Vogelaarwijken. Het beeld is dat er in een wanhopige, ondoordachte poging om de bewoners van die wijken te behagen, de afgelopen jaren zelfs geld beschikbaar is gesteld voor buurtbarbecues en andere bewonersinitiatieven. Lekker gratis consumeren op last van de belastingbetaler. Met verbetering van de kwaliteit van leven in die wijken heeft het niets te maken, daarover zijn links en rechts het eens. Links wil liever geld uitgeven aan sociaal-economische verbetering via onderwijs en banen en rechts wil liever bezuinigen vanuit de overtuiging dat burgers pas actief worden als de overheid zich terugtrekt. Niemand zal er dan ook rouwig om zijn als geld voor bewonersinitiatieven in de aanstaande bezuinigingsrondes sneuvelt.

Bovenstaand beeld van bewonersinitiatieven is onterecht, zo blijkt uit dit onderzoek. De meeste initiatieven zijn geen doelloos pretpakket, maar tastbare bijdragen aan de kwaliteit van leven, van huiswerkklassen tot en met schoonmaakacties en uitjes voor bejaarden. De initiatiefnemers doen dit niet

voor hun eigen plezier maar om de problemen op te lossen waar ze in hun buurt tegenaan lopen. Door bewonersinitiatieven ontstaan veel nieuwe contacten tussen bewoners. Vage sociale betrokkenheid en creativiteit worden wakker gekust en omgezet in concrete actie. Ook ontstaat een al langer door beleid verlangd 'partnerschap' tussen overheid en burgers, als alternatief voor de klagende en eisende burger en de afwerende overheid. In de tabel hieronder zetten we deze contrasten met het gangbare beeld van de buurtbarbecue op een rij:

Verschillen publiek imago en onze onderzoeksbevindingen

Buurtbarbecue- beeld:	Dit onderzoek:
Het is alleen pretgeld, geldverkwisting: ze geven feestjes van publieke middelen.	Het gaat niet alleen over eten en feesten, het gaat over oplossen van tastbare sociale problemen.
Het versterkt alleen consumentisme: iedereen komt gratis eten halen en dat is het wel.	Het versterkt een sociale betrokkenheid die al sterk aanwezig was, maar nu beter aangeboord en gekanaliseerd wordt.
Het houdt mensen passief en ontvangend: het bevordert zelfredzaamheid en ondernemende houding helemaal niet.	Het activeert en bevordert dat mensen elkaar meer gaan helpen en meer met elkaar gaan doen.
Het heeft geen effecten op de sociale cohesie.	Het heeft een positief effect op de sociale cohesie.
Het heeft geen effecten op vaardigheden van burgers of kwaliteit van leven in de buurt.	Het heeft een positief effect op de kwaliteit van leven en op empathie en democratische, sociale en bureaucratische vaardigheden.
Het doet niets met maatschappelijke onvrede en wantrouwen jegens politiek.	Het verbetert de verhouding tussen overheid en burgers: er ontstaat meer onderling begrip en een nieuw partnerschap.
Het zijn altijd dezelfde mensen, altijd hetzelfde kleine kringetje.	Het zijn nieuwe groepen actieve mensen die initiatieven nemen en zij slepen veel anderen mee; er ontstaat lokaal leiderschap.
Het is alleen gericht op eigen voordeel, iets leuks voor zichzelf of de eigen groep.	Ze zijn zeer sociaal gericht en werken aan concrete sociale problemen in de buurt; eigenbelang is nauwelijks aan de orde. Wel willen mensen vaak iets er van leren.

Bij deze en de hiernavolgende conclusies moet worden bedacht dat dit onderzoek een positieve bias kan hebben doordat we gesproken hebben met mensen die eraan deelnamen en dat ook volhielden en niet met afhakers of buitenstaanders. Ook hebben we gesproken met professionele begeleiders voor wie het hun dagelijks werk is.

Getrapt bereik van initiatiefnemers, volledig bereik van deelnemers

Budgetten voor bewonersinitiatieven bereiken niet de hele bevolking, als we alleen naar de initiatiefnemers kijken. De initiatiefnemers zijn immers steevast reeds actieve bewoners die op verschillende manieren vormgeven aan sociale en politieke participatie en lid zijn van organisaties. Maar ze zijn ook vaker dan gemiddeld bij andere vormen van participatie het geval is vrouw, nieuwe Amsterdammer, lager of middelbaar opgeleid en hebben een lager inkomen.

Als we bewonersinitiatieven beoordelen op de vraag of initiatiefnemers representatief zijn voor de bevolking als geheel (en dus of veel initiatiefnemers nog niet actief eerder waren), stellen bewonersinitiatieven teleur. Er zijn echter goede redenen om andere maatstaven te hanteren. Onderzoek laat steevast zien dat de verwachting dat beleid ter bevordering van actief burgerschap iedereen gelijkelijk bereikt, een recept voor teleurstelling is. In de praktijk wordt dus eerder een groep voortrekkers of lokale leiders bereikt. Belangrijker is in hoeverre de initiatiefnemers op hun beurt met hun initiatieven bewoners bereiken die veel minder of niet actief waren. In plaats van gemankeerd volledig bereik is dan eerder sprake van *getrapt bereik van initiatiefnemers*, waarmee wel *volledig bereik van deelnemers* mag worden beoogd.

Wie uitgaat van getrapt bereik van initiatiefnemers, stelt andere eisen en ziet andere kansen en risico's dan wie uitgaat van volledig bereik. Kijkend naar de kansen, is de hamvraag dan niet of iedereen bereikt wordt om een initiatief in te dienen, maar of de initiatiefnemers op hun beurt een ruim bereik hebben en daarbij ook nieuwe mensen activeren. Tweede vraag is in hoeverre deelname

aan het initiatief de deelnemers tot verdere sociale of politieke participatie stimuleert. Beginnen ze alsnog een initiatief middels een budget, of gaan ze zich bijvoorbeeld organiseren, een baan zoeken, vrijwilligerswerk doen, een koffieochtend organiseren, een protestactie beginnen of (vaker) stemmen bij verkiezingen?

Kijkend naar de risico's is een belangrijke vraag of andere mensen in de buurt zich buitengesloten voelen en het gevoel hebben dat het beleid de reeds actieve bewoners nog meer in het zadel zet en dus voortrekt. Het zojuist verschenen onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) naar burgerperspectieven (Dekker en den Ridder 2011: 3) oppert dat dit aan de hand kan zijn: bij de vraag of mensen beslissingen over voorzieningen in de wijk liever aan de buurtbewoners overlaten middels een buurtbudget, of besluiten daarover liever aan de gemeente overlaten, is een meerderheid ervoor dat de gemeente beslist. Een tweede risico is dat mensen met hun initiatieven een te beperkte kring bewoners bereiken qua kwantiteit (te weinig mensen) of kwaliteit (te weinig verschillende mensen: alleen mensen die tot hun eigen kring behoren) en dat het publieke belang van een activiteit onvoldoende duidelijk is.

Op deze manier naar bewonersinitiatieven kijkend, is de overkoepelende vraag: in hoeverre bevorderen bewonersinitiatieven democratisch lokaal leiderschap? Bevorderen ze leiderschap dat niet alleen initiërend en stimulerend is maar ook democratisch? Met dat laatste bedoelen we: hebben deze leiders voldoende oor en oog voor wat er in de buurt leeft en voor processen van in- en uitsluiting? En omdat we uit ander onderzoek weten dat daartoe sociale reflexiviteit van cruciaal belang is: in hoeverre zijn deze leiders sociaal reflexief en zijn zij ook in staat dit bij anderen te bevorderen? De initiatiefnemers zijn in elk geval zelf van oordeel dat zij veel hebben geleerd over hoe andere mensen denken en hoe andere mensen hen zien.

Het streven naar getrapte bereik van initiatiefnemers en volledig bereik van deelnemers heeft consequenties voor de rol van begeleidende professionals. Het geeft hun de taak om zich te ontwikkelen tot *democratische professionals* en om te bevorderen dat een aanzienlijk deel van de deelnemers van de initiatieven

mensen zijn die nog niet op (veel) andere manieren actief waren. Ook is het hun taak om te bevorderen dat de mensen die zich als initiatiefnemers melden, zich ontwikkelen tot lokale democratische leiders die sociaal reflexief zijn, die alert zijn op processen van uitsluiting en deze processen actief bestrijden.

Partnerschap en sociale opwarming

Bewonersinitiatieven blijken niet alleen een bijdrage aan binding en aan democratisch leiderschap, ze zijn ook een tamelijk geslaagd experiment in het scheppen van nieuwe verhoudingen tussen burgers en overheid, waar de huidige regering (evenals enkele vorige regeringen) naarstig naar op zoek is. Rechts en links schieten in hun afkeer van bewonersinitiatieven in oude reflexen: links vertrouwt de overheid alleen als voorzieningenmotor, rechts vertrouwt alleen een overheid die zich terugtrekt. Onder hun ogen voltrekken zich intussen tamelijk geslaagde experimenten in vormgeving van nieuwe verhoudingen tussen burger en overheid waar beiden zeggen naar te zoeken maar waarvoor zij ziende blind zijn. Dit is een verhouding waarin de overheid meer activeert en stimuleert in plaats van burgers als consumenten te bedienen. Initiatiefnemers ontwikkelen niet alleen meer begrip voor andere bewoners en de overheid. Van bewonersinitiatieven is te leren hoe in die nieuwe verhouding meer betrokkenheid en begrip tussen burgers en bestuur kan ontstaan.

Deze nieuwe verhoudingen hebben hun eigen mogelijkheden en kansen, maar ook hun eigen risico's. Een van die risico's is een verlangen naar meer bureaucratie vanuit wantrouwen jegens medebewoners. Een roep om meer controle op toekenning, uitgaven en besteding, naast een blijvende roep om minder bureaucratie. Dat confronteert de overheid met een tegenstrijdig eisenpakket. Een ander risico is dat bewoners te hoge verwachtingen gaan koesteren van de overheid. Met name verwachtingen omtrent erkenning en waardering van hun bijdrage kunnen tot problemen leiden doordat deze meer tijd

en aandacht vereisen dan overheid en begeleidende professionals ter beschikking hebben.

Aanbevelingen voor beleid

1. Handhaaf het beleid voor bewonersinitiatieven, inclusief de professionele begeleiding. Het toe te kennen bedrag kan wel gemiddeld lager dan wat in de onderzochte periode is toegekend, mits uitzonderingen om goede redenen mogelijk blijven.
2. Koester de gerichtheid van de Amsterdamse bewonersinitiatieven op overbruggend contact en binding, op het in contact brengen van mensen die elkaar anders niet spreken en dus ook niet aanspreken. Amsterdam onderscheidt zich hier reeds mee en kan zich hiermee nog verder onderscheiden.
3. Streef naar *getrapt* bereik van *initiatiefnemers*, en *volledig* bereik van *deelnemers*. Volledig bereik van initiatiefnemers is niet realistisch en ook niet noodzakelijk. Belangrijker is dat er sprake is van volledig bereik van deelnemers: dat de initiatieven wel de hele buurt bereiken en buurtbewoners zich niet buitengesloten voelen.
4. Richt de begeleiding op bevordering van volledig bereik van deelnemers, door bevordering van sociale reflexiviteit en ontwikkeling van lokaal democratisch leiderschap van initiatiefnemers en democratische professionaliteit van begeleiders. Getrapte participatie stelt niet minder maar andere eisen aan de begeleiding, zoals het vermogen om via het initiatief nieuwe mensen te bereiken, het bevorderen van sociale reflexiviteit en het vermogen om lokaal democratisch leiderschap te ontwikkelen.
5. Herken bewonersinitiatieven als redelijk geslaagde maar nog onvoltooide experimenten in de ontwikkeling van een nieuw partnerschap tussen overheid en burgers die gepaard gaan met 'sociale opwarming'. 'Sociale opwarming' heeft positieve en problematische aspecten die op hun waarde geschat en in goede banen geleid moeten worden. Het nieuwe partnerschap is een

interessant alternatief voor de klagende en eisende burger en de afhoudende of knielende overheid.

Inleiding

Overall in Nederland zijn bewoners in beweging. Ze knappen samen pleintjes op, onderhouden het plantsoen, proberen de overlast van jongeren te verminderen of zorgen voor ontmoeting tussen bevolkingsgroepen. De overheid heeft grote interesse voor deze initiatieven van bewoners. Onder andere omdat zij zich ervan bewust is geworden dat ze niet zelf alle maatschappelijke problemen aan kan pakken. Steeds vaker legt de overheid daarom de bal bij burgers. Actief burgerschap wordt toegejuicht als oplossing voor gebrek aan sociale samenhang, asociaal gedrag, sociale uitsluiting en ook als middel om de kloof tussen burgers en bestuur te dichten (Tonkens 2006, 2009).

In de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog lag de bal vooral bij de overheid. Meer overheidsoptreden gold doorgaans als de sleutel tot een oplossing van nieuwe maatschappelijke vraagstukken. Na ongeveer 1980 kwam de bal bij de markt te liggen. Was er een probleem, dan werd al gauw gedacht dat het met meer markt kon worden opgelost. De laatste jaren ligt de bal steeds vaker bij de burger. Bekleed met sociale, economische en politieke rechten die zij in de decennia daarvoor hebben verworven, worden burgers nu met klem uitgenodigd een actieve rol te spelen in het publieke domein. Sociale problemen worden alleen samen met burgers oplosbaar geacht.

De bal bij de burger leggen gaat gepaard met een activerende overheid. Dat is een overheid die initiatieven van burgers stimuleert en faciliteert, en burgers wil uitnodigen en verbinden. Dit betekent een grote koersverandering ten opzichte van de oude verzorgingsstaat, die zichzelf vooral als taak stelde voorzieningen en diensten voor burgers te regelen. Het is ook een koersverandering ten opzichte van de bedrijfsmatige overheid die vond dat zij diensten moest verlenen waartussen burgers als consumenten moesten kiezen en dat die burgers vervolgens de verantwoordelijkheid moesten nemen voor de consequenties van hun keuzen. In de nieuwe koers worden mensen als actief burger tegemoet getreden. Hun betrokkenheid bij de publieke zaak wordt gestimuleerd of ondersteund. De overheid probeert aan te sluiten bij wat burgers

willen en kunnen bijdragen aan de publieke zaak; wat hun mogelijkheden en talenten zijn, waar ze enthousiast van worden. Ze wil deze betrokkenheid niet voor burgers invullen maar hen daarin aanvullen (Verhoeven en Oude Vrielink, te verschijnen, Van de Wijdeven en Geurtz 2009).

Over de vraag wat precies de rol van de overheid is wanneer deze burgers wil activeren, is het laatste woord nog niet gezegd. Globaal gesproken bestaan daarop twee visies: een terugtrekkende en de activerende koers. Sommigen menen dat de overheid zich moet terugtrekken, vanuit de overtuiging dat burgers actiever worden wanneer de overheid minder doet. Anderen zijn van mening dat actief burgerschap alleen gestimuleerd wordt als de overheid zelf ook actief is (Tonkens 2009). De kabinetten Balkenende neigden wat meer naar de laatste visie, het kabinet Rutte neigt meer naar de eerste. Lokale overheden kunnen hierin (zolang hun budget dit toelaat) grotendeels een eigen koers varen: de gemeente Amsterdam neigt wat meer naar de activerende koers.

Deze koersverandering naar actief burgerschap heeft de afgelopen jaren onder andere haar beslag gekregen door de inzet van financiële regelingen die initiatieven van burgers stimuleren. Door financiële impulsen van het Ministerie van Wonen, Wijken en Integratie wordt er gewerkt met voucherregelingen (zie Tonkens en Kroese 2009) en met bewonersbudgetten. In beide gevallen kunnen bewoners een verzoek om financiële ondersteuning van hun initiatief indienen bij de gemeente of bij besluitvormingsgroepen in de wijk. De bewonersbudgetten worden ingezet in daartoe door het ministerie aangewezen 'krachtwijken'. Dit is ook het geval in Amsterdam.

Bewonersinitiatieven in Amsterdam

In Amsterdam zijn sinds 2008 in 24 buurten op grote schaal budgetten voor bewonersinitiatieven ingevoerd. Bovendien is er in een aantal van deze buurten geëxperimenteerd met een voucherregeling. De eerste ervaringen hiermee zijn op grond van beschikbaar materiaal van de gemeente beschreven in de verkennende studie *Bewonersinitiatieven in de krachtwijken van Amsterdam*

(Van Ankeren et al. 2010). Deze studie vormde de inzet voor de goed bezochte kennisdag 'Bewonersparticipatie de hype voorbij', die op 25 maart 2010 plaatsvond. De kennisdag kreeg in kleinere kring een vervolg in een denktankbijeenkomst met diverse partners uit de Amsterdamse wijkaanpak en een stuk waarin drie sporen voor benodigd onderzoek naar bewonersparticipatie in de Amsterdamse wijkaanpak werden geschetst. Een van die sporen is onderzoek dat zich richt op bewonersinitiatieven in de buurten van de wijkaanpak. De verkennende studie en beide bijeenkomsten wezen uit dat er nog veel vragen openstonden over de Amsterdamse bewonersinitiatieven. Vier belangrijke kwesties hadden hierbij prioriteit: 1) de initiatiefnemers; 2) hun motivaties om initiatief te nemen; 3) de effecten van hun initiatieven op competentieontwikkeling en op de buurt; 4) de ervaringen met de verkregen budgetten.

Op grond van de verkennende studie konden we geen uitspraken doen over wie er initiatieven indienen. Meer kennis hierover is van groot belang, omdat de gemeente de betrokkenheid van zo veel mogelijk bewoners bij de buurt met haar aanpak wil vergroten; niet alleen de mensen die al actief waren in de buurt en zich al vaker melden op inspraakavonden en dergelijke – vaak oudere autochtone, middelbaar of hogere opgeleide mannen – maar ook nieuwe groepen. Daarom wilde de gemeente meer weten over de sekse, leeftijd, etniciteit, opleiding, inkomen, werk, woontuur en buurtbinding van de indieners. Ten tweede wilde de gemeente weten wat hun eerdere activiteiten als actief burger waren in organisaties (in de wijk). Daarbij is het voor ambtenaren en sociale professionals (zoals opbouwwerkers, participatiemakelaars of zelfstandig adviseurs) mogelijk om actief nieuwe groepen te werven of invloed uit te oefenen op de toegankelijkheid van de regeling. Om deze aspecten te onderzoeken stellen we als eerste de volgende onderzoeksvraag:

Wie dienen er initiatieven in binnen de Amsterdamse bewonersbudgetten en wat zijn de effecten van de interacties met de instanties op hun initiatieven?

Het is niet alleen van belang om te onderzoeken wie de initiatieven indienen, maar ook wat hun motieven zijn. In onze verkennende studie vonden we een overlap tussen de thema's waarop mensen initiatieven hebben genomen en enkele problemen die door bewoners van de krachtwijken in de leefbaarheidsindex als belangrijk werden benoemd. In buurten waar veel mensen aangeven last te hebben van jongeren, vonden we bijvoorbeeld relatief veel initiatieven die gericht zijn op jongeren (Van Ankeren et al. 2010). De overlap tussen de cijfers wil nog niet zeggen dat bewoners ook door de problemen in hun buurt gemotiveerd worden bij hun initiatieven. Om dit te onderzoeken luidt onze tweede onderzoeksvraag:

Wat zijn de motieven van bewoners om initiatieven te nemen binnen de Amsterdamse bewonersbudgetten?

Verder wilde de gemeente een beter inzicht in de betekenis van bewonersinitiatieven op de buurt en de bewoners. Wat is de bijdrage van bewonersinitiatieven aan de kwaliteit en leefbaarheid van de buurt en de contacten tussen buurtgenoten? En wat doet het met betrokkenen: worden mensen er actiever van? Ontwikkelen ze burgerschapscompetenties? Gezien de beperkte aard en omvang van dit onderzoek (zie uitleg methode hieronder) konden wij de effecten niet direct onderzoeken. Wij konden hier slechts onderzoeken hoe bewoners en professionals hier zelf tegenaan keken. In hoeverre deze visie gedeeld wordt door deelnemers aan initiatieven of aan afzijdige buurtbewoners, hebben wij niet onderzocht. Om aldus (in beperkte, bovengenoemde zin) de effecten op en van actief burgerschap te onderzoeken stellen wij ten derde de volgende vraag:

Wat zijn, in de ogen van initiatiefnemers en betrokken professionals, de effecten van participeren in bewonersinitiatieven op de ontwikkeling van burgerschapscompetenties en op de kwaliteit van leven in hun buurt?

Ten slotte besteden we in dit onderzoek speciaal aandacht aan de rol van het geld. Er is nu (nog) geld beschikbaar in Amsterdam (en veel andere gemeenten) voor bewonersinitiatieven, maar dit is niet altijd zo geweest en de toekomst ervan is onzeker. Er zijn bovendien ook veel burgerinitiatieven die zonder geld tot stand komen en draaien (Hurenkamp et al. 2006). Dat maakt de vraag wat het geld precies mogelijk maakt of misschien ook bemoeilijkt, bijzonder prangend. Lopend onderzoek naar burgerinitiatieven (dat wij begeleiden) geeft bovendien indicaties dat geld veel mogelijk maakt maar ook negatieve emoties losmaakt, bijvoorbeeld doordat verschillen in toegekende bedragen tot jaloezie of gevoelens van miskennis kunnen leiden. Ook zien we in dit lopende onderzoek, evenals in eerder onderzoek, dat mensen de verantwoording en organisatie die grote bedragen met zich meebrengen soms te zwaar vinden. Tegelijkertijd blijken door budgetten ook talloze activiteiten mogelijk die anders niet mogelijk waren en kunnen zij mensen activeren die voorheen niet actief waren (Tonkens en Kroese 2009). We weten al met al nog weinig over de (mogelijk tegenstrijdige) effecten van budgetten voor bewonersinitiatieven. Om hier meer zicht op te krijgen luidt onze vierde onderzoeksvraag:

Wat zijn de effecten van bewonersbudgetten binnen de Amsterdamse wijkaanpak op de initiatieven?

Hieronder geven we kort weer hoe we deze vragen onderzocht hebben en wat daarvan de mogelijkheden en beperkingen zijn.

Methode

Bovengenoemde vier vragen hebben we onderzocht middels een enquête en kwalitatieve interviews. We hebben eerst een 'face to face'-enquête gehouden onder 289 initiatiefnemers die een budget hadden ontvangen in de periode van begin september 2008 tot en met juni 2010. We hebben deze 289 respondenten als volgt geselecteerd. Uit de gegevens van de stadsdelen over deze periode

bleek dat er in totaal 1211 initiatieven waren gehonoreerd, die door 745 unieke initiatiefnemers werden genomen – vrij veel mensen hebben dus meerdere malen een initiatief gehonoreerd gekregen en uitgevoerd.¹ Wij hebben (via een per stadsdeel gestratificeerde random volgorde) vrijwel alle 745 respondenten uit deze populatie benaderd.² Na drie keer op verschillende dagdelen langs de deur te gaan en daar bovenop nog meerdere malen telefonisch contact te zoeken, zijn er 472 potentiële respondenten bereikt. Hiervan wilden 183 niet meewerken. Aldus zijn er 289 mensen geënquêteerd, een uiteindelijke respons ratio van 61 procent. Er zijn geen aanwijzingen voor selectieve non-respons.³ Daarom beschouwen wij in deze rapportage alle bevindingen over de initiatiefnemers representatief voor de populatie van bewoners die in onze onderzoeksperiode initiatieven hebben ingediend.

Vervolgens hebben we uit de 289 geënquêteerde initiatiefnemers 49 initiatiefnemers geselecteerd voor een diepte-interview om verschillende thema's verder uit te diepen. Tot slot hebben we ze gevraagd met welke ambtenaren en sociale professionals zij veel contact hebben gehad. Met 15 van deze ambtenaren en sociale professionals – in het hiernavolgende professionals genoemd – hebben wij diepte-interviews gehouden om hun kant van het verhaal te horen. Meer uitleg over de gehanteerde methode is te vinden in de methodologische bijlage.

Deze benadering heeft een zeer rijke hoeveelheid materiaal opgeleverd. Er zitten echter ook beperkingen aan. Kort gezegd is de belangrijkste beperking dat we alleen bewoners hebben gesproken die een initiatief hebben ingediend en dit ook nog gehonoreerd hebben gekregen. Dit geeft mogelijk een positieve bias, want dit zijn vermoedelijk relatief tevreden mensen: zij hebben kunnen doen wat ze wilden doen. We hadden ook graag niet-gehonoreerde initiatiefnemers willen

¹ Een jaar later, eind juni 2011, stond de teller op 2074 initiatieven (Gemeente Amsterdam 2011:7).

² In de stadsdelen die al voldoende in de steekproef vertegenwoordigd waren, hoefden in totaal 64 initiatiefnemers niet meer benaderd te worden.

³ Qua representativiteit voor de stadsdelen bedragen de verschillen tussen de populatie en de steekproef maximaal 3 procent, als gevolg van een kleine oververtegenwoordiging van de stadsdelen waar iets minder initiatieven zijn gedaan. Voor deze oververtegenwoordiging is gekozen om ook in deze stadsdelen de variatie in kaart te kunnen brengen. Verder is juist één van de aanleidingen van dit onderzoek dat er over de complete populatie van initiatiefnemers niet veel bekend is. Dus is het niet mogelijk om verdere vergelijkingen tussen populatie en steekproef te maken.

spreken om mogelijke onvrede op het spoor te komen. Dat was echter niet mogelijk, doordat er geen gegevens beschikbaar waren van bewoners die niet zijn gehonoreerd.

Ook zou het interessant zijn om te spreken met deelnemers aan initiatieven en met mensen in de buurt die wel belanghebbenden zijn maar toch niet meededen. Hoe ervaren deelnemers de initiatieven? Wat hebben de initiatieven voor hen betekend? En andere buurtbewoners: voelden zij zich buitengesloten of anderszins niet welkom? In het korte tijdsbestek van en de beperkte middelen voor dit onderzoek was het niet mogelijk om deze vragen ook nog te behandelen, mede omdat de selectie en het benaderen van deze mensen nog arbeidsintensiever zou zijn dan het benaderen van de initiatiefnemers. Het zijn echter wel interessante groepen voor een eventueel vervolgonderzoek.

Opbouw van dit rapport

De opbouw van deze rapportage is als volgt. Eerst beschrijven we de context van het Amsterdamse beleid, zodat duidelijk is wat de gemeente verwacht van bewonersinitiatieven en welke aanpak zij daarbij heeft gekozen (hoofdstuk 1). Aansluitend analyseren we de initiatiefnemers en hun initiatieven op wie er deelnemen en op de ontwikkeling van sociaal kapitaal (hoofdstuk 2). Daarna volgt een analyse van de motivaties, die zowel met de persoon als met het initiatief te maken kunnen hebben (hoofdstuk 3). Vervolgens laten we zien hoe tijdens de vele interacties tussen bewoners en instanties een proces van sociale opwarming ontstaat, waarbij de relaties tussen burgers en overheid veranderen in een partnerschap. Dit partnerschap leidt onder initiatiefnemers tot andere verwachtingen, zoals een vraag om aandacht (hoofdstuk 4). Een specificatie van dit proces van sociale opwarming en nieuwe verwachtingen vinden we terug in de rol die budgetten en geld spelen bij de bewonersinitiatieven (hoofdstuk 5). Een volgend aspect van onze analyse betreft de effecten van initiatieven op competentie-ontwikkeling en op de buurt vanuit het oogpunt van de initiatiefnemers (hoofdstuk 6). Professionals spelen een belangrijke rol bij de

mobilisatie en begeleiding van bewonersinitiatieven. Ze komen bij de verschillende hoofdstukken aan bod, maar we willen graag ook apart aandacht schenken aan hun opvattingen over de professionaliteit die het omgaan met bewonersinitiatieven vergt (hoofdstuk 7). We ronden af met conclusies en oriëntatiepunten voor het beleid. Deze rapportage bevat verder een methodologische bijlage, waarin onze onderzoeks aanpak wordt toegelicht.

1. Het Amsterdamse beleid ten aanzien van bewonersinitiatieven

Het activeringsbeleid op bewonersinitiatieven is nauw verbonden met een hernieuwde interesse in de buurt als aangrijpingspunt voor het oplossen van sociale problemen. Een vroeg voorbeeld (1989) dat van onderop ontstond en snel werd opgepakt door de gemeente was het Opzoomeren in Rotterdam. Bewoners namen initiatieven gericht op ontmoeting en kennismaking, vaak door praktische dingen voor de straat met elkaar te doen. Vanaf 2001 werd in het grotestedenbeleid aandacht geschonken aan het vergroten van de sociale cohesie in achterstandswijken, met programma's als Onze-buurt-aan-zet (OBAZ). Binnen OBAZ was het de bedoeling dat bewoners met voorstellen zouden komen om de leefbaarheid en veiligheid in hun buurt te vergroten en dat ze vervolgens mee zouden werken aan de uitvoering van die plannen (Lelieveldt en Van der Kolk 2005: 25). Een variant hierop is het programma Mensen Maken de Stad (MMds) dat in 2003 in Rotterdam werd gelanceerd. Het gaat hierbij om activerend sociaal beleid, waarbij bewoners worden gemobiliseerd om bij te dragen aan de sociale cohesie in hun straat (Uitermark en Duyvendak 2006).

Na de afschaffing van het grotestedenbeleid kreeg dit activerende beleid een nieuwe impuls door het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) *Vertrouwen in de buurt* (2005). In navolging van dit rapport besloot de regering in 2007 tot een proces van 'sociale herovering' in veertig achterstandswijken verspreid over achttien steden. Deze veertig wijken kennen een stapeling van problemen zoals criminaliteit, veiligheid op straat, hoge werkloosheid, slechte wooncondities, schooluitval, lage inkomens en hoge schulden, achterblijvende integratie van migranten, weinig emancipatie en participatie van niet-westerse vrouwen en relatief veel inwoners met gezondheidsproblemen. Een van de investeringen in deze wijken over de periode 2008-2011 was een bedrag van vijfennegentig miljoen euro voor bewonersbudgetten om initiatieven mee te stimuleren. Bewoners uit de veertig wijken kunnen zo'n budget aanvragen om een initiatief te nemen in hun buurt.

Amsterdam behoort tot de steden met het hoogste aantal achterstandswijken. De regering wees aanvankelijk vijf wijken aan. Daarbinnen wordt in 24 buurten met bewonersinitiatieven gewerkt. In de periode september 2008 eind 2011 ontvangt de gemeente in totaal ongeveer 17,1 miljoen euro om in deze wijken bewonersinitiatieven te stimuleren, waarvan ruim 12,5 miljoen (73%) rechtstreeks beschikbaar is voor de uitvoering van bewonersinitiatieven in de buurten (O+S Amsterdam 2011).

De centrale stad heeft een aantal algemene beleidsdoelen geformuleerd. Het eerste uitgangspunt in 2008, 'meer, bredere en betere bewonersparticipatie', richtte zich op verschillende vormen van bewonersparticipatie die de gemeente binnen de wijkaanpak wilde stimuleren. 'Meer' stond voor een grotere groep actieve bewoners en 'breder' voor een meer diverse groep dan degene die vaak al actief is; 'Beter' ging over kwalitatief betere participatie (Gemeente Amsterdam 2008a: 11, 2008b: 104). In dezelfde periode formuleerde de gemeente specifiek voor bewonersinitiatieven het uitgangspunt: "Laat duizend bloemen bloeien." Ze wilde zo veel mogelijk bewoners in staat stellen om initiatieven te nemen (zie ook 'breder' hierboven) en ze wilde verschillende aanpakken uitproberen (Gemeente Amsterdam 2008a: 11).

Vanaf het begin werden bewonersinitiatieven opgevat als een middel dat een bijdrage levert aan verbetering van de kwaliteit van leven in de buurt. Bovendien werden ze opgevat als een doel op zich, dat bijdraagt aan de ontwikkeling van sociaal kapitaal (Gemeente Amsterdam 2009: 6).⁴ Een doel dat we kunnen afleiden uit de rapportage is dat de gemeente ook hoopt dat bewoners door de initiatieven vaardigheden ontwikkelen (Gemeente Amsterdam 2008a: 19). Verbetering van de buurt, sociaal kapitaalvorming en ontwikkeling van vaardigheden konden volgens de gemeente worden gehaald door initiatieven te nemen die zich richten op vreedzaam samenleven en die bijdragen aan een buurt die schoon, heel en veilig is (Gemeente Amsterdam 2009: 6).

⁴ Sociaal-kapitaalvorming was ook een belangrijk kenmerk van OBAZ binnen het grotestedenbeleid (Lelieveldt en van der Kolk 2005: 25) en van Mensen Maken de Stad (Uitermark en Duyvendak 2006).

Naast deze doelen hechtte de centrale stad in haar beleid veel waarde aan ondersteuning door ambtenaren en sociale professionals bij het genereren van ideeën voor initiatieven, het aanvragen van een budget en bij de uitvoering van een initiatief. De mate van ondersteuning in deze fase kon variëren: bewoners konden een initiatief helemaal zelf uitvoeren, ze konden een professional inhuren voor advies of met professionals samenwerken (Gemeente Amsterdam 2009: 6).

De beleidsdoelen en de ondersteuningsstructuur kregen verschillende invullingen in de voorheen negen – en na de fusie van mei 2010 vijf – stadsdelen waarin de vierentwintig buurten vallen. Sommige stadsdelen voegden beleidsdoelen toe en ze gaven allemaal op hun eigen manier vorm aan de ondersteuningsstructuur. Bij de ondersteuning heeft een aantal stadsdelen speciale participatiemakelaars aangesteld, terwijl andere stadsdelen tijd hebben vrijgemaakt bij reguliere ambtenaren of sociale professionals. De intensiteit van de ondersteuning varieert per stadsdeel. In een later stadium gingen stadsdelen hun aanpak steeds meer op elkaar afstemmen door ervaringen met wat goed werkt. Ook werd er steeds meer samen met bewoners kritisch gekeken naar de toekenning van budgetten.

Sinds maart 2011, dus na de onderzoeksperiode van dit rapport, is er meer focus aangebracht in de thema's waarop bewonersinitiatieven zich richten. Daarbij hebben bewoners een grotere rol in het bepalen van de prioriteiten. Ook is sindsdien vastgelegd dat bewoners betrokken moeten worden bij de toetsing en de keuze van de projecten (dit was nog niet overal het geval). Verder is helderder dan voorheen omschreven dat bewonersinitiatieven niet louter op vermaak gericht mogen zijn en geen commerciële doeleinden mogen hebben. Tot slot is als nieuw aanvullend beleidsdoel geformuleerd dat bewoners worden gestimuleerd om bij te dragen aan een duurzame verbetering van de buurt en aan het bevorderen van duurzame contacten en netwerken in de buurt (Gemeente Amsterdam 2011).

De verschillende elementen van het beleid sinds 2008 benadrukken dat bewonersinitiatieven een uitdrukking vormen van een 'sterke civil society', waarin

het initiatief in beginsel van bewoners komt en instituties hen ondersteunen (Gemeente Amsterdam 2008a: 6-9, 2009: 4). Nog een opvallend punt is dat bewonersinitiatieven als doel en middel vaak in combinatie met elkaar worden genoemd, waarbij meestal meer nadruk ligt op het middel en daarmee op een instrumentele benadering van participatie. De nadruk op een sterke civil society gecombineerd met een instrumentele benadering van participatie vertoont vrij veel overeenkomsten met de beleidsconsensus die we aantreffen in specifiek beleid op bewonersinitiatieven elders in achterstandwijken en generiek landelijk beleid op informele burgerinitiatieven. De consensus schuilt in een sterke nadruk op 'doen' door je handen uit de mouwen te steken (Van de Wijdeven en Hendriks 2010; zie Verhoeven en Oude Vrielink te verschijnen, voor een kritische beschouwing over deze beleidsconsensus). Tegen deze achtergrond kregen 1211 initiatieven een budget in de periode van september 2008 tot juni 2010. Wie zijn deze initiatiefnemers? Waar gaan deze initiatieven over? Daarover gaat het volgende hoofdstuk.

2. Initiatiefnemers ontwikkelen sociaal kapitaal

Wie zijn de initiatiefnemers?

De gemeente wil een brede en diverse groep bewoners activeren met haar beleid. Het bereiken van zo'n brede groep is een ambitieuze doelstelling, omdat onderzoek naar verschillende vormen van participatie uitwijst dat de deelname vrijwel altijd selectief is: er doet een beperkte groep burgers aan mee. Onderzoek naar politieke participatie laat bijvoorbeeld zien dat opleiding, sekse, etniciteit en leeftijd beïnvloeden wie er deelneemt aan verkiezingen, protest, aan het beïnvloeden van politici via direct contact en aan deliberatieve vormen van participatie zoals interactieve beleidsvorming (Verba et al. 1995, Norris 2002, Pattie et al. 2004, Dekker 2000, Bovens en Wille 2011, Burns et al. 2001, Dalton 1996, Fennema et al. 2001). Inkomen kan politieke participatie ook beïnvloeden, maar is in zijn effect meestal sterk gecorreleerd aan opleiding (Brady et al. 1995). Specifieker voor bewonersinitiatieven weten we dat spontaan initiatief zonder overheidsinterventie vooral een zaak is van hoger opgeleiden (Hurenkamp et al. 2006); dat migranten graag initiatieven nemen binnen hun eigen groep (Tonkens 2009, Elissen 2009); en dat mensen die al actief zijn in de buurt sterker geneigd zijn om een budget aan te vragen (Tonkens 2009). De kern uit deze bevindingen is dat hoger opgeleide autochtone mannen van boven de vijftig het sterkst geneigd zijn om aan verschillende vormen van participatie deel te nemen. Is de gemeente erin geslaagd om deze selectiviteit te doorbreken en een bredere groep bewoners te interesseren voor bewonersinitiatieven?

Uit de opsomming van persoonlijke kenmerken van de Amsterdamse initiatiefnemers in tabel 1 blijkt dat de gemeente vrij succesvol is geweest in het bereiken van een bredere groep deelnemers. De meerderheid is vrouw (61%), bijna de helft is onder de vijftig (48%), de helft heeft lager of middelbaar onderwijs gevolgd (50%) en een vrij grote groep heeft een laag inkomen (32%). In totaal is 60 procent van de initiatiefnemers autochtone Amsterdammer. Vergeleken met bevolkingsstatistieken van de gemeente (O+S Amsterdam 2010)

zijn de autochtone Amsterdammers overgerepresenteerd (50% in de bevolking versus 60% in de groep initiatiefnemers). Toch geldt voor initiatiefnemers van Surinaamse, Antilliaanse, Turkse en Marokkaanse herkomst dat ze vergeleken met de Amsterdamse bevolking goed zijn gerepresenteerd (Surinamers & Antillianen 10,5% bevolking versus 12% initiatiefnemers, Turken 5,3% bevolking versus 5% initiatiefnemers, en Marokkanen 9% van de bevolking versus 12% initiatiefnemers). Het zijn vooral deze nieuwe Amsterdammers van andere herkomst die minder goed zijn gerepresenteerd door de overrepresentatie van autochtone Amsterdammers. De goede representatie van de vier belangrijkste migrantengroepen steekt duidelijk af tegen andere participatievormen, waarvan we weten dat ze daarin veel slechter zijn vertegenwoordigd.

Tabel 1: Persoonlijke kenmerken in procenten (N=289)

<i>Sekse</i>	
Man	39%
Vrouw	61%
<i>Leeftijd^a</i>	
18-30	8%
30-40	19%
40-50	21%
50-60	22%
60-70	18%
70+	12%
<i>Herkomst[*]</i>	
Nederland	60%
Suriname/Antillen	12%
Marokko	12%
Turkije	5%
Overige	11%
<i>Opleidingsniveau^b</i>	
Lager	14%
Middelbaar	36%
Hoger	50%
<i>Bruto inkomen^c</i>	
Laag	32%
Modaal	58%
Hoog	10%

a N=288; b N=286; c N=273

* Bij herkomst zijn tweede-generatiemensen van Marokkaanse, Turkse of overige herkomst niet bij Nederlanders meegerekend om vertekening in het aandeel autochtonen te voorkomen. Bij mensen van Surinaamse en Antilliaanse herkomst zijn alleen diegenen opgenomen die niet in Nederland zijn geboren.

Andere opvallende kenmerken van de initiatiefnemers zijn woonduur en buurtbinding. Uit onderzoek van Wuthnow (1998) blijkt dat woonduur invloed heeft op maatschappelijke betrokkenheid: hoe langer iemand ergens woont, des te groter de kans op betrokkenheid. Hetzelfde geldt voor hechting aan de buurt.

Bewoners die een negatief beeld hebben van de buurt of van andere buurtbewoners zullen minder snel geneigd zijn om een initiatief te nemen dan bewoners met een positief beeld (vgl. Van der Graaf en Duyvendak 2009).

Veel initiatiefnemers wonen lang in de buurt (zie tabel 2). Maar liefst 25 procent woont tussen de 10 en 20 jaar in de buurt en 33 procent zelfs tussen de 20 en 50 jaar. Ter vergelijking: de gemiddelde woontijd in de stad ligt al jaren rond de 8,1 jaar en er is altijd sprake van een aanzienlijk bevolkingsverloop door vestiging en vertrek (O+S Amsterdam 2010). De initiatiefnemers vormen dus een harde kern binnen hun buurt. De meeste van hen hebben bovendien geen verhuisplannen op de korte termijn: 57 procent zegt voor altijd op het huidige adres te willen blijven wonen, terwijl slechts 6 procent verwacht binnen een jaar te gaan verhuizen. Deze verknochtheid aan de buurt zien we ook terug in de buurtbinding (zie tabel 2).

Tabel 2: Woontijd, buurtbinding, activiteiten en lidmaatschappen (N=289)

<i>Woontijd</i>	
0-5 jaar	20%
5-10 jaar	18%
10-20 jaar	25%
20-50 jaar	33%
> 50 jaar	4%
<i>Buurtbinding (gemiddelden op schaal 0-10)</i>	
Tevredenheid met de buurt	7,4
Thuisvoelen in de buurt	8,0
Beoordeling betrokkenheid andere buurtbewoners	6,1
Beeld ontwikkeling van de buurt in de komende jaren	6,9
<i>Aantal activiteiten per respondent in de afgelopen 12 maanden</i>	
2-5	22%
6-7	30%
8-9	32%
10-11	16%
<i>Aantal lidmaatschappen per respondent</i>	
0	7%
1-2	43%
3-4	36%
> 5	14%

De initiatiefnemers voelen zich heel erg thuis, zijn tevreden met hun buurt, en ze verwachten dat de buurt zich positief zal ontwikkelen. De betrokkenheid van andere bewoners bij de buurt beoordelen ze als net voldoende. Opvallend is dat de initiatiefnemers bij alle indicatoren vrijwel op het gemiddelde van de Amsterdamse bevolking zitten, zo leert vergelijking met leefbaarheidsonderzoek

van de gemeente (Dienst WZS 2009: 24, 35).⁵ De stevige buurtbinding en de lange woonduur roepen het beeld op van een sterk in de buurt verankerde groep mensen, die het logisch vinden om zich als initiatiefnemers voor de buurt in te zetten. Dit vooral omdat ze ook sterk het idee hebben dat de buurt zich de komende jaren positief zal ontwikkelen.

De initiatiefnemers zijn zeer actief binnen andere vormen van participatie. Ze stemmen (93%), doen vrijwilligerswerk in een organisatie (79%), gaan naar bijeenkomsten van het stadsdeel over de buurt (76%), doen mee aan een initiatief van andere bewoners (73%), proberen zonder betaling andere mensen iets te leren (70%), helpen mensen in de buurt die het slechter hebben (69%), helpen oudere of zieke buren (64%), ruimen de buurt op of maken deze schoon (61%), doen mee aan een handtekeningenactie (57%), helpen mee op school (45%), of ze protesteren ergens tegen (39%). Van deze elf activiteiten blijkt dat er niemand aan geen van alle heeft deelgenomen. Het gemiddelde aantal activiteiten per respondent is 7,3 (vgl. tabel 2), een zeer hoge score die bevestigt dat mensen die budgetten aanvragen vaak al erg actief zijn. Dit beeld wordt versterkt door de lidmaatschappen van de initiatiefnemers. Zo blijkt 53 procent lid te zijn van een buurtorganisatie of lokale actiegroep, 52 procent is aangesloten bij een vrijetijdsorganisatie (sport, hobby), 43 procent bij een belangenbehartigende organisatie (vakbond e.d.), 41 procent is lid van een maatschappelijke organisatie (Amnesty International, Greenpeace), 34 procent van een organisatie gericht op kinderen of jeugd (ouderraad, kinderopvang), 30 procent van een kerkelijke/godsdienstige organisatie en, tot slot, 20 procent is lid van een organisatie gericht op gezondheid of maatschappelijk welzijn. Slechts 7 procent van de initiatiefnemers is helemaal nergens lid van, terwijl een substantieel deel lid is van meerdere organisaties (zie tabel 2). Voor de hele groep ligt het gemiddelde op 2,7 lidmaatschappen.

De deelname aan activiteiten en lidmaatschappen van verenigingen is de meeste initiatiefnemers op het lijf geschreven. Veel van hen zijn al langere tijd sociaal of politiek actief. Tijdens de interviews vertellen ze vaak gepassioneerd

⁵ In onze enquête hebben we dezelfde vraagstelling gehanteerd als de Dienst WZS.

over hun bijdragen aan activiteiten op scholen, in speeltuinen, buurthuizen, ondersteuning van ouderen, fysieke verbeteringen van de buurt, kunstzinnige projecten voor jongeren, het schoonhouden van trapportalen en stoepen, het opzetten van spelletjesmiddagen of vrijwilligersactiviteiten in vrouwencentra. Ze vertellen ook over hun lidmaatschap van beheerscommissies, ouderraden, bewonersverenigingen, schoolbesturen, kerkbesturen, ouderen adviesraden, Wmo-raden, deelname aan inspraakavonden of bijeenkomsten van het staddeel, lidmaatschap van denktanks voor de buurt, buurtbeheergroepen of protestcomités. Sommigen spelen een actieve rol binnen politieke partijen of hebben een verleden als raadslid. Slechts een klein deel van de geïnterviewde bewoners gaf aan voor het initiatief niet eerder actief te zijn geweest.

Veel van deze initiatiefnemers worden gemobiliseerd door ambtenaren en sociale professionals die speciaal zijn aangewezen om bewonersinitiatieven te ondersteunen. Zij hebben hier veel energie in gestoken. We zien wel behoorlijk grote verschillen in de reikwijdte van de mobilisatie. Sommige professionals zijn vanaf het begin van deze aanpak eerst aan de slag gegaan met mensen die al actief waren in de buurt, vanuit de gedachte om vervolgens door hun voorbeeld andere, niet zo actieve bewoners te enthousiasmeren. In een aantal gevallen is dit niet zo goed gelukt, omdat de aandacht op verbreding van de groep verslaptte, omdat de professionals het niet belangrijk genoeg vonden of omdat er te weinig tijd was om intensief op zoek te gaan naar andere groepen bewoners:

I: Ja. Je had het net over de netwerken en (...) ik kreeg de indruk dat je ook buiten die netwerken zoekt, dat je mensen wilt toevoegen.

R: Ja, juist.

I: Juist, dus (...) ligt daar een zwaartepunt op (...)?

R: Hmm, ja.

I: Hoe weeg je dat?

R: Nou, dat kan ik niet zeggen nee, dat daar het zwaartepunt ... We proberen het wel.

I: Proberen het wel.

R: Maar het is niet zo dat we daar op focussen of zo." (P4)

Het gebeurt ook dat verbreding wel lukt, dat anderen via de groep actieve bewoners initiatieven gaan nemen en er een inktvlekwerking ontstaat:

“Maar al heel snel daarna merkte je dus inderdaad dat zeg maar door die activiteiten die ze gingen doen dat genereerde echt nieuwe mensen en uiteindelijk hebben we, dat ging best wel snel. Ik denk dat het echt al na de eerste ronde was (...) dat toen al echt de nieuwe mensen in beeld kwamen van ‘Hee die ken ik niet’ en dat is een groep die ik niet kende.” (P15)

In sommige buurten gaat het vanaf het begin meteen goed met veel verschillende bewoners, vaak wel na intensieve mobilisatie waarbij wordt gestuurd op zo breed mogelijke deelname. Soms worden daarbij specifieke doelgroepen een tijdje bevoordeeld, zoals jongeren, meisjes of bepaalde groepen migranten. Een laatste patroon in de mobilisatie is het bewust tegenhouden van actieve bewoners, zodat anderen de kans krijgen. De meeste professionals proberen actieve bewoners te koesteren omdat zij belangrijk zijn voor de buurt, maar het gebeurt ook dat actieve bewoners een machtspositie hebben opgebouwd in de buurt of binnen hun eigen groep en namens die groep aanspraak maken op een budget. Er zijn professionals die hen meteen tegenhouden omdat zij toch wel via andere subsidie circuits aan geld kunnen komen. Zij willen voorkomen dat de budgetten door deze bewoners ‘gemonopoliseerd’ worden en er zijn professionals die het hebben over ‘de civil society saneren’ of ‘de buurt bevrijden’.

Ondanks de verschillen in aanpak en de variatie in reikwijdte van de mobilisatie die daardoor ontstaat, kunnen we constateren dat de professionals er wel in zijn geslaagd om mensen met andere achtergrondkenmerken te mobiliseren dan we bij andere participatievormen vinden. Er doen meer vrouwen, migranten, lager opgeleiden en mensen met lagere inkomens mee. Tegelijkertijd is het binnen deze groepen wel een voorhoede die de initiatieven neemt. Het zijn bewoners die door hun woonduur en buurtbinding sterk verankerd zijn met de buurt en daar wel voor in actie willen komen. Ze zijn bovendien gewend om sociaal en politiek actief te zijn en ze beschikken over uitgebreide netwerken, onder andere binnen bewonersorganisaties.

Kortom, het zijn de vrouwen, migranten en lager opgeleiden met een groot sociaal kapitaal die op de bewonersbudgetten afkomen. Eerder onderzoek door Lelieveldt en van der Kolk (2005: 37) suggereert dat vooral lidmaatschappen van organisaties in de buurt een vorm van sociaal kapitaal zijn die bijdraagt aan probleemgerichte participatie in de buurt. Wij denken dat de uitgebreide ervaring met participatie hier ook sterk aan bijdraagt. Door hun netwerken en ervaring leggen deze bewoners gemakkelijker contact met professionals en ze zijn omgekeerd voor hen ook sneller vindbaar.

Als we alleen kijken naar de initiatiefnemers, dan is de regeling voor bewonersinitiatieven niet zo toegankelijk als het beleid claimt. Het is immers de bedoeling om een zeer diverse groep bewoners te mobiliseren die over niet zo veel sociaal kapitaal beschikt. De groep is wel behoorlijk divers qua achtergrondkenmerken, maar niet qua woonduur, buurtbinding, deelname aan andere activiteiten en lidmaatschappen van organisaties. Het is een groep met veel sociaal kapitaal en een sterke worteling in de buurt. Toch lijkt het erop dat het beleid met deze groep initiatiefnemers niet zijn doel voorbij schiet. De initiatiefnemers hebben andere bewoners bereikt die mee helpen organiseren of die meedoen aan het initiatief. Of ze hiermee hebben bijgedragen aan sociaal kapitaalvorming in de buurt, kunnen we beter beoordelen als we de initiatieven zelf analyseren.

Sociaal-kapitaalbevorderende initiatieven

Turkse Amsterdamse dames besluiten om vrouwen bij elkaar te brengen en met elkaar te praten over hun dagelijkse problemen. Een groep vrouwen zet een ruilwinkel op. Een paar vaders en moeders knappen samen een speeltuin in de buurt op. Een Marokkaanse Amsterdamse vrouw begint een huiswerkbegeleidingsklas om kinderen met taalachterstanden beter voor te bereiden op de Cito-toets en ertoe bij te dragen dat ze niet steeds gestigmatiseerd worden als 'allochtonen die niet kunnen leren'. Een autochtone Amsterdamse man zet in een buurtschool een huiskamerproject op waar bewoners terecht kunnen voor

spelletjes maar ook voor persoonlijke begeleiding bij problemen. Het zijn slechts enkele voorbeelden uit een lange en gevarieerde lijst van Amsterdamse bewonersinitiatieven in achterstandswijken. Bewoners organiseren buurtfeesten, huiswerkbegeleiding, culturele manifestaties of handwerkcursussen; ze knappen de buurt op met geveltuinen, muurschilderingen, speeltoestellen en opruimacties. Ze geven computerles, organiseren museumbezoek, maken buurtkranten of tentoonstellingen over de buurt.

Als we deze variatie categoriseren (zie tabel 3) dan valt op dat het leeuwendeel zich richt op sociale activiteiten (denk aan ontmoetingsplekken creëren, huiswerkbegeleiding opzetten, buurtfeesten), met als goede tweede initiatieven die educatief/informerend en op kunst en cultuur gericht zijn. Verfraaiing van de buurt scoort beduidend lager, vergeleken met onderzoek naar vouchersystemen in minder gedepriveerde buurten (Tonkens en Kroese 2009). Het belangrijkste doel van de initiatieven is mensen met elkaar in contact brengen (41%), gevolgd door kennis en informatie bieden en jongeren meer perspectief bieden. Zowel de aard van als de bedoelingen met initiatieven wijzen op een sterke oriëntatie van de initiatiefnemers op sociale problemen in de buurt zoals anonimiteit, isolement en overlast.

Tabel 3: Belangrijkste typen initiatieven en hun doelen (N=289)

<i>Typering van het initiatief</i>		<i>Doel van het initiatief</i>	
Sociaal	38%	Ontmoeten/verbinden	40%
Educatief/informerend	13%	Educatie/informatie verstrekken	13%
Cultuur/kunst	13%	Jongeren helpen	11%
Ruimtelijke aanpassingen	9%	Creativiteit stimuleren door kunst en cultuur	7%
Sport	8%	De buurt mooier maken	6%
Jongeren	7%	Lichamelijke beweging stimuleren	5%
Natuur	6%	Buurt schoner en groener/milieubewustzijn	5%

Het meest in het oog springende kenmerk is dat veel initiatieven zich richten op andere mensen. Ze worden verbonden door sociale activiteiten, ze krijgen veel informatie en kennis via educatie en er wordt met andere mensen gewerkt om sociale problemen tegen te gaan. De initiatieven dragen op deze manier bij aan de ontwikkeling van sociaal kapitaal, zoals we dat kennen uit de bekende definitie van Robert Putnam (2000): sociale netwerken, sociaal vertrouwen en

publieke moraal. Ze bevorderen netwerkvorming, verbinden mensen zodat ze elkaar kunnen leren kennen en vertrouwen. Door samen te werken aan het oplossen van sociale problemen kunnen de initiatieven bijdragen aan de ontwikkeling van de publieke moraal. Hiermee zeggen we uiteraard alleen iets over de sociaal-kapitaalbevorderende aard van de initiatieven en niets over de diversiteit of het sociaal kapitaal van de bredere groep bewoners die naast de initiatiefnemers aan de initiatieven hebben deelgenomen. We hebben hier door onze focus op de initiatiefnemers geen onderzoek naar gedaan. Het is wel aannemelijk dat het gaat om deelnemers die over minder sociaal kapitaal beschikken, omdat de initiatieven zich grotendeels richten op taalachterstanden, isolement, monoculturalisme en overlast.

De bijdrage van initiatieven aan het bevorderen van sociaal kapitaal is kleinschalig in aantallen initiatiefnemers, deelnemende bewoners, budgetten en looptijd (zie tabel 4). Heel vaak worden initiatieven door 1 bewoner opgezet, soms door 2 of 3-5 bewoners. Ook het aantal andere bewoners dat aan initiatieven deelneemt is beperkt. De meeste initiatieven hebben tussen de 1-5 of 5-10 deelnemers. De kleinschaligheid van de initiatieven is ook terug te vinden in de bedragen die worden aangevraagd (69% onder de 5000 euro, gemiddeld aangevraagd bedrag = 8004 euro) en in de toegekende budgetten (71% onder de 5000 euro, gemiddeld toegekend bedrag = 6226 euro). Ten slotte is ook de looptijd van de initiatieven beperkt: 64 procent loopt korter dan 6 maanden. De kleinschaligheid van de initiatieven die uit onze bevindingen opdoemt, wordt deels bevestigd door de Monitor bewonersinitiatieven van O+S Amsterdam over 2010. De bedragen die aan initiatieven worden toegekend liggen zelfs nog lager dan de schattingen van bewoners. Bovendien heeft 50 procent van de initiatieven eenmalig resultaat. Dit suggereert een relatief korte looptijd. De enige afwijking van het patroon van kleinschaligheid vinden we in de deelnemersaantallen. O+S rapporteert dat 26 procent van de initiatieven tussen

de 11 en 20 deelnemers heeft, 29 procent tussen de 21 en 50 en 23 procent tussen de 51 en 100 deelnemers (O+S Amsterdam 2010).⁶

Tabel 4: Initiatiefnemers, deelnemers, budgetten en looptijd (N=289)

<i>Aantal initiatiefnemers^a</i>	
Alleen	43%
Met 1 andere persoon	23%
3-5 personen	25%
> 5 personen	9%
<i>Aantal deelnemers^b</i>	
0-5	49%
5-10	24%
10-20	13%
20-50	10%
> 50	4%
<i>Aangevraagd budget^c</i>	
0-1000 euro	18%
1000-2000 euro	20%
2000-5000 euro	31%
5000-10.000 euro	15%
10.000-20.000 euro	10%
> 20.000 euro	6%
<i>Toegekend budget^d</i>	
0-1000 euro	23%
1000-2000 euro	19%
2000-5000 euro	29%
5000-10.000 euro	16%
10.000-20.000 euro	7%
> 20.000 euro	6%
<i>Duur van het initiatief^e</i>	
0-3 maanden	35%
3-6 maanden	29%
6-12 maanden	25%
> 12 maanden	11%

a N=286; b N=268; c N=284; d N=277; e N=177 (veel initiatieven waren tijdens het onderzoek nog in volle gang , waardoor we hiervan de looptijd niet konden vaststellen).

De gevonden kleinschaligheid van de initiatieven lijkt aan te sluiten bij bredere ontwikkelingen in vrijwilligerswerk. Volgens Hustinx (2009: 217) is er sprake van individualisering van het vrijwillig engagement. Mensen worden actief op manieren die aansluiten bij de eigen mogelijkheden, beperkingen, noden en interesses. De bewonersinitiatieven beginnen vaak als een geïndividualiseerde activiteit, om zich vervolgens naar een beperkt aantal andere bewoners te verbreden. Bovendien houdt het initiatief op zodra het doel is bereikt (zie ook

⁶ We hebben onze respondenten gevraagd hoeveel mensen er hebben meegedaan aan de uitvoering van hun initiatief (mensen uit de buurt, vrienden en familie). O+S registreert de initiatiefnemers die het initiatief aanvragen en de uitvoering organiseren en de deelnemers aan het initiatief. Misschien hebben de initiatiefnemers onze vraag opgevat als: wie deden er mee aan de *organisatie* van de uitvoering?

Duyvendak en Hurenkamp 2004). Individualisering betekent niet dat mensen volledig autonoom keuzes maken om in actie te komen. Ze worden daarbij op indirecte en soms subtiele wijze beïnvloed door politiek, overheid, maatschappelijke organisaties en media (Beck et al. 2003, Elchardus 2005, Hustinx 2009). In de Amsterdamse praktijk worden bewoners beïnvloed door de begeleiding die zij krijgen bij het opzetten en uitvoeren van een initiatief. De kleinschaligheid is daardoor ook een artefact van het beleid dat erop gericht is om zo veel mogelijk bewoners te laten meedoen.

Toch is de diversiteit minder groot dan het beleid suggereert, omdat veel initiatieven meerdere keren door dezelfde initiatiefnemers worden herhaald. Vijftig procent krijgt eenmalig een budget, 22 procent 2 keer, 16 procent 3-5 keer en 12 procent meer dan 5 keer. Veel initiatieven hebben een doel dat voor herhaling vatbaar is, zoals het organiseren van activiteiten voor migrantenkinderen in de zomervakantie of projecten die gericht zijn op cultuureducatie. Het omgaan met herhaald initiatief is voor de professionals in de praktijk een proces van lastige afwegingen. Enerzijds willen de meesten uiteindelijk zo veel mogelijk bewoners een kans geven en anderzijds willen ze mooie duurzame initiatieven niet graag zien stoppen omdat het budget op is. De kans op herhaling van initiatieven is groter in buurten waar de aanpak is blijven draaien op een kleine groep van actieve bewoners. In buurten waar het lukt om brede groepen bewoners te mobiliseren, is de koek per definitie kleiner en daarmee de kans op herhaalde aanvragen geringer. In het beleid ligt, zoals we zagen, sinds 2011 meer nadruk op initiatieven die bijdragen aan duurzame verbetering van de buurt. Hiermee wordt wel nadrukkelijk de deur open gezet voor herhaalde aanvraag van budget door dezelfde initiatiefnemers en wordt het lastiger om de deelname aan bewonersinitiatieven breed te houden.

Conclusies

De initiatiefnemers wijken af van het beeld van hoger opgeleide autochtone mannen van boven de vijftig die vaak aan allerlei vormen van participatie

deelnemen. Er zijn onder hen meer vrouwen, lager opgeleiden, mensen met een laag inkomen, jongeren en nieuwe Nederlanders. Tegelijkertijd is het binnen deze groepen wel een actieve voorhoede van mensen die interesse hebben in bewonersinitiatieven. Dit zijn mensen met veel sociaal kapitaal die bovendien sterk geworteld zijn in de buurt. Het beleidsdoel van sociaal-kapitaalontwikkeling is voor de meeste van deze mensen overbodig. Toch speelt dit doel via een andere weg wel een rol bij de bewonersinitiatieven. De aard van de initiatieven van deze actieve voorhoede richt zich sterk op het verbinden van andere mensen, kennis overdragen en het tegengaan van sociale problemen. De meeste van hen zijn gefocust op het verkleinen van taalachterstanden, isolement, monoculturalisme en overlast. Die bijdrage komt tot stand via een veelvoud van kleinschalige initiatieven in termen van aantallen initiatiefnemers, deelnemers, verkregen budgetten en looptijd.

De initiatiefnemers en de sociale en op ontmoeting en verbinding gerichte oriëntatie van hun initiatieven wijken vrij sterk af van bevindingen uit landelijk onderzoek naar vouchersystemen en naar burgerinitiatieven waaruit bleek dat er meer focus ligt op fysieke verbetering van de buurt (Tonkens en Kroese 2009, Van Ankeren 2008). Dit verschil duidt erop dat er iets typisch Amsterdams is aan de bewonersinitiatieven, dat misschien te maken heeft met een lange beleidstraditie gericht op het tegengaan van polarisering en radicalisering en het bevorderen van binding, ontmoeting, 'de boel bij elkaar houden' en recentelijk hoffelijkheid als belangrijk aspect van burgerschap. Of dit ook echt is wat de initiatiefnemers motiveert, is het onderwerp van het volgende hoofdstuk.

3. Sociaal en pragmatisch bewogen initiatiefnemers

Wat motiveert de initiatiefnemers om de handen uit de mouwen te steken? Waarom zijn ze met hun initiatieven begonnen? Voordat we deze vraag beantwoorden, kijken we eerst wat ander onderzoek naar participatie ons leert over motivaties.

Een veelgehoorde motivatie is eigenbelang: er zelf beter van willen worden door financieel gewin, carrière-mogelijkheden, nieuwe dingen leren of andere persoonlijke voordelen. Deze motivatie wordt gevonden in onderzoek naar politieke participatie (Verba et al. 1995) en naar vrijwilligerswerk (Stukas et al. 2008, Rochester et al. 2010). Toch wijzen deze onderzoeken uit dat eigenbelang slechts een beperkte verklaring voor de motivaties achter participatie kan bieden. Andere mogelijke motivaties zijn: sociaal (spannend om mee te doen, waardering van anderen krijgen, geen nee kunnen zeggen, andere mensen willen begrijpen, bij een groep of omgeving willen horen), burgerschap (verantwoordelijkheidsgevoel voor de publieke zaak, bijdragen aan verbetering van de gemeenschap), invloed (de wens om collectieve uitkomsten te beïnvloeden), waarden (het willen uitdrukken van belangrijke waarden) en negatieve gevoelens (beschermen tegen schuldgevoel, twijfel aan jezelf). Wij hebben op grond van ons vooronderzoek naar de Amsterdamse bewonersinitiatieven (Van Ankeren et al. 2010) pragmatische motieven aan dit lijstje toegevoegd. Bij deze pragmatische motieven gaat het erom dat bewoners een probleem in hun buurt zien en daar een oplossing voor willen bieden.

Meerdere motieven doen er toe

De motieven van de initiatiefnemers hebben we zowel kwantitatief als kwalitatief onderzocht. In de enquête hebben we gevraagd naar eigenbelang, sociale motieven, burgerschap, invloed willen uitoefenen en pragmatische motieven. De initiatiefnemers konden op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoe belangrijk

bepaalde motieven waren voor hun initiatief. Uit tabel 5 blijkt dat alle motieven ertoe doen, behalve burgerschap. Sociale motieven die gericht zijn op iets doen met anderen en de buurt leren kennen scoren het hoogst. Daar staat tegenover dat sociale motieven die verwijzen naar sociale druk van anderen er het minst toe doen. Buiten de hoog scorende sociale motieven zien we dat het pragmatische motief dat gericht is op problemen oplossen in de buurt, ergens zelf invloed op kunnen uitoefenen en iets nieuws leren ongeveer even hoog scoren.

Tabel 5: Motivaties van de initiatiefnemers (N=289)

<i>Sociaal</i>	
Mogelijkheid samen met anderen iets te doen	7,94
Ik doe graag iets voor anderen	7,75
Buurt beter leren kennen	6,53
Een rolmodel zijn voor anderen	5,79
Waardering krijgen van andere mensen	5,28
Niemand anders kon het doen	4,46
Ik wilde geen nee zeggen	3,87
<i>Pragmatisch</i>	
Bijdrage leveren aan problemen van de buurt	6,99
<i>Invloed</i>	
Iets doen waar ik invloed op heb	6,69
Mogelijkheid om het stadsdeel te beïnvloeden	5,58
<i>Eigenbelang</i>	
Mogelijkheid om iets nieuws te leren	6,69
Probleem rond mijn huis oplossen waar ik last van heb	5,09
<i>Burgerschap</i>	
Mijn plicht als burger	5,93
De gemeente helpen	5,13

Er zijn duidelijke verschillen te vinden voor etniciteit en opleidingsniveau. In tabel 6 hebben we de scores 8 tot en met 10 die de respondenten konden geven op een schaal van 0-10 samengenomen en vergeleken tussen autochtone en nieuwe Amsterdammers. De nieuwe Amsterdammers hechten veel meer waarde aan sociale motieven. Bovendien zijn ook beide burgerschapsmotieven veel belangrijker voor hen, ze worden sterker gemotiveerd door de mogelijkheid om iets nieuws te leren en door de mogelijkheid om invloed uit te oefenen. Een zelfde vergelijking op opleidingsniveau (niet in de tabel) maakt duidelijk dat lager opgeleiden hoger scoren op problemen rond het eigen huis oplossen (eigenbelang), de gemeente helpen (burgerschap) en waardering krijgen van andere mensen, geen nee kunnen zeggen en niemand anders kon het doen

(sociaal). Sekse, leeftijd, inkomen, woonduur, buurtbinding, deelname aan andere activiteiten en lidmaatschappen van organisaties maken geen of nauwelijks verschil.

Tabel 6: Verschillen in etniciteit en motivaties (N=289)

<i>Per motief alleen de zeer positieve scores 8-10 op schaal van 1 tot 10</i>	<i>Autochtone Amsterdammers (N=189)</i>	<i>Nieuwe Amsterdammers (N=100)</i>
Sociaal		
Mogelijkheid samen met anderen iets te doen	67%	84%
Ik doe graag iets voor anderen	56%	80%
Buurt beter leren kennen	32%	59%
Een rolmodel zijn voor anderen	20%	49%
Waardering krijgen van andere mensen *	17%	32%
Niemand anders kon het doen *	17%	25%
Ik wilde geen nee zeggen	13%	24%
Invloed		
Mogelijkheid om het stadsdeel te beïnvloeden *	28%	43%
Eigenbelang		
Mogelijkheid om iets nieuws te leren	35%	65%
Burgerschap		
Mijn plicht als burger	23%	50%
De gemeente helpen	15%	38%

Alle verschillen zijn significant < 0,001, behalve * <0,01

Het belang van pragmatische en sociale motieven

In het kwalitatieve onderzoek hebben we gevraagd naar de aanleidingen en doelen van de initiatieven om zo achter de motivaties te komen. Eigenbelang, invloed willen uitoefenen en burgerschap worden bij deze open vraagstelling nauwelijks genoemd. De belangrijkste motivaties die de initiatiefnemers zelf noemen zijn pragmatische motieven gericht op het oplossen van problemen en sociale motieven. Dit zijn niet toevallig ook de hoogst scorende categorieën uit tabel 5.

Pragmatische motieven ontstaan door signaleren van een combinatie van drie problemen in de buurt die elkaar versterken: gedragsproblemen, lelijkheid of rommel en gebrek aan contact en saamhorigheid. Gedragsproblemen verhelpen is van deze drie het belangrijkste. Initiatiefnemers zien bijvoorbeeld problemen met opvoeding, vandalisme, overgewicht, drugsoverlast, overlast van jongeren, gebrek aan milieubesef, weinig aandacht voor talenten van jongeren, kinderen die te weinig bewegen of te sterke gerichtheid op populaire cultuur. Opvallend

veel initiatiefnemers worden gemotiveerd door overlast van kinderen en jongeren die in hun ogen te verhelpen zijn door activiteiten aan te bieden:

“Er waren veel kinderen die (...) buiten rond liepen in slecht weer omdat ze nergens naartoe konden en dan stonden ze bij het Transvaalplein te klieren. Ik zie ze vanaf de geboorte vaak, ik ben daar ook geboren en getogen en ik heb ook heel veel aan gehad vroeger aan straatvoetbal, zaalvoetbal... ik was overal en nergens aan het voetballen. Het was voor mij ook mijn ding dat mij van de straat afhield en dat probeer ik dus ook mee te geven aan die jongens: probeer iets aan te pakken wat je leuk vindt.” (R675)

“De kinderen hebben hier niks. Er is hier totaal geen speelgelegenheid. Dan moeten ze naar de Kikker toe lopen (...) dat is een eind weg. Het zijn kinderen van twee, drie jaar.” (R381)

Problemen willen initiatiefnemers ook verhelpen door de buurt te verfraaien:

“R: In de hallen, hier in deze flat, wilden we wat plantenbakken hebben om het wat op te fleuren en daardoor ook de vandalisme een beetje tegen te gaan. Vooral in de lift hadden wij nogal last van mensen die het leuk vonden om de panelen los te trekken en leuk rotzooi gooien, van de hangjeugd. (...) . Het blijkt op het moment dat je het wat opleukt, dat ze het dan moeilijker vinden om er een rotzooi van te maken. Dus vandaar dat we hebben besloten om er een paar mooie plantenbakken neer te gooien.” (R431)

De buurt verfraaien kan ook een doel op zich zijn:

“Mijn verborgen agenda was, de straat was opnieuw ingericht, er waren overal fietsenrekken meegekomen, daardoor had het meer structuur gekregen. En op de plekken die over waren, stonden bomen. Daar werden nu de fietsen neer gezet als de rekken volzaten. En dat levert chaos op. Dus ik dacht: laten we die straat weer een stukje overnemen en structuur geven, door mensen boomkransen te laten aanleggen. Dan heb je weer een stuk van die straat terug.” (R103)

Ook gebrek aan verbinding kan tot gedragproblemen leiden of kan deze verergeren, oordelen veel initiatiefnemers. Doordat mensen elkaar niet kennen durven ze elkaar niet aan te spreken:

“... (om) elkaar beter te leren kennen, want er is best wat verloop geweest afgelopen jaren en (..) als je elkaar kent is het makkelijker om elkaar aan te spreken. Als je het ergens niet mee eens bent of als een fiets fout geparkeerd staat (...). Als je elkaar kent maakt dat het net iets makkelijker.” (R63)

Maar gebrek aan verbinding gaat ook over culturele verschillen en te weinig kennis van de cultuur van andere groepen:

“Toen kwamen we daar ook mensen tegen van (...) een Marokkaanse ouderensalon en in gesprek met hen bleek dat er, dat er in andere culturen heel veel onduidelijkheid is over wat kerst nou eigenlijk is binnen de Nederlandse cultuur. Toen dachten we: dan gaan we dat laten zien! Dus toen hebben we hier de hele kerk versierd met kerstdingen en een kerstboom en een kerstverhaal en een kerstmaaltijd en kerstmuziek en het hele verhaal rondom kerst op z'n Hollands. Tegelijkertijd zochten we ook wel naar de verbinding en die zat hem in het woord iftar. Iftar is de afronding van de vastenperiode en is eigenlijk een maaltijd als ontmoeting. Dus niet de iftar met de specifieke instrumenten (...) vijgen en geitenmelk, dat hadden we allemaal niet. We hadden gewoon sec het woord iftar als in ontmoeting. Nou, toen zaten er 120 mensen uit allerlei culturen.” (R614)

De probleemgerichte initiatieven gericht op verbinding liggen vaak dicht bij sociale motieven. Ook daarbij zien we initiatiefnemers die gemotiveerd worden door mensen uit verschillende groepen met elkaar in contact brengen. Het verschil is dat bij sociale motieven gezelligheid de drijfveer vormt om elkaar te leren kennen en niet zozeer een besef dat gebrek aan verbinding problematisch is, zoals hierboven:

“De een neemt een pan soep mee, de ander (...) van alles en nog wat, zodat mensen zelf uitdelen wat ze gemaakt hebben. Allemaal met het doel om een gezellige dag of weekend te hebben en natuurlijk om mensen te leren kennen in de wijk. 's Avonds is er ook nog een programma met een kampvuur en een filmvertoning, en een gitarist of wat dan ook. De volgende ochtend is er een gemeenschappelijk ontbijt en dan is het afgelopen.” (R722)

“Inmiddels had ik al nog meer mensen leren kennen, mijn overbuurvrouw hier aan de overkant, die komt dus uit, moet het wel goed zeggen, Twente (ha ha). Dus ook niet oorspronkelijk van hier en die andere komt uit (...) Amsterdam-Oost. Ik ben toen naar haar gestapt en ik zeg (...) ik zou het leuk vinden om zo’n kennismakingsdag te organiseren. We wonen hier inmiddels al twee jaar en als je zo’n dag organiseert, dat mensen een beetje bij elkaar komen, met eten. Eten bindt mensen.” (R724)

Binnen de sociale motieven speelt naast gezelligheid om elkaar te leren kennen, een verbindende activiteit tussen groepen, tot slot ook de gerichtheid op iets leuks organiseren voor de eigen groep. Dit gebeurt veel bij ouderen die met elkaar iets gezelligs willen doen:

“Die zondag was voor oudere mensen (...) zo’n leuke onderbreking, (...) We hadden echt een brunch dus we begonnen om 11 uur en het duurde tot 14 uur. (...) Iedereen was heerlijk met elkaar aan het kleppen, ook mensen die elkaar niet kenden, die (...) gaan op een gegeven moment toch een beetje een groepje vormen. (...) Die mensen vonden het zo geweldig. Nog als we nu op straat lopen, je wordt natuurlijk herkend: ‘Weet je al wat? Gaat het alweer gebeuren?’” (R436)

“R: Voor oudere vrouwen (...) dat vind ik altijd leuk. Ik wil wel dat ik weet dat er belangstelling voor is en dat de mensen hun medewerking willen verlenen. Dan ga ik door het vuur voor ze. Dat doe ik met alle plezier. Bijvoorbeeld de 26e ga ik met tien dames naar Nijmegen. Heb ik ook georganiseerd. Als het aan de andere dames lag dan was ik weer met vijftwintig mensen gegaan, maar ik wil die groep niet zo groot hebben. De verantwoordelijkheid is te groot. Twee komen ook met een rollator, dan wil ik het gewoon een beetje klein houden.” (R27)

Deze sociale motieven komen voort uit een soort-zoekt-soort mechanisme (Tonkens 2009, Tonkens en Kroese 2009).

Conclusies

Initiatiefnemers halen hun motivatie het sterkst uit sociale motieven om iets met en voor anderen te doen en uit pragmatische motieven om gedragsproblemen, lelijkheid of rommel en gebrek aan contact en saamhorigheid op te lossen.

Daarnaast kunnen ze gedreven worden door de behoefte om ergens zelf invloed op uit te oefenen of iets nieuws te leren. Nieuwe Amsterdammers hebben duidelijk andere motieven dan autochtone Amsterdammers. Zij hechten veel sterker aan sociale motieven en aan burgerschapsmotieven (iets over hebben voor de publieke zaak of voor de overheid). We zien bij hen een interessante combinatie van gerichtheid op andere mensen en besef van de publieke zaak. Bij de probleemgerichte pragmatische motieven zien we juist geen onderscheid tussen nieuwe en autochtone Amsterdammers, ze delen deze motieven in gelijke mate.

Er loopt een rode draad door de motivaties: oriëntatie op de ander. Dit is overduidelijk bij de sociale motieven. Uit de enquête blijkt dat het samen iets met of voor anderen doen hoog scoorde. Onze kwalitatieve bevindingen maken duidelijk dat wie onder de 'anderen' worden geschaard: anderen van de eigen (etnische) groep, maar ook de mensen in de straat of de buurt die elkaar niet zo goed kennen. De oriëntatie op de ander komt ook sterk naar voren in de pragmatische motieven. Men wil graag meer contact leggen, zodat mensen elkaar eerder aanspreken en zo gedragsproblemen verminderen. Ook verfraaiing van de buurt kan als doel hebben dat er minder overlast is.

Dat de ander zo centraal staat in de motivaties van de initiatiefnemers, kan samenhangen met de aard van de wijken waar met bewonersinitiatieven wordt gewerkt. Mensen wonen er vaak dicht op elkaar, ervaren sterker elkaars problemen of problematische kanten in de publieke ruimte en er is soms veel anonimiteit. De stapeling van sociale problemen in dit soort wijken raakt de initiatiefnemers en daar willen ze vooral iets aan doen.

4. Nieuwe relaties tussen burgers en overheid: van eisen en klagen naar partnerschap

Bij de bespreking van het beleid zijn we al even ingegaan op de ondersteuningsstructuur voor bewonersinitiatieven die de gemeente heeft opgezet. Vooronderzoek door Van Ankeren et al. (2010) maakte duidelijk dat bewoners zijn gemobiliseerd. Mobilisatie nam drie vormen aan: informeren via publiciteitscampagnes, mensen vragen via direct contact en het oppakken van oudere plannen van bewoners die eerder financieel niet haalbaar bleken te zijn. Bewoners werden niet alleen gemobiliseerd, maar konden ook ondersteuning krijgen bij de aanvraag van een budget of bij de uitvoering van hun initiatief. We zullen in dit hoofdstuk betogen dat er door de veelvuldige interacties tussen initiatiefnemers en hun ondersteuners een ander register wordt geopend in de algemenere relaties tussen burgers en overheid. In plaats van een relatie tussen veeleisende klant en dienstverlener of de relatie tussen klagende burgers en politiek die weinig goed meer kan doen, ontstaat er een relatie die zich kenmerkt door een proces dat we 'sociale opwarming' noemen: een intensivering van de relaties met professionals, gekoppeld aan een grotere vraag om aandacht. We komen verderop terug op het proces van sociale opwarming en de vraag om aandacht. Nu analyseren we eerst de algemene dynamiek van de interacties met professionals en andere bewoners.

De dynamiek van interacties tijdens initiatieven

De interactie tussen initiatiefnemers en de instanties begint bij pogingen om bewoners te enthousiasmeren iets voor de buurt te doen. De professionals besteden hier veel aandacht aan. Ze houden feestelijke bijeenkomsten waar bewoners presentaties krijgen van lopende initiatieven en waar ze informatie kunnen inwinnen. Ze flyeren en geven uitleg in de buurt op plekken waar veel bewoners komen, zoals buurtcentra, supermarkten, scholen en verzorgings-

huizen. Ze bezoeken bijeenkomsten van andere initiatieven om daar onder de deelnemers initiatiefnemers te werven. Ze verspreiden huis-aan-huis speciale krantjes met uitleg over lopende initiatieven en hoe je een budget kunt aanvragen, benutten de lokale media om aandacht aan initiatieven te schenken, organiseren spreekuren op verschillende plekken in buurten. En ze schakelen hun eigen netwerken bij welzijnsorganisaties, woningcorporaties en buurtorganisaties in om de mogelijkheden voor bewonersinitiatieven onder de aandacht te brengen.

Uit tabel 7 blijkt dat het stadsdeel van al deze kanalen de belangrijkste informatiebron is (27%). Omdat stadsdelen sterk verschillen in hun vormen van mobilisatie is het moeilijk te bepalen of bewoners hun informatie ontleen aan publiciteitscampagnes of aan directe contacten met medewerkers van het stadsdeel. Andere belangrijke bronnen van informatie zijn het opbouwwerk (16%), bewonersorganisaties (12%) en media (11%).

Tabel 7: De dynamiek van interacties tijdens initiatieven in procenten

	<i>Informatiebron</i> N=423 ^a	<i>Hulp aanvraag</i> N=449 ^a	<i>Hulp uitvoering</i> N=701 ^a
Stadsdeel	27%	38%	20%
Opbouwwerk	16%	18%	13%
Woningcorporatie	5%	7%	7%
Bewonersorganisatie	12%-	11%	9%
Ondernemers	-	3%	7%
Kerk	-	1%	3%
Moskee	-	1%	2%
Buurtbewoners	9%	8%	19%
Vrienden/familie	4%	4%	10%
Media	11%	-	-
Anders	16%	9%	10%
Totaal	100%	100%	100%

^a Het gaat om resultaten van vragen waarbij respondenten meerdere antwoorden konden geven.

Professionals bieden vervolgens ook hulp bij de aanvraag van een budget en bij de uitvoering van de initiatieven als het budget is toegekend. In 91 procent van de gevallen hebben de initiatiefnemers hulp gekregen bij het aanvragen van een budget. Van de 9 procent die deze hulp niet ontving, gaf slechts 1 persoon aan hier behoefte aan te hebben gehad. Wederom blijkt het stadsdeel de belangrijkste institutionele speler voor de initiatiefnemers, op afstand gevolgd door het opbouwwerk en bewonersorganisaties (zie tabel 7). Het wekt geen

verbazing dat de medewerkers van het stadsdeel en opbouwwerkers het belangrijkste zijn voor hulp bij de aanvraag. Zij weten immers alles van de procedures, criteria en andere vereisten voor een succesvolle budgetaanvraag.

Bij de uitvoering van hun initiatief heeft 93 procent van de bewoners hulp gekregen. Van de groep die geen hulp ontving, had 39 procent daar wel behoefte aan. Vergeleken met hulp bij de aanvraag scoort het stadsdeel veel lager (van 38% naar 20%), en in mindere mate geldt dat ook voor het opbouwwerk (van 18% naar 13%) en bewonersorganisaties (van 11 naar 9 procent). Daar staat tegenover dat andere buurtbewoners veel belangrijker worden, gevolgd door vrienden en familie, lokale ondernemers en zelfs kerken en moskeeën (zie tabel 7). Voordat ze een budget ontvingen, kregen bewoners vooral hulp van het stadsdeel en bij het uitvoeren van het initiatief waren ze veel sterker geïnteresseerd in hulp van andere bewoners. Een vergelijkbare verschuiving zien we ook in de personen of instanties die de initiatiefnemers het belangrijkste vonden voor hun initiatief (gegevens staan niet in tabel 7): stadsdeel (van 54% naar 29%), opbouwwerk (van 17% naar 12%) en buurtbewoners (van 5% naar 28%). Er treedt bij de uitvoering van initiatieven duidelijk een verschuiving op van institutionele naar maatschappelijke ondersteuning.

Deze cijfers over de interacties zeggen nog niets over de ervaring daarmee. Zijn de initiatiefnemers over het algemeen tevreden of ontevreden over de ondersteuning die zij hebben gekregen? Op een schaal van 0 tot 10 werd hun gevraagd om hun tevredenheid aan te duiden. De resultaten toonden vrijwel geen verschillen voor hulp bij de aanvraag of bij de uitvoering van het initiatief. Daarom hebben we een maatstaf geconstrueerd voor de tevredenheid met alle ondersteuning. Slechts 5 procent van de initiatiefnemers is ontevreden (scores 0-5 op de schaal van 1-10), 25 procent is tevreden (scores 6-7) en 70 procent is zeer tevreden (scores 8-10). Het gemiddelde rapportcijfer is een 8,1.⁷ Het gaat om een zeer harde bevinding, ongeacht verschillen in persoonlijke kenmerken, andere activiteiten, lidmaatschappen van organisaties, woonduur en buurtbinding.

⁷ Gebaseerd op N=279.

De initiatiefnemers zijn niet alleen tevreden over de ondersteuning door de professionals, ze worden door hun initiatieven en de vele interacties met professionals ook positiever over de overheid. Hetzelfde geldt overigens ook voor andere mensen in de buurt, het opbouwwerk, bewonersorganisaties en in mindere mate voor woningcorporaties (zie tabel 8).⁸

Tabel 8: Positievare houding over andere personen en instanties (N=289)

Andere mensen in de buurt	
(Veel) positiever	69%
Neutraal	26%
Het stadsdeel	
(Veel) positiever	63%
Neutraal	23%
Het opbouwwerk	
(Veel) positiever	53%
Neutraal	33%
Bewonersorganisaties	
(Veel) positiever	52%
Neutraal	38%
Woningcorporatie	
(Veel) positiever	36%
Neutraal	47%

De positievare houding blijkt op te gaan ongeacht sekse, opleidingsniveau, inkomen, deelname aan andere activiteiten, lidmaatschappen van organisaties en buurtbinding. Uitzonderingen zijn leeftijd, woontuur en etniciteit. Leeftijd en woontuur hebben invloed op de visie op andere mensen in de buurt: hoe jonger hoe positiever, hoe korter de woontuur hoe positiever. Etniciteit heeft invloed op de visie op het stadsdeel, bewoners en bewonersorganisaties. Nieuwe Amsterdammers zijn positiever over hun gestemd dan autochtone Amsterdammers.⁹

Zowel bij de tevredenheid als bij de positievare houding moeten we echter wel bedenken dat we, zoals in de inleiding vermeld, de initiatiefnemers die geen budget hebben gekregen niet hebben gesproken en ook niet weten hoeveel dat er zijn. De kans is aanwezig dat zij minder positief zijn over andere personen en/of instanties en dat zij daarom zijn afgehaakt. Zeker is dit niet, want ze kunnen ook om heel andere redenen afhaken, bijvoorbeeld om persoonlijke

⁸ Bij de meeste vragen werden vrij hoge percentages neutrale antwoorden gegeven. Dit suggereert dat een deel van de respondenten het lastig vond om te bepalen of ze positiever of negatiever waren geworden.

⁹ Hierbij gaat het om verschillen met een hoge significantie.

redenen van tijd en belasting. Het is dus mogelijk maar niet zeker dat er een positieve bias in ons onderzoek zit wat betreft de ervaringen met andere mensen en instanties, en dat mensen die zijn afgehaakt een ander verhaal hebben.

Sociale opwarming

Tegen de achtergrond van de dynamiek in de interacties, de tevredenheid daarover en de positievere perceptie van andere bewoners en instituties, doet zich een proces van sociale opwarming voor. In plaats van 'koude' relaties met dienstverleners die een paspoort of een rijbewijs vernieuwen of wantrouwige relaties met de politiek, ontstaat er een andere verhouding tussen burgers en overheid. Initiatiefnemers beschouwen de professionals als partners van hun initiatieven:

"R1: Ja. En-en.

R2: Wij doen dat ook. (...) we hebben nou een nieuwe Z heet hij geloof ik he? En die komt ook bij ons op de vergadering en dan zeggen we ook dingetjes en we hebben een schouw met hem gelopen.

R1: Het is toch goed als je samen dingen bedenkt (...) Daar moet een heg. Maar die heg is weggehaald omdat het toen opengebrosen was (...) dus we hebben gevraagd of er weer een heg geplant kan worden, nou dat wordt ook gehonoreerd, die komt weer terug, dus het is een samenwerking en wij geven aan wat er in de buurt gebeurt en daar gaan hun op in." (R392, dubbelinterview met andere initiatiefnemer erbij, anonimisering door de auteurs)

"Nou, niet de gemeente zou dingen moeten doen, want als je in alle buurten iets zou moeten doen, ja, hoeveel mensen moet je dan voor die job hebben om het te doen. Dus ik denk (...) kijk mijn geval, ik weet dat er mensen zijn die zeggen van 'die is gek om zo ver te gaan', maar ik denk gewoon er moet iemand zijn om initiatieven te gaan ontplooiën ter waarde van anderen. Het is gewoon zo. De gemeente zou het niet alleen kunnen." (R732)

Binnen dit partnerschap zijn initiatiefnemers over het algemeen tevreden als het stadsdeel helder is, vlotte procedures hanteert, correct is bij het nakomen van

afspraken, bewoners de ruimte biedt, hen zo veel mogelijk mee laat denken, hen van advies voorziet en meer ondersteuning geeft als zij dat nodig hebben:

“Ik vind dat de gemeente moet ondersteunen. Ondersteunen financieel, met advies, mocht dat nodig zijn. Of mocht dat gewenst zijn. (...) Jij bent als burger de maatschappij, jij maakt de gemeente. En die ambtenaren zijn er om de boel een beetje te structureren. Maar ik vind niet dat zij (...) hoe noem je dat, moeten bemoederen (...). De buurtbewoners zelf zijn allemaal hele slimme mensen, die kunnen dat prima zelf.” (R296)

“I: En wat voor taken moet de gemeente zelf blijven doen?”

R: Mensen steunen, met zeg maar, snel regelen, goed aan afspraken houden, en dan budget ook op tijd geven en dat het (...) allemaal op tijd gaat (...) dat mensen niet boos worden en plezier hebben aan iets doen (...) Maar ze moeten denken aan wat de buurtbewoners precies nodig hebben en mogen ze ook de buurtbewoners mee laten denken.” (R286)

Toch schuilen er achter het partnerschap vanuit de professionals twee verschillende perspectieven op ondersteuning. Er zijn professionals die vinden dat bewoners zoveel mogelijk zelf moeten doen. Zij bakenen duidelijk af wat hun eigen rol is en waar bewoners zelf een rol in hebben:

“Ik kan geen verantwoordelijkheid nemen voor de projecten die zij willen initiëren. Dus ik kan wel advies geven, van ga naar die instelling voor nadere samenwerking, let op die en die posten, die posten kunt u niet aanvragen, maar ik kan niet met hen het project gaan schrijven.” (P2)

“Gewoon ook mensen helpen, laten inschatten van hoeveel tijd ze voor iets kwijt zijn of wat is slim om te doen, weet je wel, gewoon tips en trucs. Gewoon een stukje op de zijlijn meedenken, dat gaat dan meer om een stukje competentiebegeleiding (...).” (P14)

“Dus als je merkt dat iemand iets zelf kan, dan laat je dat zelf doen. Dat is misschien wel beter dan je soms bij ouderwetse opbouwwerkers ziet, van wie ik soms het idee had dat ze gewoon compleet een hele aanvraag inclusief alles gewoon overnemen van een bewoner. Dan heb je een prachtige aanvraag, maar (...) of die bewoner daar dan echt verder meekomt? Wij proberen wel zo veel mogelijk bewoners zelf te laten doen ook al kost dat soms meer tijd (...) Mensen worden daar juist zelfverzekerder van en leren ervan.” (P10)

Deze professionals houden afstand, maar bieden wel praktische tips, stellen vragen die bewoners aan het denken zetten, brengen hen in contact met andere bewoners die kunnen helpen en voorzien hen van kennis. Als ze toch denken dat ze meer hulp nodig hebben, dan verwijzen ze hen door naar het opbouwwerk of naar de vrijwilligerscentrale. Het is een perspectief dat zich sterk richt op de eigen verantwoordelijkheid van burgers en ondersteuning die hen zo veel mogelijk activeert en stimuleert om zelf alles te regelen.

Er zijn ook professionals die werken vanuit een perspectief dat zich richt op intensievere ondersteuning:

“Iemand klaagt over het zwerfvuil, dan zeg ik ‘goed’. Vaak ga ik ook met die bewoners mee, dan zeg ik ‘laat maar zien’ ... en dan pak ik die blikjes en dan zeg ik ‘wie denk je dat, dat blikje heeft gegooid hier, kinderen?’ Okee, en de kale conclusie is dat 80 procent hier van kinderen uit de buurt komt. Dan weten we nu de dader, dat zijn gewoon kindjes. En welke leeftijd? Nou groep 7/8. Hoeveel basisscholen hebben we hier? Twee. Nou, laten we nou per basisschool een milieclub opzetten voor die kinderen.” (P11)

“En dan gaan we ook de vervolgstap gezamenlijk zetten. Dus huiswerkklas betekent, je moet een ruimte hebben, je moet nadenken welke frequentie, welke groepen en leeftijdscategorieën je huiswerkklas wilt geven, en je moet op zoek naar iemand die kwaliteit kan leveren. (...) Vervolgens laat je een paar offertes opsturen, ga je in gesprek met mensen, dat doen we allemaal gezamenlijk.” (P6)

“We benoemen ook steeds meer in het proces: ‘Je hebt zelf een heel belangrijke rol in die uitvoering’. We zeggen niet: ‘Je bent er helemaal zelfstandig verantwoordelijk voor, maar ja je moet wel heel hard aan meewerken daaraan dus jij gaat dat wel trekken en leiden. We kunnen niet alles voor jou doen want dan bereik je ook niet wat je wilt.” (P1)

Deze professionals gaan nadrukkelijker een band aan met de bewoners, proberen samen met hen te bedenken wat het probleem is waar ze zich op willen richten en hoe ze dat vervolgens in een initiatief vorm kunnen geven en tot uitvoering kunnen brengen. Ook deze professionals streven naar ‘empowerment’ van bewoners, vanuit de veronderstelling dat bewoners niet zo goed in staat zijn om op eigen houtje hun initiatief vorm te geven. Het verschil met de

professionals die afstand houden is dat zij veel meer uitgaan van een gezamenlijke verantwoordelijkheid, in plaats van eigen verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer.

Voor beide perspectieven op de partnerschap met initiatiefnemers valt iets te zeggen. Initiatiefnemers die weinig ondersteuning nodig hebben, zijn gebaat bij de professional die bewust afstand creëert en inspeelt op eigen verantwoordelijkheid. Omgekeerd geldt dat er ook initiatiefnemers zijn die zich onzeker voelen, niet zo goed weten hoe allerlei dingen werken of die moeite hebben om een idee om te zetten in een initiatief. Voor hen zijn professionals die uitgaan van gedeelde verantwoordelijkheid erg prettig omdat ze dan makkelijker tot een initiatief kunnen komen. Als de paden van de afstandelijke professional en de meer hulpbehoevende initiatiefnemers elkaar kruisen, ontstaat er een mismatch in de partnerschapsrelatie die kenmerkend is voor de bewoners-initiatieven. De sociale opwarming van de relaties tussen burgers en overheid kan dan ook snel weer afkoelen. Hetzelfde geldt bij een mismatch tussen professionals die gedeelde verantwoordelijkheid nastreven en initiatiefnemers die weinig ondersteuning nodig hebben. Zij kunnen best veel last hebben van professionals die hen de hele tijd willen ondersteunen. Dit soort mismatches komt voor in de praktijk en leidt tot problematische interacties. Daarnaast zijn er allerlei algemenere problemen die tijdens de interacties opkomen, ongeacht of de professional afstandelijk of sterk ondersteunend is. Deze algemenere problemen leiden tot frustraties en een vraag om aandacht.

Problematische interacties en de vraag om aandacht

De meest problematische ervaringen van de initiatiefnemers hebben te maken met de institutionele ondersteuning en niet met ondersteuning door medebewoners (zie tabel 9). Daarnaast realiseerden de initiatiefnemers zich niet dat het initiatief zo veel tijd zou gaan vergen. De problemen met de institutionele ondersteuning zijn sterk gerelateerd aan de bureaucratie en veel minder aan een gebrek aan autonomie, een gevoel dat samenhangt met het overnemen en toe-

eigenen van initiatieven (Tonkens 2009). Een klein deel van de initiatiefnemers vindt het inderdaad frustrerend als anderen voor hen beslissen of dingen doen die ze zelf willen doen, maar een veel groter deel wil snelle besluitvorming (vgl. Wenker 2010), betere communicatie, minder bonnetjescultuur en eenvoudiger procedures.

Tabel 9: Instemming met negatieve ervaringen in procenten (N=289)

<i>(Helemaal) mee eens</i>	
Persoonlijke tijdsproblemen	
Het hele initiatief kostte mij te veel tijd ^a	43%
Te veel bureaucratie	
Het duurde te lang voordat ik wist of ik mijn initiatief kon uitvoeren ^b	35%
Het duurde te lang voor ik het geld kreeg ^c	32%
Het contact met het stadsdeel was te moeilijk ^d	28%
Ik moest te veel bonnetjes inleveren ^e	22%
Het geld aanvragen was te moeilijk ^b	18%
Niet genoeg autonomie	
Andere mensen besloten over dingen waar ik zelf over wilde beslissen	21%
Ik kon niet zelf kiezen waar ik dingen kon kopen of regelen ^f	16%
Andere mensen gingen dingen doen die ik eigenlijk zelf wilde doen ^g	9%
Problemen met andere bewoners	
Andere bewoners wilden mij niet helpen	19%
Mensen uit de buurt waren tegen mijn initiatief	8%

^a N=275; ^b N=287; ^c N=267; ^d N=280; ^e n=263; ^f N=270; ^g N=286

De problemen met het aanvragen van geld bespreken we uitgebreid in het volgende hoofdstuk. Hetzelfde geldt voor de verantwoording over het geld. Hier analyseren we de frustraties met de bureaucratie die te maken hebben met de procedures en de communicatie, twee problemen die tijdens de interviews vaak ter sprake zijn gekomen. Sommige initiatiefnemers vinden de procedures voor de aanvraag of de uitvoering van hun initiatief erg ingewikkeld:

“En dan moet je dus een plattegrond, helemaal getekend met alles wat er op het plein staat. Nou, ik kan een hoop, maar dit ging boven m’n pet hoor. En toen heeft Dynamo, die had er dus ook geen verstand van, uiteindelijk de marktmeesters die hebben ons daarbij geholpen. Nou, ik vind dat, als dat initiatieven zijn, moet je dat laagdrempeliger maken naar mensen toe. Want dit is, dit is gewoon geen doen.” (R 760)

“(…) maar als ik naar het formulier kijk denk ik: jeetje, voor een leek is dat verschrikkelijk. (…) je moet een vergunning aanvragen, het is zo’n pak papier, je moet allerlei vragen invullen. Ik moest een schets maken waar alles neergezet werd, dat kon ik dus niet.” (R 724)

Dit soort initiatiefnemers heeft het moeilijk met hun aanvraag omdat ze te weinig ondersteuning krijgen op specifieke deskundigheid. Zij worden geconfronteerd met de professionals die te veel afstand houden. Het is een typisch risico van dit beleid: initiatiefnemers veel ruimte laten, vanuit de gedachte dat ze het wel aankunnen en dat ze niet zo makkelijk vanzelfsprekend op de overheid moeten leunen:

“ (...) dan denk ik van ja je hebt zelf bewonersinitiatief ingediend, ik weet niet waarom bewoners soms denken dat het betekent dat wij het gaan uitvoeren. Dus ze moeten zelf ook heel veel investeren erin, ik merk gewoon dat sommige bewoners heel makkelijk zijn daarin, die gaan er vanuit dat wij dat wel regelen.” (P1)

“(...) nou dat is dus een heel ingewikkelde kwestie van communicatie, want als daar respons op komt en mensen komen in beweging en worden actief en gaan participeren, ja daar gaat het al heel gauw mis (...). Want in de praktijk komt het er dan inderdaad wel eens op neer van (...) nu participeer ik en nu sta ik klaar, oh en jullie roepen er eigenlijk alleen toe op en nodigen alleen maar uit en jullie faciliteren, oh jullie geven inderdaad wat geld, maar je komt niet naar een eindpresentatie en oh ja, we moeten ook nog eens alles zelf doen. Ja, (...) het is eigenlijk wat eenzijdig wat dat betreft.” (P14)

Een veel gehoorde andere klacht is dat initiatiefnemers veel moeite moeten doen om de communicatie in stand te houden:

“Nou er gaan zo veel mensen over en dan sta je vandaag met tante Marie te praten en dan komt volgende week, dan komt er weer een gesprek en dan heb ik met tante Annie te maken, die weet weer niet wat tante Marie gezegd heb, kan ik het verhaal weer gaan vertellen. Ik heb vorig jaar 23 gesprekken gehad voordat ik dat klaar had (...). Nu is het wat minder, ik sta nu op acht haha, maar goed, er zit dus verbetering in.” (R95)

“R: Je moet echt werken bij zo'n instelling of eraan gelieerd zijn, wil je met ze kunnen praten. (...) We hadden echt vaak dat ze (...) gewoon geen tijd hadden of vonden dat zij daar niet verantwoordelijk voor zijn.” (R63)

De stadsdelen kennen een hoog personeelsverloop, veel deeltijdbanen en ondoorzichtige spreekuren, wat de communicatie voor initiatiefnemers belemmert. Toch blijven zij heel erg hun best doen om met het stadsdeel in contact te komen en daarmee wat zij beschouwen als de partnerschap met de overheid vanuit hun kant te onderhouden. Communicatie gaat voor de bewoners niet alleen om bereikbaar zijn. Het gaat ook om betrokkenheid op het moment dat er contact is. Het gebeurt vrij vaak dat bewoners vinden dat ze tijdens het contact worden geconfronteerd met een onverschillige houding:

“Toen ben ik na (..) veel te veel uren kwijt te zijn, op hoge poten naar het gemeentehuis gegaan (...). Ik kwam mijn pakketje inleveren en toen zei de ambtenaar heel schamper: ‘Oh, oh, het is je gelukt, nou je bent een van de weinigen!’ (...) En toen plofte ik gewoon, dit is dus gewoon bekend bij jullie, jullie lachen erom, en dit is weer een manier om burgers, initiatiefnemers, de moed te ontnemen, dit kan, dit mag niet zo.” (R675)

“Tijdens die opening is er een vrouw (...) van het stadsdeel (...) Zij hield een praatje en zij heeft mij van tevoren ook helemaal niet voorgesteld. Ze wist niks over mij, dus (...) ik dacht, hé, waar heeft ze het nou over. Dus dat vond ik heel lastig van het stadsdeel.” (R747)

“Weken! Ik mocht voor één november geen verlenging aanvragen van mijn initiatief, want ze hadden het te druk. Ik in november gebeld, nee, we hebben pas half december de tijd. Okee, krijg ik te horen dat het pas zes weken na de datumaanvraag ingaat. Ik zeg, ja maar ik heb toch al in september gebeld voor verlenging. Nee, u bent half december gekomen, dus de maand januari vergoeden we niet.” (R296)

Vrij veel professionals herkennen dit probleem. Sommige geven aan dat ze erg veel verzoeken krijgen om bijeenkomsten bij te wonen en dat ze zelfs in hun vrije tijd proberen om erbij te zijn. Anderen zeggen er nauwelijks aan toe te komen door het vele werk. En een aantal zegt dat het te weinig prioriteit heeft om betrokkenheid te tonen buiten de reguliere werkzaamheden om. Twee van hen verwoorden mooi de kern van het probleem: een te sterke interne gerichtheid en professioneel centralisme (vgl. Verhoeven en Oude Vrielink, te verschijnen):

“(...) dat heeft volgens mij te maken met de interne oriëntatie (...) maar dat wordt ook opgelegd hè. Ambtenaren worden (...) niet op dit soort kwaliteiten geworven en geselecteerd. (...) Ja, dus (...) er wordt wel vaak gevraagd gevoel voor bestuurlijk ambtelijke verhoudingen, maar er staat nooit gevoel voor maatschappelijke relaties. Dus veelal wordt dat als iets extra’s gezien (...).” (P13)

“(...) we willen heel graag die participatie, maar wij vinken misschien al te snel onze eigen successen af. Dus we gaan niet altijd tot het einde mee, terwijl dat wel voor de onderlinge relatie belangrijk is. En ik denk wat dat betreft dat de overheid of de begeleiders zien als een onmisbaar onderdeel van het hele traject, dat, dat respectvol is richting de initiatiefnemer, om de initiatiefnemer in feite te bedanken met je aanwezigheid door inderdaad die interesse te tonen.” (P15)

We merkten eerder al op dat er met het beleid op bewonersinitiatieven in de praktijk een andere relatie tussen burgers en overheid wordt geïntroduceerd. Door het proces van sociale opwarming krijgen de initiatiefnemers het idee dat de overheid hen belangrijk vindt. Ze hebben geregeld contact met de overheid, ze krijgen geld voor een initiatief, de meeste initiatieven worden nuttig gevonden. Sociale opwarming scheidt echter ook verwachtingen. De belangrijkste verwachting is een ‘vraag om aandacht’. Deze richt zich op: waardering, begrip waarom mensen initiatief nemen, beter luisteren, herhaald contact als teken van belangstelling, samenwerking en continuïteit van de relatie. Een initiatiefnemer verwoordt mooi de kern van deze vraag om aandacht:

“Het moet niet een leuk initiatief zijn voor buurtparticipatie. (...) je moet het echt menen, dus je moet het ook voelen en kijken en er wat van vinden en zeggen dit kun je beter doen, of dit is mooi gedaan. Dus je moet echt in gesprek zijn met de mensen. (...) maar ik vind ook dat je het initiatief echt moet menen, ook al zou je daar iemand voor aanstellen. (...) Het moet doorleefder zijn, het moet echt gevoed zijn in zo’n organisatie en je moet niet zeggen zo van: ‘zo dit buurtparticipatieproject hebben we gedaan.’” (R103)

De vraag om aandacht is deels een reactie op de klachten over gebrekkige ondersteuning en communicatie, maar is vooral een ondergewaardeerd gevolg

van het proces van sociale opwarming en de relationele verandering tussen burgers en overheid die daarin besloten ligt.

Conclusies

Er is sprake van veel dynamiek in de interacties die initiatiefnemers met andere bewoners en instituties hebben. Deze dynamiek leidt tot grote tevredenheid over de belangrijkste actoren in de verschillende fasen waarin een initiatief kan verkeren. Bovendien worden de initiatiefnemers hierdoor een stuk positiever over de overheid, andere instanties en andere bewoners. Zelfs als we deze tevredenheid en positievere blik op anderen met een korreltje zout nemen omdat we alleen gehonoreerde initiatiefnemers hebben onderzocht, zien we bij de Amsterdamse bewonersinitiatieven een belangrijke verandering optreden in de relaties tussen burgers en overheid. Er doet zich een proces van sociale opwarming van deze relaties voor waarbij initiatiefnemers de overheid beschouwen als partner in hun initiatief.

Professionals gaan ook uit van partnerschap, maar geven daar wel op twee manieren invulling aan: afstandelijk vanuit een opvatting van eigen verantwoordelijkheid van burgers en zeer betrokken vanuit een opvatting over gedeelde verantwoordelijkheid. Deze verschillende invullingen van overheidszijde kunnen problematisch zijn omdat initiatiefnemers zeer verschillende behoeften aan ondersteuning kunnen hebben, variërend tussen weinig en veel ondersteuning nodig. Er kunnen mismatches tussen hun behoeftes en het ondersteuningsperspectief van de professionals ontstaan. Het is opvallend dat er zo veel professionals zijn die zo weinig flexibel zijn omdat hun perspectief op bewonersinitiatieven zo dominant aanwezig is. Ze lijken te weinig ambachtelijk in het inschatten van wanneer je kracht moet zetten met veel ondersteuning en wanneer je op afstand subtiel te werk moet gaan met kleine prikkels. Een flexibele houding zou tot minder mismatches tussen initiatiefnemers en gepaste ondersteuning leiden en daarmee tot bestendiging van het partnerschap tussen burgers en overheid dat hier ontstaat.

Een ander element in dit partnerschap is dat burgers moeite hebben met de bureaucratie die onherroepelijk in de relaties met de overheid sluipt. Daarbij gaat het specifiek om de complexiteit van de procedures en om problemen met de communicatie, twee problemen die tijdens de interacties tot uiting kunnen komen door professioneel centralisme en te weinig empathie met de initiatiefnemers. Dit leidt tot een vraag om aandacht. Initiatiefnemers verwachten meer waardering, interesse en begrip voor hun initiatief, goed en herhaald contact en daarmee continuïteit van de relatie die zij met de overheid zijn aangegaan. Deze vraag om aandacht is een te weinig zichtbaar en daardoor ondergewaardeerd gevolg van het proces van sociale opwarming van de relaties tussen initiatiefnemers en overheid.

5. Geld maakt (niet) gelukkig

Wat is de werking van de budgetten bij bewonersinitiatieven? Wat doet het feit dat er geld beschikbaar is voor een initiatief, met de relaties tussen initiatiefnemers onderling en de relaties van initiatiefnemers met de overheid? Die vraag staat centraal in dit hoofdstuk. In Amsterdam gaat er tussen september 2008 en eind 2011 in totaal ruim 12,5 miljoen direct naar de gehonoreerde initiatieven. Dat is een fors bedrag, waar bewoners veel mee kunnen doen. Het geld versterkt de partnerschapsrelatie die de initiatiefnemers met de overheid ervaren en ook hun vraag om aandacht, zo zullen we in dit hoofdstuk laten zien. Daarnaast leidt het geld tot spanningen tussen initiatiefnemers onderling. Deze leiden tot een verlangen naar bureaucratie om de eerlijkheid van het omgaan met het geld te garanderen. Voordat we deze processen beschrijven, geven we eerst kort een aantal kenmerken van en opvattingen over de budgetten.

Kenmerken van en opvattingen over de budgetten

In hoofdstuk 2 beschreven we dat de initiatiefnemers over het algemeen vrij kleine bedragen aanvragen en ontvangen: 69 procent van de aanvragen is onder de 5000 euro en 71 procent van de toegekende bedragen eveneens. Bovendien vraagt het grootste deel van de initiatiefnemers eenmalig of twee keer een budget aan. Ondanks deze kleinschaligheid en weinig herhaling van de meeste initiatieven vormen de budgetten een belangrijke prikkel om een plan in te dienen. We hebben de initiatiefnemers gevraagd of ze zonder een budget door zouden zijn gegaan met hun initiatief. 48 procent zei: zeker niet. 17 procent zei: waarschijnlijk niet. Een minderheid van 20 procent zou ook zonder budget zeker het initiatief hebben doorgezet en 15 procent waarschijnlijk wel. De meeste initiatiefnemers zijn bovendien tevreden over het toegekende bedrag: 71 procent vond het precies goed, 24 procent vond het te weinig en 5 procent vond het zelfs

te veel. We hebben de initiatiefnemers ook naar een aantal opvattingen gevraagd over het omgaan met het budget (zie tabel 10).

Tabel 10: Opvattingen over het omgaan met het budget (N=289)

<i>(Helemaal) mee eens</i>	
Het bijhouden waar ik geld aan had uitgegeven ging goed	94%
Ik heb het geld goed beheerd	93%
Ik vind het terecht dat andere mensen meer geld voor hun initiatief hebben gekregen dan ik	56%
Ik vond het lastig om goed te weten hoeveel geld ik overal voor nodig had	31%
Ik zou graag meer hulp hebben gekregen, dan maar minder geld	17%
Ik vond de verantwoordelijkheid voor zoveel geld zwaar	14%
Ik vond het moeilijk om met het geld om te gaan, zodat ik aan het eind van het initiatief ook nog genoeg geld had	8%
Achteraf zou ik het geld anders hebben besteed	7%
Andere mensen hebben meer geld gekregen dan ik en dat vind ik vervelend	5%

Eenmaal verantwoordelijk voor een budget, vinden ze het in groten getale geen probleem om de uitgaven bij te houden en het geld goed te beheren. Slechts een kleine groep vindt het moeilijk om met het geld om te gaan. Een meerderheid kan er zelfs mee leven dat andere mensen meer geld krijgen voor hun initiatief dan zichzelf, maar de minderheid die dit niet vindt, is kritisch jegens andere initiatieven (zie hieronder het betoog over spanningen tussen bewoners en het verlangen naar eerlijkheid). Er is wel een groep initiatiefnemers die het lastig vindt om van te voren in te schatten hoeveel geld bepaalde zaken kosten. Een beperkte groep initiatiefnemers zou liever meer ondersteuning hebben gekregen en minder budget. Eerder zagen we in hoofdstuk 4 dat er initiatiefnemers zijn die de procedures moeilijk vinden; zij zouden waarschijnlijk wel kiezen voor meer ondersteuning en minder budget. Kortom, de budgetten worden over algemeen zeer gewaardeerd en leiden niet echt tot grote problemen voor de initiatiefnemers. Maar het werken met budgetten heeft wel gevolgen voor de relaties tussen initiatiefnemers en overheid en tussen initiatiefnemers onderling. Wij zullen eerst ingaan op de bestending van de partnerschapsrelatie en de verdieping van de vraag om aandacht die het geld in de relatie tussen burgers en overheid teweeg brengt.

Bestendig partnerschap en versterkte vraag om overheidsaandacht

Het werken met geld leidt binnen de partnerschapsrelatie met de overheid voor de meeste initiatiefnemers tot een bescheiden opstelling die zich kenmerkt door tevredenheid over het verkregen bedrag en getemperde verwachtingen. Tijdens de interviews vroegen we wat de initiatiefnemers met een verdubbeld budget zouden doen. Ze komen nauwelijks met onvervulde uitdagende en nieuwe wensen; ze zouden vaak meer van hetzelfde hebben gedaan. Zoals een initiatiefnemer die een budget aanvroeg om buurtgenoten computervaardigheden bij te brengen verwoordt:

“R: Euh... dan had je misschien nog meer dingen kunnen doen.

I: En wat had u dan bijvoorbeeld...

R: Had je, nou, een groter aantal. Kijk ik ben ge... mijn cursussen draaien nu op groepen van twaalf mensen, dan had je misschien iets, nou ja, had ik ook een groter lokaal nodig gehad, maar dan had je het misschien nog ... euh ... nog massiever in de markt gezet.” (R154)

Een andere initiatiefnemer werkt met kinderen en antwoordt op dezelfde vraag:

“Dan had ik meer prijzen voor de kinderen gehad (...) Kijk, hoe meer geld, hoe meer prijzen voor de kinderen natuurlijk, weet je.” (R737)

Deze getemperde verwachtingen suggereren ten eerste dat zij de budgetten niet als recht maar als gift ervaren waarvoor zij dankbaar zijn. Dit in tegenstelling tot andere vormen van sociaal beleid die doorgaans worden uitgedrukt als service of recht, waarbij dankbaarheid als onnodig wordt beschouwd. Ten tweede zou deze tevredenheid kunnen indiceren dat de budgetten staan voor distribuerende rechtvaardigheid: initiatiefnemers vergelijken wat zij (en andere initiatiefnemers) ontvangen met dat wat de overheid kan spenderen in termen van schaarsheid en eerlijke verdeling.

Tot op zekere hoogte temperen de budgetten inderdaad de verwachtingen van initiatiefnemers jegens de overheid. Echter, tegelijkertijd zien we ook dat de partnerschapsrelatie nadrukkelijk wordt bevestigd door het ontvangen budget en

dat de vraag om aandacht erdoor wordt aangewakkerd. Initiatiefnemers zien het verkrijgen van budget als een vorm van erkenning voor wat ze van plan zijn:

“En daarom was dit initiatief misschien ook zo fijn, want ik voelde inderdaad alsof er iets mij toevertrouwd was. En dat gaf mij een heel fijn gevoel van, ja ze geven mij zomaar 2500 euro, dat is heel veel geld! En ze laten mij doen wat ik als een soort van droom heb in mijn hoofd en ik vond het super.” (R780)

Echter, het ontvangen van geld wordt niet alleen ervaren als erkenning, het wekt tevens het verlangen naar meer erkenning. Omdat de gemeente het budget verstrekt, moet ze volgens sommige initiatiefnemers ook interesse tonen in wat ermee wordt gedaan:

“Gewoon, omdat het met overheidsgeld gefinancierd iets is, en waar juist een wethouder, en zeker nu we buurtwethouders hebben, gewoon zichtbaar aanwezig horen te zijn. En als ze zelf niet kunnen, kunnen ze altijd een ... euh ... vervanger sturen.” (R154)

“Ik doe alles in mijn vrije tijd. He, het zou wel leuk zijn als je een beetje wat in ruil krijgt hehe, een bonnetje voor een restaurantje, dat mag best, dat doen hun voor zichzelf ook. Een beetje meer waardering voor de organisatie, zou wel eens op zijn plaats zijn, want we krijgen er nu niks voor.” (R95)

De vraag om aandacht wordt door het verstrekte budget dus nog concreter. Ze heeft niet alleen te maken met ingewikkelde procedures en problemen met de communicatie, zoals we zagen in hoofdstuk 4, maar ook met trots om te tonen wat er met het publieke geld wordt gedaan. Juist omdat de initiatiefnemers in hun perspectief vaak veel geld hebben gekregen, vinden ze het niet meer dan gewoon dat de overheid ook komt kijken wat ermee gebeurt. Sommige initiatiefnemers trekken vergelijkingen tussen hun budget en hoe er volgens hen met publieke uitgaven wordt omgegaan. Ze zijn kritisch op politici of bestuurders die te makkelijk publiek geld verkwisten. Daarom vinden ze het belangrijk dat de overheid niet alleen achteraf om de bonnetjes vraagt, maar juist ook het initiatief zelf blijft volgen.

Binnen de partnerschapsrelatie tussen initiatiefnemers en overheid creëert het werken met budgetten ruimte voor de figuur van de burgerondernemer, die verwachtingen koestert van de overheid die hem of haar financieel gaat ondersteunen. Er is veel gezegd over de burger als consument als een nieuwe figuur in de publieke ruimte (Clarke et al. 2007, Van der Lans 200?). Hier zien we in de vorm van de burgerondernemer een verwante figuur het toneel betreden. Burgerondernemers combineren hun passie voor de publieke zaak en het verbeteren van hun buurt met hun eigenbelang in het opstarten of van nieuwe impulsen voorzien van een eigen zaak. Ze worden betaald met of betalen zichzelf uit een verkregen budget voor een bewonersinitiatief om cursussen te geven, kunst te maken of adviezen te geven aan medeburgers:

“Het idee was dat ik een eigen onderneming zou gaan opzetten, in ben interieurstylist. (...) Dus ik had eigenlijk bedacht om een stylingcursus te geven voor mensen met een low budget. (...) Ik wilde iets voor mijzelf, en ik wilde gewoon eens een keer geld verdienen.” (R112)

Deze mix van burgerschap en bedrijfsmatige activiteiten lijkt vrij vaag en er waren tijdens de onderzoeksperiode geen duidelijke regels voor. De regels varieerden en leidden tot discussies tussen initiatiefnemers en ambtenaren:

“Ehm, ik moest bij die ene wel mijn diploma’s laten zien, en bij de andere helemaal niet. De ene die had het over korten van de eigen bijdrage. (...) En omdat ik de initiatiefnemer ben van het initiatief. Maar ik ben ook docent. Met andere woorden, ik huur mijzelf in. Lekker economisch zou je kunnen zeggen. Lekker praktisch. Nee, dat was te ingewikkeld.” (R296)

Deze gemende figuur van de burgerondernemer lijkt veel andere initiatiefnemers niet zo te storen. Klachten over wat andere bewoners aan budget ontvangen, richten zich niet specifiek op hen maar op alle initiatiefnemers die mogelijk oneerlijk met het geld omgaan.

Geld leidt tot spanningen met andere initiatiefnemers

We zagen zojuist dat 44 procent van de initiatiefnemers niet instemde met de stelling 'Ik vind het terecht dat andere mensen meer geld voor hun initiatief hebben gekregen dan ik'. Inderdaad, uit de interviews blijkt dat de budgetten vergelijkingen opwekken: hoe zinvol zijn die andere initiatieven? En waarom kosten ze zo veel geld? Wanneer initiatiefnemers minder ontvangen dan anderen kan dat als een gebrek aan erkenning worden ervaren:

“En een beetje spanning in de groep, zijn mensen die rare dingen aan het doen zijn. En dat vind ik heel erg vervelend. (...) En dat maakt mij verdrietig, ik krijg nu de kritiek want hier, die zijn drie groepen, die samenwerken, waar ik er een van ben. Ze zeggen dat het budget voor de andere activiteiten gebruikt voor promotie voor project x, dat is niet waar. Dus dat wordt mij twee keer gezegd en ik ben een beetje verdrietig en een beetje boos.” (R651, anonimisering door de auteurs)

Verschillen in toegekende budgetten kunnen ook gevoelens van jaloezie opwekken:

“Project x heeft een heel groot budget en dat zit die mensen dwars. (...) Ze zijn jaloers ja.” (R651, anonimisering door de auteurs)

Naast gebrek aan erkenning en jaloeziegevoelens is eerlijkheid een groot onderwerp dat met de budgetten in de relaties tussen initiatiefnemers wordt geïntroduceerd. Tijdens de interviews geven initiatiefnemers aan dat het makkelijk is om aan budget te komen en ermee te frauderen. Bijvoorbeeld door meer te kopen dan nodig en door iets voor jezelf te houden. Zij zijn argwanend over de motieven van anderen en trekken hun integriteit in twijfel:

“Sommige mensen hebben onder het mom van dat ze vrijwilligerswerk doen zitten ze zelf zichzelf te verrijken. Weet je, dat heb ik geleerd. (...) Dat zijn geen fabeltjes, die zijn echt gebeurd.” (R505)

“(...) ook dat netwerk hé, daar zaten alle nou Marokkaanse die komen altijd geld te kort dus die proberen alles naar binnen te halen hé. (...) Ik zeg ja hallo er zijn nog meer verenigingen, ik zeg die willen ook een paar centen hebben, die willen ook wel wat doen.” (R48)

De initiatiefnemers die dit thema ter sprake brengen, haasten zich om duidelijk te maken dat zij hier niet aan meedoen, terwijl het misbruik eenvoudig is. Het is vooral een probleem van andere initiatiefnemers. Tegelijkertijd zijn er ook initiatiefnemers die klagen dat zij worden gewantrouwd door andere bewoners of door het stadsdeel die hen van misbruik verdenken. Zij ervaren dit als hoogst pijnlijk:

“Ik zeg, maar dan doen jullie het zelf. Want ik laat me niet twee keer beledigen. Nee! Voor mij was het een diepe belediging. En ik vind, als je niet een cent neemt, weetje en dan, dan beticht je me van diefstal! Ja! Want als je me op het matje al roept over een bonnen enzo, dan is het vertrouwen zoek.” (R505)

Wantrouwen en achterdocht werken ook andersom. Sommige initiatiefnemers zijn niet zozeer bang dat andere mensen oneerlijk zijn of misbruik maken, maar zijn benauwd dat ze zelf fouten zullen maken of van slechte bedoelingen worden verdacht. Vooral initiatiefnemers die zelf weinig ervaring hebben met bureaucratie en over weinig geld beschikken zijn bang om fouten te maken. Zij doen enorm hun best om eerlijk en transparant te zijn:

*“I: En wat vindt u daarvan dat u zo al die bonnen heeft moeten inleveren?”
R: Is wel moeilijk, anders ben ik vergeten weet je sommige bon ben ik eh misschien vergeten bij de winkel of in de portemonnee, een tekort dan moest ik betalen voor mijn eigen zak. (...) En dan ben ik sorteren, dat was van mij, dat was van X, dat is voor mij als ik fout maken dan geld tekort of wat dan zij belt. Y begrijpen, wat is dat, wat is dat, wat is dit? Ik zeg oh sorry even kijken in mijn portemonnee, kan gebeuren, misschien fout iets wat bon meegebracht, ik kom eraan en dan ben ik meteen binnen. (...) Dat is eng voor mij, is moeilijk hoor”. (R402, anonimisering door de auteurs)*

Eerlijke verdeling tussen initiatieven, maar vooral eerlijkheid van initiatiefnemers is zo'n belangrijk onderwerp, dat het onder initiatiefnemers een verlangen naar

duidelijke en transparante procedures wekt. Dat verlangen wordt versterkt door de behoefte om ook richting de overheid duidelijk te maken dat het geld correct is besteed.

Het verlangen naar bureaucratie

Niet alle initiatiefnemers verlangen naar bureaucratie. Sommigen van hen hebben juist een enorme hekel aan bureaucratie. De afgelopen jaren is er een groot debat gevoerd over te ver doorgeschoten bureaucratisering. Hiervan vinden we echo's terug in de verhalen van de initiatiefnemers. Ook zij klagen over onnodige complexiteit van procedures:

“(...) dat je subsidie moet aanvragen om een sporthal te huren terwijl die van de gemeente is, dan denk ik bij mijzelf van ja wow. Je geeft ons geld om dat geld weer terug te krijgen. Geef ons dan gewoon die sporthal tenminste een paar dagen, twee dagen in de week.” (R661)

Dit antibureaucratische sentiment leeft onder een minderheid van de initiatiefnemers. Er zijn tegelijkertijd veel initiatiefnemers die juist naar meer bureaucratie verlangen. Ze willen meer controle, meer verantwoording, striktere procedures, duidelijker richtlijnen en dergelijke:

“Ja maar jullie moeten ook iets duidelijker zijn met de regels waar wij ons aan moeten houden. Want er was op een gegeven moment (...) op de markt had ik paprika en sinaasappels, maar ja, je krijgt geen bon op de markt. Dus ik had een kwitantieboekje en toen heb ik keurig netjes opgeschreven wat ik had uitgegeven en waar ik dat aan besteed had en toen op een gegeven moment heb ik dat ingeleverd. Toen de negen weken voorbij waren zei ze (...) dat mag eigenlijk niet. Ik zei, nou daar ben je ook lekker vlot mee.” (R436)

“(...) dat hoefden we helemaal niet te verantwoorden, daar was ik soms verbaasd over. (...) ik hoefde geen bon in te leveren, ik deed de financiën ook.” (R722)

“Nou dat ik zeg dat er meer controle moet wezen op het financieel, op het geld, want het gaat te makkelijk. Ik zie het zelf ook, als ik wil dan kan ik voor al die projecten die ik gedaan heb, kan je zo een paar duizend over houden, ongecontroleerd. De controle moet scherper zijn.” (R438)

Het verlangen naar bureaucratie is ook zichtbaar in de gedachten die veel initiatiefnemers hebben over de besluitvorming bij het toekennen van budget. Bijna iedereen is voorstander van een procedure waarin burgers en ambtenaren samen besluiten. Dit is ook het systeem dat tijdens het onderzoek in vrij veel stadsdelen werd toegepast. In dit verlangen zien we wederom de sociale opwarming van de relaties en juist geen weerzin tegen bureaucratie of tegen de macht van de lokale overheid. Er is veel discussie over het wantrouwen van burgers in de overheid en een kloof tussen burgers en overheid, maar hier vinden we dat de overheid wordt beschouwd als een bondgenoot die andere burgers kan controleren – wat tot het klassieke takenpakket van de overheid behoort. De initiatiefnemers willen wel een zegje hebben in dit proces omdat het om hun buurt gaat en om ‘hun’ geld, maar ambtenaren zijn belangrijk omdat ze over de nodige kennis beschikken:

“Al de bewoners die hier wonen, hebben een ander beeld van het gebeuren in de wijk [dan ambtenaren] (...) Ze hebben de technische en theoretische kennis om iets te beoordelen hoop ik altijd. Ja, die mensen zijn niet voor niets gestudeerd, geleerd.” (R651)

“Kijk, het is natuurlijk voor bewoners. Dus het gaat erom dat er aansluiting is bij die bewoners, anders sla je denk ik de plank mis. (...) Maar ik denk ook vaak dat sommige initiatieven het op een iets hoger plan kunnen tillen, waar de bewoners misschien nog niet zo’n idee over hebben. Dus ik zou voorkeur geven aan een combinatie.” (R112)

Andere argumenten voor besluitvorming samen met ambtenaren is dat zij erbij moeten zijn om het algemeen belang te bewaken, dat ze rationeler kunnen afwegen en minder op emoties en dat ze er veel van kunnen leren.

“Ik houd erg van samen, uhm, ik denk ook dat je net iets minder kans hebt op willekeur.” (R63)

“(...) je zou een soort combinatie kunnen maken van twee, twee die de beleidslijnen volgen en twee mensen die of uit het veld komen of misschien vanuit onderbuikgevoelens dat kunnen doen.” (716)

“(...) dat de ambtenaren ook weten van oh dus dat speelt daar oh dat is dat, dan kunnen ze ook voor ons meer betekenen denk ik.’ (R661)

Het verlangen naar bureaucratie is een artefact van het werken met budgetten. Het laat wederom zien dat de overheid voor de initiatiefnemers belangrijk is, deze keer om de eerlijkheid van het omgaan met publiek geld te bewaken.

Conclusies

Het geld maakt gelukkig, omdat het nieuwe initiatieven daadwerkelijk stimuleert. Vage sociale betrokkenheid en creativiteit worden wakker gekust en omgezet in concrete actie. Het geld versterkt echter ook het proces van sociale opwarming in de verhoudingen tussen initiatiefnemers en overheid dat we in het vorige hoofdstuk signaleerden. Door geld te geven aan initiatiefnemers hebben zij het idee dat zij en hun initiatieven er voor de overheid toe doen. Dit versterkt de vraag om aandacht en erkenning van het initiatief. De initiatiefnemers willen graag vol trots tonen wat zij met het geld doen. Introductie van budgetten leidt ook tot een nieuwe figuur in de relaties tussen burgers en overheid, namelijk de burgerondernemer. Zij werken aan een publiek belang, maar worden er zelf ook wat wijzer van. Er zijn weinig aanwijzingen dat deze burgerondernemers door andere initiatiefnemers als problematisch worden beschouwd.

Geld maakt niet zo gelukkig in de verhoudingen tussen initiatiefnemers onderling. Het leidt tot gevoelens van gebrek aan erkenning omdat anderen meer krijgen, jaloezie en vooral tot twijfels over eerlijkheid en integriteit van andere initiatiefnemers en de wil om aan te tonen naar andere bewoners en de overheid dat je zelf niet publieke middelen verkwist. Daarom creëert het werken met budgetten onder de meerderheid van de initiatiefnemers een verlangen naar bureaucratie. Initiatiefnemers willen graag meer controle, verantwoording en

strikttere procedures. Ze roepen om een overheid die voor 'checks and balances' zorgt in de spanningen die het geld tussen initiatiefnemers doet ontstaan. Datzelfde is het geval bij de besluitvorming over de toekenning van budgetten. Eerder onderzoek suggereerde dat het initiatiefnemers niets uitmaakt wie er besluit, als er maar snel wordt besloten zodat ze verder kunnen met hun initiatief (Wenker 2010). Ons onderzoek laat echter zien dat het wél uitmaakt wie er besluit. Juist om de eerlijkheid te garanderen en met enige kennis van zaken en gezaghebbendheid te besluiten, kiezen initiatiefnemers in de meerderheid voor een gemengd model waarin zij samen met ambtenaren beslissen over de toekenning van budgetten. Als aan deze voorwaarden wordt voldaan, dan maakt geld gelukkig.

6. Effecten van initiatieven op competenties en kwaliteit van leven in de buurt

Een onderdeel van het stedelijk beleidskader is dat de bewoners door de initiatieven vaardigheden ontwikkelen die hen in staat stellen vorm te geven aan actief burgerschap. Voor ons onderzoek hanteren we het bredere begrip competenties, omdat we daarmee niet alleen vaardigheden, maar ook kennis en deugden kunnen onderzoeken (Tonkens en Kroese 2008). Competenties vormen de kern van het uitoefenen van burgerschap omdat burgers ze voortdurend inzetten bij het omgaan met pluraliteit en loyaliteitsconflicten in het publieke domein (Van Gunsteren 1992: 119). Zonder competenties geen burgerschap: “Burgers die de vereiste competentie ontberen, worden tijdelijk of voor langere tijd beperkt in de zelfstandige uitoefening van hun burgerschap” (Van Gunsteren 1992: 35-36, vgl. Nauta 2000). We weten op grond van bestaand onderzoek nog vrijwel niets over de ontwikkeling van competenties door participatie. Vaak wordt aangenomen dat burgers al competent zijn op het moment dat ze participeren. Hoe zit dit bij de initiatiefnemers die toch al veel blijken te participeren ongeacht hun bewonersinitiatieven? En wat is de visie van de professionals op hoe zij zich hebben ontwikkeld?

Een ander thema waar we nog weinig over weten is wat de effecten zijn van actief burgerschap op de leefomgeving. Eerder zagen we dat de aard van de initiatieven sterk gericht is op het bevorderen van sociaal kapitaal van andere bewoners. Maar hoe ervaren de initiatiefnemers dit zelf? Hebben zij het idee dat hun initiatief iets bijdraagt aan leefbaarheid, kwaliteit van de buurt of contacten met buurtgenoten? Wat vinden de professionals die hen begeleid hebben bij hun initiatieven hiervan? Hebben zij het idee dat de initiatieven bijdragen aan verbetering van de buurt?

Initiatief nemen ontwikkelt deugden en vaardigheden

De ontwikkeling van competenties hebben wij zowel kwantitatief als kwalitatief onderzocht. We hanteren daarbij een onderscheid naar ontwikkelingen in kennis, deugden en vaardigheden (Tonkens en Kroese 2008). Bij kennis gaat het erom of de initiatiefnemers meer feitelijke kennis hebben opgedaan van andere groepen (etnische verschillen, jong-oud e.d.) of van de politiek en de overheid. Deugden onderzoeken we op drie aspecten. De eerste is sociale reflexiviteit: zelfkritiek over hoe je omgaat met anderen en begrijpen hoe anderen jou zien (vgl. Lichterman 2005: 15,45). De tweede is empathie: begrip ontwikkelen voor en jezelf inleven in de ander. En de derde is vertrouwen, zowel sociaal vertrouwen in andere mensen als institutioneel vertrouwen in overheid en politiek. Tot slot onderzoeken we drie typen vaardigheden. Het gaat om sociale vaardigheden zoals weerbaarheid en respect voor de ander, democratische vaardigheden zoals onderhandelen en overleggen en bureaucratische vaardigheden zoals brieven schrijven of organiseren. Zeven van deze competenties hebben we onderzocht in de enquête door de initiatiefnemers te vragen wat hun initiatief met hen heeft gedaan.

Tabel 11: Competentieontwikkeling door het initiatief (N=289)

<i>Democratische vaardigheden</i>	
Ik ben beter geworden in overleg	68%
<i>Bureaucratische vaardigheden</i>	
Ik ben beter geworden in organiseren	62%
<i>Deugden</i>	
Ik begrijp beter hoe andere mensen denken en leven	68%
Ik begrijp beter hoe de overheid en de politiek werken	52%
Ik begrijp beter hoe anderen mij zien	45%
<i>Sociale vaardigheden</i>	
Ik kan beter voor mijzelf opkomen	55%
Ik ben beter geworden in het omgaan met kritiek	51%

Zoals blijkt uit tabel 11 vindt een groot aantal initiatiefnemers dat ze door hun initiatief competentier zijn geworden. De sterkste vooruitgang vinden we in de ontwikkeling van democratische en bureaucratische vaardigheden en in de ontwikkeling van meer empathie jegens andere bewoners en de overheid en de politiek. Ook hebben ze in iets mindere mate meer sociale reflexiviteit ontwikkeld.

Sociale vaardigheden zijn volgens de helft van de initiatiefnemers vooruitgegaan, zowel in de weerbaarheid als in omgaan met kritiek (een teken van respect voor de ander).

Bij de ontwikkeling van competenties zien we geen verschillen voor sekse, leeftijd, opleiding, woonduur, buurtbinding, of deelname aan andere activiteiten. Inkomen zorgt voor kleine verschillen, en lidmaatschap van een buurtorganisatie maakt uit voor begrip werking overheid, hoe andere mensen denken, hoe andere mensen mij zien, en omgaan met kritiek. Voor de andere lidmaatschappen geldt: geen effect. Etniciteit speelt bij de ontwikkeling van alle competenties een belangrijke rol. Zonder uitzondering zijn nieuwe Amsterdammers onder de initiatiefnemers veel sterker van mening dat ze alle genoemde competenties hebben ontwikkeld dan autochtone Amsterdammers (zie tabel 12).

Tabel 12: Verschillen in etniciteit en competenties (N=289)

<i>(Helemaal) mee eens</i>	<i>Autochtone Amsterdammers (N=189)</i>	<i>Nieuwe Amsterdammers (N=100)</i>
<i>Democratische vaardigheden</i>		
Ik ben beter geworden in overleg	60%	81%
<i>Bureaucratische vaardigheden</i>		
Ik ben beter geworden in organiseren	54%	78%
<i>Deugden</i>		
Ik begrijp beter hoe andere mensen denken en leven *	62%	79%
Ik begrijp beter hoe de overheid en de politiek werken *	46%	64%
Ik begrijp beter hoe anderen mij zien	37%	61%
<i>Sociale vaardigheden</i>		
Ik kan beter voor mijzelf opkomen	45%	75%
Ik ben beter geworden in het omgaan met kritiek	41%	70%

Alle verschillen zijn significant < 0,001, behalve * <0,01

De analyse van het kwalitatieve materiaal toont een enigszins ander beeld dan de enquête. Ontwikkeling van vaardigheden is minder belangrijk dan de enquête suggereert, maar daar staat tegenover dat er veel ontwikkeling in deugden plaatsvindt. Kennis, het derde element van competentie-ontwikkeling dat wij onderscheiden, hebben we in de enquête niet onderzocht. In het kwalitatieve materiaal speelt dit een marginale rol. De initiatiefnemers hebben niet zo veel nieuwe feitenkennis opgepikt over andere groepen of over de overheid en de politiek. We zullen eerst ingaan op de ontwikkeling van vaardigheden en dan op ontwikkelingen in deugden.

De hoog scorende democratische en bureaucratische vaardigheden uit de enquête komen veel minder vaak terug in antwoorden op de vraag wat mensen van hun initiatief hebben geleerd. Slechts enkele mensen zeggen dat ze beter hun mond open durven doen als ze gaan overleggen met instanties of met andere bewoners. Er zijn bovendien weinig initiatiefnemers die zelf noemen dat ze beter zijn geworden in bureaucratische vaardigheden. Sociale vaardigheden in de omgang met andere bewoners worden iets vaker genoemd. Het gaat daarbij om enthousiasmeren, elkaar leren aanspreken, luisteren naar anderen, omgaan met andere mensen, bewoners betrokken houden bij het initiatief, mensen leren inschatten, of beter leren communiceren op verschillende manieren. Ter illustratie geven we een paar citaten:

“R: Je leert heel veel dingen als je bij elkaar komt. Je leert met elkaar om te gaan, je leert hoe je met mensen moet omgaan...”

I: En wat zijn dan bijvoorbeeld situaties waar u dan aan terugdenkt, dat u denkt: o ja, toen heb ik echt geleerd hoe je met andere mensen om moet gaan, of...

R: Ja, of onder andere vooral om met je eigen burens in contact te komen. Ja. Want dat is heel moeilijk tegenwoordig. Wij hebben ook wel eens gehad dat we gesprekken hadden van hoe je je buurman kan aanspreken op overlast, geluidsoverlast of wat dan ook, dat leer je gewoon van elkaar. Je spreekt elkaar makkelijker aan.” (R406)

Het initiatief heeft voor deze initiatiefnemer een duidelijke meerwaarde en leidt zelfs tot elkaar aanspreken op problemen en overlast. Het volgende citaat laat juist het belang van het omgekeerde zien, namelijk leren luisteren:

“Je wordt ook een beetje een soort van vertrouwenspersoontje, laat ik het dan maar zo zeggen weet je wel, als het klikt willen ze even hun ei kwijt en dan hoef je eigenlijk alleen maar te luisteren.” (R436)

Het laatste voorbeeld gaat over leren om mensen betrokken te houden bij je initiatief:

“Wat ik ervan geleerd heb? Ja, dat heb ik wel degelijk, want ik weet nu in hoofdzaak waar ik wezen moet, hoe ik het moet doen, waarom ik het moet doen, en, dat scheelt veel. En dat je niet verzaakt, maar dat je steeds moet blijven. Van begin tot het eind moet je erbij blijven. Je moet de mensen steeds weer een por geven, het liefst met een naald, dan schieten ze op. (...) Ja, goed, en blijf vriendelijk, maak grapjes en blijf vriendelijk. Zijn er moeilijkheden, maak je dat even, nou, ga je maar even naar de wc, ik zoek het wel uit. Maar niet boos blijven en straks gewoon een hand geven en meneer het spijt me. Je maakt fouten, hè. Je mag hier discussiëren zo hard als je wilt, maar we gaan met z'n allen weer allemaal door één deur naar buiten. Als mens.” (R619)

Naast de ontwikkeling van sociale vaardigheden wijst het kwalitatieve materiaal nadrukkelijk op ontwikkelingen in deugden. Het meest opvallend is een sterke ontwikkeling van empathie, vooral als het gaat om andere mensen. In de hele stad, maar zeker in achterstandswijken, leven mensen van veel culturen door elkaar en vaak ook langs elkaar. Doordat ze burens, straatgenoten en buurtgenoten via hun initiatief leren kennen, krijgen ze meer begrip en waardering voor elkaar en hun culturele verschillen. Dit proces geldt voor iedereen ongeacht herkomst, zoals de volgende citaten illustreren:

“Je moet voelen dat, ook autochtonen zijn ook mensen, het is niet iets bijzonders en niet superieur. Alleen ze kunnen goed taal spreken, maar ... ze zijn gewoon mensen (...) Dus, ga maar gewoon vrijwillig doen, ga maar gewoon zoeken goeie mensen. Ga maar gewoon gratis werken. Je moet niet zeggen ‘nee ik doe gratis’ nee ga maar gewoon iets leuks voor de buurt. Ga ergens eten met de met autochtonen, ga maar iets drinken met hun. Je mag niet zeggen nee, dit nee nee nee gewoon gaan met de buurman, buurvrouw, ga naar binnen koffie drinken met hun, voel je dat, het is echt een mensen en... iemand die ze uit de andere wereld is. Nee het een mens zoals jij. En hij kan ook jou accepteren als jij bent ook goed. Jij bent ook, jij accepteert die man ... uit Nederland, hij gaat jou ook accepteren. Dus moet, jij moet beginnen.” (R692)

“Nou in ieder geval wel de visie op de allochtone medemens, laat ik het zo zeggen. Ik heb altijd een beetje het gevoel gehad dat ze het allemaal wel leuk vonden, maar dat ze er heel weinig voor deden, en dat is duidelijk dus niet zo, want hier doen ze hartstikke veel, en dat wist ik dus niet, en dat is wel hartstikke goed om mee te maken, vind ik. Ik bedoel, ik kom ze nu ook regelmatig tegen met een vriendinnen en dan is het “Hé M” en dan beginnen we over van alles en nog wat wordt er gekletst, nou dat vind ik

fantastisch. Dat had ik niet verwacht, ja, wat dat betreft zit je toch in een wat afgesloten wereldje en heb je weinig te maken met allochtonen, tenminste sowieso waar ik werk moet ik eerlijk zeggen, en dan is het wel goed om het op deze manier mee te maken vind ik.” (R431, anonimisering door de auteurs)

“Ja ja ja ja ja ik heb een heel andere kijk op vooral bepaalde bevolkingsgroepen, ik begrijp ze ook iets beter. Is als met het geluidsoverlast, sommige mensen denken van ja als ik in Suriname ben dan huur ik een band en ik feest (ha ha). Hier moet er toestemming... mensen gaan melden en dit en dat, dat pff als iemand aan de deur aan... dan kijken ze allemaal verbaasd: ik ben jarig toch, waarom mag er dan geen band zijn? Hier is het zo dat je gewoon met elkaar moet melden. (...) je moet de burens netjes melden. Als het later dan tien uur is moet je dat toch aan de politie even doorgeven, dat dus, dat zijn de regels van het land waarin je bent komen wonen.” (R724)

De citaten zijn veelzeggend over de grote kloof die er kan gapen tussen autochtone en nieuwe Amsterdammers of voor de verschillen in culturele gewoontes. Het lijkt erop dat het voor veel initiatiefnemers een ontdekking is dat ‘de ander’ niet een soort categorie op afstand is, maar iemand die in veel opzichten op jezelf lijkt. Ze zijn verwonderd door de ander en vaak positief verrast. Dit geldt overigens niet alleen voor culturele verschillen, maar ook voor allerlei andere situaties waarin mensen in anonimiteit naast elkaar leven. Als mensen elkaar niet kennen, kunnen ze moeilijk begrip voor de ander opbrengen. Het doorbreken van de anonimiteit biedt een basis om beter met elkaar door een deur te kunnen:

“Nou je wordt weer wat toleranter weet je als je buurman luid pratend zijn visite uitlaat ’s avonds dan denk je ah dat is J weet je klaar, in die zin wordt je wat toleranter. (...) omdat je elkaar kent weet je heb je zo op een moment dat er burens jarig zijn en die hebben een feestje en dan weet je dat het een keer in het jaar is dan denk je prima weet je dan ga je er niet om half een al bellen van ’t mag het muziek uit ofzo. Als je mensen niet kent en je vindt je buurman een dikke eikel ja dan ben je geneigd om misschien wel wat eerder te zeggen van mag de muziek wat zachter of zo dus,” dat in die zin is het allemaal nou je hebt gewoon iets meer tolerantie voor elkaar, iets meer begrip, iets meer.” (R50, anonimisering door de auteurs).

Een andere verandering in de deugden van de initiatiefnemers heeft te maken met een toename van sociale reflexiviteit. In de enquête bleek 45 procent van de initiatiefnemers hier vooruitgang in te zien voor het toenemend begrip op hoe anderen hen zien. Het gaat bij sociale reflexiviteit echter ook om een toenemend vermogen om kritisch te zijn op hoe je omgaat met anderen, zoals blijkt uit de volgende citaten:

“Geleerd, ... Ja, ik denk wel dat ik, ik ben nogal, daar bedoel ik mee, bij mij moet morgen, nee bij mij moet het vandaag, en niet morgen, en dat heb ik wel geleerd om dat wat los te laten, omdat andere mensen daar vaak wat anders instaan, dus wat meer geduld heb ik voor mezelf vooral geleerd, en, ik ben ook redelijk, ik ben heel erg van dat en dat en dat (klopt op de tafel), dat doe ik op mijn werk ook, ik verwacht het ook van andere mensen, maar dat kan je niet van iedereen verwachten.” (R431).

“R: Geen mensen beoordelen. Eerst mensen kennen en dan pas beoordelen. Ja, dat heb ik wel geleerd.

I: Ja.

R: En (onverstaanbaar) ja.. ik mag haar eigenlijk niet voor eerste keer, maar zodra dat ze iedere keer bij ons komt en ze maakt met ons kennis maakt.. heel ander persoon. Ik was eigenlijk (onverstaanbaar). Ja, zo heb ik geleerd dat moet ik nooit... mensen op eerste keer beoordelen. Leren kennen en dan pas kijken of zij is goed of zij is slecht.” (R300)

“Ik ben rustiger geworden. Ik heb een betere kijk op de zaak. Ik heb een lange visie, dat, op de lange termijn, een visie op de lange termijn. Niet zo kort houden, er is morgen nog een dag en volgend jaar moeten we ook nog verder. Ik ben niet meer zo van en nu gaan we ertegenaan, allemaal tegelijk en nu moet het dan gebeuren, zoals die kinderen dus hadden, een kleine tegenstandertje meteen opspringt en dan gaan we er met z'n allen naartoe.” (R619)

Sociale reflexiviteit is een onderschat aspect van burgerparticipatie. Uitgebreid etnografisch onderzoek in de Verenigde Staten door Paul Lichterman (2005) maakt duidelijk dat groepen of personen die over sociale reflexiviteit beschikken veel succesvoller zijn in het leggen van verbindingen naar andere mensen. Zijn onderzoek laat ook zien dat sociale reflexiviteit een schaars goed is, omdat veel groepen en mensen niet goed in staat zijn om hun eigen gewoontes of gedrag in

de omgang met anderen te onderkennen en daar iets in aan te passen. Het feit dat we op dit deugdenaspect een positieve ontwikkeling zien bij de initiatiefnemers versterkt hun vermogen om ook in de toekomst makkelijker samen met anderen een initiatief te nemen of iets anders op te zetten.

Het derde, en laatste, aspect van deugden dat we zien veranderen bij een deel van de initiatiefnemers is vertrouwen. Het vertrouwen in andere mensen neemt toe, maar dat viel te verwachten gezien de sterke toename in empathie en de ontwikkeling van sociale vaardigheden. Het groeiend vertrouwen wordt mooi geïllustreerd door de volgende citaat:

“Ik vertrouw meer wel, niet minder, juist meer, juist meer, als je mensen leert kennen, jij kunt meer vertrouwen, juist als ik van de buurvrouw, ook is ze Nederlands, is ze Turks, of van andere nationaliteit, ook van mij als ze mij over straat ziet, dan denkt ze misschien, wie is die vrouw, als ze angst heeft, heb ik ook angst voor haar, van als ze geen goedendag zeggen, maar als ze weet jij bent ook van de buurt en als zij zegt ten minste hallo, dan durf ik ook hallo te zeggen. Ja, nu heb ik meer contact, ook voor andere culturen, dan is meer, zeg maar, meer goed voor de contacten verzamelen. Is heel belangrijk.” (R286)

Alles overziend wordt duidelijk dat de initiatiefnemers zelf van mening zijn dat ze aanzienlijk competentier zijn geworden door hun initiatieven. Ze hebben op verschillende manieren ervaring opgedaan in het ‘weten hoe’: de vaak onuitgesproken bundel aan competenties die nodig is om met ingewikkelde situaties om te gaan (vgl. Van Gunsteren 1992: 37). De initiatiefnemers weten door hun nieuwe ervaring beter hoe andere mensen denken en leven, ze weten beter hoe zij omgaan met anderen of hoe zij zichzelf ten opzichte van anderen opstellen.

Diverse professionals bevestigen dit. Zij zien veel meer contact tussen bewoners, groeiend zelfbewustzijn en zelfverzekerdheid, bewoners die ook buiten de initiatieven meer met elkaar op beginnen te trekken en daarbij beter met elkaar omgaan:

“Wat je nu merkt is dat bij elk initiatief, het is een hele andere omgangsvormen krijg je. Jongeren zijn gewend aan fijn ‘hé er gebeuren leuke dingen’ maar dat betekent ook dat je de verantwoordelijkheid hebt om het leuk te doen. Nou dat is iets wat ik merk zeg maar, je merkt in gedrag merk je verandering. Het andere is dat je merkt gewoon het netwerk. Je merkt dat veel meer mensen elkaar aanspreken, elkaar kennen, met elkaar betrokken zijn. Nou dat zijn echt de twee dingen die ik echt ontzettend heb gemerkt.” (P 15)

Naast competentieontwikkeling kunnen de initiatieven ook effecten hebben op de buurt. Is dit zo volgens de initiatiefnemers en de professionals? En zo ja: waarin zitten die effecten?

De buurt wordt hechter van bewonersinitiatieven

Veel initiatiefnemers wonen al lang in dezelfde buurt en ze hebben een sterke buurtbinding, zoals in hoofdstuk 1 al aan de orde kwam. Zij moeten dus goed in staat zijn om te beoordelen wat de gevolgen zijn van de initiatieven voor de buurt. Gaat de buurt erop vooruit en zo ja, in welk opzicht?

In de enquête hebben we alle initiatiefnemers de open vraag gesteld wat zij als de drie belangrijkste problemen en als de drie leukste dingen in hun buurt zien. De antwoorden op deze vragen hebben we ingedeeld in categorieën en vervolgens voor alle drie de antwoorden geaggregeerd.

Tabel 13: Leukste dingen aan en problemen in de buurt (N=289)

<i>Leukste dingen buurt</i>		<i>Problemen buurt</i>	
Betrokkenheid/saamhorigheid	17%	Sociale cohesie/segregatie/integratie	16%
Goede voorzieningen	14%	Vervuiling/verpaupering	16%
Veel groen	12%	Vind niets vervelend aan buurt	13%
Bereikbaarheid van de buurt	10%	Overlast/criminaliteit/geluid	12%
Multicultureel/diversiteit	10%	Jongeren	9%

Uit tabel 13 blijkt een paradoxaal gegeven. Betrokkenheid en saamhorigheid wordt gezien als het leukste ding van de buurt, maar tegelijkertijd wordt gebrek aan sociale cohesie, veel segregatie en weinig integratie als het grootste probleem van de buurt gezien, samen met vervuiling en verpaupering. Duidelijk is ook hier dat de ander centraal staat in wat er leuk en problematisch is in de

buurt. Bij de leuke dingen van de buurt horen verder fysieke kenmerken en de veelheid aan culturen, terwijl bij de problemen de menselijke factor een rol blijft spelen bij vervuiling, overlast, criminaliteit en jongerenproblematiek. Opvallend is dat 13 procent van de initiatiefnemers geen problemen ziet in de buurt.

Tegen deze achtergrond zien we dat de initiatiefnemers het idee hebben dat hun initiatieven bijdragen aan sociale verbetering van de buurt. Ons kwalitatieve materiaal laat zien dat die sociale verbetering vooral zit in het feit dat mensen elkaar leren kennen en dat ze ook na deelname aan een initiatief met elkaar in contact blijven:

“Er zijn zo veel mensen, die woonden in dezelfde straat maar die elkaar bijvoorbeeld nooit gedag hebben gezegd. Nooit een praatje hebben gemaakt. En na zo’n initiatief: nou, je ziet mensen met elkaar praatje maken, je ziet mensen met elkaar koffiedrinken, je ziet dat mensen met elkaar gaan winkelen, je ziet mensen elkaar gedag zeggen. Ja, dat vind ik echt een bijdrage aan de buurt.” (R406)

“We kennen elkaar beter, we hebben net iets beter contact, je leert zelf het stadsdeel kennen en (...) waardoor het net iets makkelijker en soepeler gaat lopen in de straat.” (R63)

“Dat soort activiteiten krijg je ook een binding natuurlijk met andere bewoners en die bewoners krijgen ook een binding met eigen buurt. Zeg maar ze gaan zich identificeren met eigen buurt hè. (...) Ze gaan (...) Bos en Lommer noemen, is ook een leuke buurt om in te wonen.” (R143)

Wederom zien we dat het doorbreken van de anonimiteit een belangrijk onderdeel is van wat er volgens de initiatiefnemers gebeurt in hun buurten. Het sluit nauw aan bij de gegevens uit tabel 13 die duidelijk maken dat betrokkenheid en saamhorigheid als het leukste aan de buurt wordt gezien, maar tegelijkertijd ook als het meest problematische. Dit thema staat bij de initiatiefnemers hoog op de agenda en biedt focus voor hun bijdrage aan verbetering van de buurt. Het gaat verder dan elkaar herkennen, groeten of bij elkaar op de koffie gaan. Doorbreking van de anonimiteit leidt er volgens hen ook toe dat overlast wordt verminderd, dat de veiligheid toeneemt, dat kinderen meer met elkaar leren omgaan en dat jongeren een positieve rol in de buurt gaan vervullen. Natuurlijk is

de ene initiatiefnemer hier stelliger in dan de ander, die vooral voorzichtige ontwikkelingen in deze richting ziet. Het ontstaan van sociale samenhang is en blijft in deze wijken een proces van lange adem. Een ander effect van bewonersinitiatieven is dat er wat meer voorzieningen in de buurt ontstaan, zoals speelplekken, bankjes en andere ontmoetingsplekken. Deze voorzieningen dragen zelf weer bij aan het ontstaan van sociale samenhang.

De professionals die de bewoners begeleiden bij hun initiatieven wijzen in dezelfde richting als de initiatiefnemers. Ook zij vinden dat de buurt vooral in sociaal opzicht verandert door bewonersinitiatieven. Er ontstaat een andere dynamiek in de buurt, er komt veel energie los, bewoners gaan zich meer bezighouden met de ander en met gedrag in de publieke ruimte. Een mooie samenvatting hiervan vinden we in het volgende citaat:

“En de Y-buurt is echt een lastige buurt in de zin dat er veel criminaliteit is en veel vandalisme. De ruimte waarin wij terechtgekomen zijn daar was van bekend daar worden, nou ja, dertig keer per jaar gaan de ruiten eruit. Sinds wij er zitten met de huiswerkklas, met al de activiteiten voor moeders, met de modelbouwclub, eh, met allerhande activiteiten, is er nog nooit wat gebeurd. Er is niet ingebroken, er is geen ruit ingegooid. Blijkbaar beschouwt men het als hun eigen ruimte. En wordt er op een heel andere manier omgegaan daarmee en ik zie dat er een enorme energie eigenlijk loskomt in die buurt, omdat er zoveel activiteiten zijn ontstaan en de activiteiten zich uitbreiden.” (P6, anonimisering buurt door de auteurs).

Doordat bewoners elkaar beginnen te kennen en zich gaan identificeren met de buurt wordt er een goede start gemaakt met het tegengaan van de hardnekkige problemen die zich in achterstandswijken opstapelen. De energie die vrijkomt door de initiatieven en de verandering van dynamiek zijn moeilijk kwantificeerbaar, maar de kwalitatieve analyse laat duidelijk zien dat de initiatieven vooral positieve impulsen geven. Hoe sterk de buurt hier echt door verandert, valt op grond van deze gegevens uiteraard niet te zeggen.

Conclusies

Veel initiatiefnemers vinden dat ze door hun initiatief competentier zijn geworden, vooral in sociale vaardigheden, empathie en sociale reflexiviteit. Deze competentieontwikkeling bij de initiatiefnemers is opmerkelijk, omdat ze bij aanvang al heel actief waren; en actieve burgers bezitten meestal al veel genoemde competenties. Je zou dus verwachten dat deze actieve bewoners niet zo veel meer van hun initiatieven zouden leren. Het lijkt erop dat de bewonersinitiatieven een andere snaar hebben geraakt, waarbij de aandacht sterk ligt op jezelf oriënteren op de ander, in plaats van jezelf oriënteren op de politiek of de buurtvereniging.

Behalve dat ze zelf competentier zijn geworden, vinden de initiatiefnemers ook dat hun initiatieven bijdragen aan de buurt, vooral aan sociale verbetering, doordat mensen elkaar leren kennen en ook na deelname aan een initiatief met elkaar in contact blijven.

De opvattingen van de initiatiefnemers over de ontwikkeling van competenties en de bijdrage aan de buurt bevestigt de sterke oriëntatie op de ander, die we ook al tegenkwamen bij de motivaties. Deze oriëntatie is wellicht typerend voor de context van de achterstandswijken waarin deze bewonersinitiatieven ontstaan. In die wijken spelen desorganisatie, normoverschrijdend gedrag en jezelf terugtrekken uit de openbare ruimte een grote rol in het dagelijks leven (vgl. Uitermark en Duyvendak 2006: 10). Het is een primaire levensbehoefte van de bewonersinitiatieven in deze wijken om dit patroon te doorbreken en hiertoe de vereiste vaardigheden te ontwikkelen.

7. Streven naar democratisch professionalisme

Op verschillende plekken in deze rapportage hebben we de professionals aan het woord gelaten die de initiatieven begeleiden. Binnen het in Nederland opkomende debat over Big society en Burgerkracht (Van der Lans en de Boer 2011) zien we een tendens om te twijfelen aan het nut van professionals bij burgerparticipatie. Vooral in het welzijn staan de meeste professionals te veel in contact met hun subsidiegevers en te weinig met burgers, zo lijkt de opkomende consensus. Overigens bepleiten Van der Lans en de Boer niet om alle professionals af te schaffen. Er blijven ook in hun perspectief altijd professionals nodig om zwakkere mensen ondersteuning te bieden.

Het is verleidelijk om in de Big society-gedachte mee te gaan en, nu er toch moet worden bezuinigd, de professionals te ontslaan die de bewonersinitiatieven begeleiden. Wij denken op grond van dit onderzoek dat dit onverstandig is. We zagen eerder dat de bewoners de overheid – lees in veel gevallen: de professionals die hen ondersteunen – beschouwen als partners in hun initiatieven. Ze willen graag een relatie met hen onderhouden, maar zouden straks geen gehoor meer vinden als de professionals er niet meer zijn.

In dit hoofdstuk zullen we beargumenteren dat de professionals belangrijk zijn voor de initiatiefnemers, maar dat ze er wel goed aan doen om in de praktijk vorm te geven aan democratisch professionalisme. Wat dat precies inhoudt zullen we verderop beargumenteren. Eerst analyseren we hoe professionals de initiatiefnemers zien en wat ze van hen leren. Daarna belichten we belangrijke aspecten van de specifieke ondersteuning die volgens hen bij bewonersinitiatieven in het geding is. We ronden af met een pleidooi voor democratische professionalisme, dat volgens ons juist bij de ondersteuning van bewonersinitiatieven zo belangrijk is – ook als er straks minder budget beschikbaar is, maar wel veel wordt verwacht van de inzet van bewoners in hun buurt.

Indrukwekkende gedrevenheid

Als er iets is wat de professionals met elkaar delen, is dat ze onder de indruk zijn van de capaciteiten en de gedrevenheid van de initiatiefnemers. De meeste professionals zijn behoorlijk onder de indruk van de capaciteiten en de gedrevenheid van bewoners. Dat spreekt uit bijna alle interviews:

“Ik had nooit verwacht dat er zoveel bewoners zijn, of bewoners zijn, die zich zo bekommeren om hun wijk. Ja, echt...” (...) Ja de betrokkenheid. Dat mensen de tijd nemen om zich er om te bekommeren. Ja. En zich in willen zetten in hun eigen tijd.” (P2)

“Ik heb met deze functie heel veel bewondering gekregen voor euh... bewoners die actief zijn in een wijk. Ik ben het zelf helemaal niet in mijn wijk, dus. En ook het doorzettingsvermogen van veel bewoners. En de inzet en het aantal uren dat ze steken in de wijk.” (P7)

De professionals hebben de afgelopen drie jaar door hun ervaringen met het begeleiden van initiatieven een leercurve doorgemaakt. Een van de belangrijkste lessen was om meer aan bewoners over te laten:

“Dat je eigenlijk heel veel niet op je eigen bordje hoeft te nemen maar dat je dus die keuze, die discussie bij de bewoners neer kunt leggen. Van tevoren ben je echt geneigd van ‘ja ik ben de professional en ik ga even.’ (...) Dat is heel raar, maar daar moet je dus blijkbaar echt achterkomen dat je heel veel beslissingbevoegdheid bij bewoners zelf neer kan leggen. Je hoeft het niet allemaal zelf te doen en je hoeft niet allemaal zelf te zeggen dit mag wel dit mag niet en dit kan niet en dit, bewoners zelf komen er in dialoog met elkaar heel goed uit en dat is 90 procent van de gevallen precies de uitkomst waar je zelf ook al op zit.” (P15)

“Voorheen was dat natuurlijk niet zo dat bewoners echt bepaalden wat er gebeurde in zo’n wijk. En hier zijn er echt voorbeelden van dat ze ook zelf dingen echt bepalen. En dat, ja dat heeft mij wel veranderd. In die zin dat ik denk ‘ja, natuurlijk kunnen mensen heel goed weten hoe zij vinden dat het pleintje ingericht moet worden. Ja wij zijn niet (...) de enigen die dat kunnen bepalen’.” (P4)

“Wat het met mijn visie doet is denk ik dat ik mezelf steeds onbelangrijker ga vinden, dat ik ervan overtuigd ben dat je met name moet faciliteren van in de sfeer van zorg dat er voldoende ruimte beschikbaar is, en ruimte. Het fysieke van een ruimte maar dat ook toegang tot informatie uiteraard, toegang tot middelen. Je zult zien dat bewoners tot heel veel in staat zijn. Om zelf te doen. Meer dan ik voorheen dacht.” (P6)

“Mensen kunnen ook met andere oplossingen komen, die wij niet hebben voorzien of hadden kunnen bedenken. Dus die flexibiliteit, wordt van ons wel gevraagd. Maar wel, dat het niet vrijblijvend is, maar dat er wel...” (P5)

We zien dus duidelijk dat de professionals een oefening in bescheidenheid hebben ondergaan. Ze leren al gaandeweg om ruimte te laten aan initiatief en vooral niet het initiatief over te nemen, hoe verleidelijk die reflex soms ook voor hen was op grond van eerdere ervaringen (vgl. Tonkens 2009, Verhoeven 2010). Anders gezegd: deze professionals ontwikkelden oplossingen voor het probleem van het ‘professioneel centralisme’ waarbij participatie om hen draait in plaats van om bewoners (Verhoeven en Oude Vrielink te verschijnen). Tegelijkertijd is het niet zo dat professionals om ruimte te laten dus volledig op hun handen moeten gaan zitten. Er zijn allerlei situaties waarin het belangrijk is dat zij bewoners blijven stimuleren.

“En af en toe moet je wel de bewoners bij elkaar brengen. (...) Die discussie vindt niet vanzelf plaats, je moet wel (...) het balletje aan de gang houden. Maar dat heb ik wel echt geleerd ja.” (P15)

Eerder in hoofdstuk vier bleken professionals op twee manieren invulling te geven aan hun stimulerende rol. Sommigen nemen afstand en hanteren een eigen verantwoordelijkheidsperspectief, terwijl anderen juist veel dichterbij een initiatief blijven zitten en uitgaan van gedeelde verantwoordelijkheid. Sommigen ontwikkelen zich ook hierin op grond van eerdere ervaringen:

“Dus toen heb ik tegen mezelf gezegd, ik ga nooit meer in zo’n project zitten. Ik ga nooit meer ook... nou ja, nooit meer, dat kan niet helemaal maar, (...) ik moet gewoon neutraal zijn. Ik moet gewoon een Zwitserland zijn binnen die twee partijen.” (P2)

Deze professional ging van meer ondersteuning bieden naar meer afstand nemen. Het omgekeerde komt ook voor. Toch valt op dat bij de meeste professionals uiteindelijk een van deze perspectieven domineert. Ze zitten als het ware in het 'eigen kracht frame' of in het 'meer ondersteuning is belangrijk' frame.

De kunst van ondersteuning

Wat is nu precies de kunst van de ondersteuning? Ondersteuning is een tamelijk leeg woord dat weinig richting geeft over wat professioneel handelen hier is. Maar gaandeweg hebben de professionals daar zelf wel gedachten over ontwikkeld. Drie soorten activiteiten springen daar uit. Ten eerste het leggen van verbindingen met andere (groepen) bewoners en andere initiatieven :

“Wat ze heel goed zelf kunnen is de discussie voeren van wat willen we nou eigenlijk, waar moeten we aan voldoen, waar moeten we niet aan voldoen, dat kunnen ze heel erg goed zelf. De kwaliteit van het plan maken. Daar heb je als professional helemaal niet zo'n grote rol in. Wat ze niet goed zelf kunnen (...) is het verbinden met andere initiatieven. Want een initiatiefnemer wil zijn ding doen, en je hebt iemand nodig die daarvoor zegt van 'goh maar ga nou eens met die en die en die om de tafel zitten.' Ik zorg dat jullie bij elkaar komen, daar hoeft jij niets voor te organiseren. Daar heb je iemand voor nodig (...) die zegt, om met elkaar met een meer opener blik zo'n initiatief te gaan doen.” (P15)

De tweede ondersteuningstaak ligt in het helpen omgaan met bureaucratische eisen, zoals vergunningen aanvragen of administratie ten behoeve van verantwoording goed bijhouden:

“Er moet wel enige vorm van structuur zijn. Dat zou een grote inzet van vrijwilligers vragen. Het gaat om aanmerkelijke bedragen. En je moet bij geld ook altijd (...) een soort waarborg inbouwen dat het geld (...) correct besteed wordt. Daar moet je een structuur voor hebben. (...) In de huidige structuur zijn wij de eerste controlerende instantie en helpen we mensen met het administreren.” (P6)

We zien hier het spiegelbeeld van het verlangen naar bureaucratie uit hoofdstuk 5. Niet alleen initiatiefnemers erkennen dat professionele begeleiding belangrijk is voor ‘checks and balances’, professionals zien dat ook zo.

De derde taak die we kunnen waarnemen is dat de professionals ongelijkheid tegengaan door ook bewoners met minder competenties in staat te stellen om initiatief te nemen:

“Er zijn altijd actieve bewoners die al dertig jaar actief zijn in een wijk en die de weg wel weten en weten hoe ze iets moeten organiseren. Maar (...) dat is een kleine groep. (...) Je hebt (...) wel stimulators in nodig.” (P7)

Kortom, we kunnen uit de interviews met de professionals afleiden dat ze op dit moment drie belangrijke ondersteuningstaken vervullen bij het begeleiden van initiatieven: het leggen van verbindingen, het helpen met bureaucratische eisen en verantwoording en het tegengaan van ongelijkheid. Het interessante hieraan is dat de professionals hiermee in de afgelopen drie jaar een aantal aspecten van democratische professionaliteit hebben ontwikkeld die in Angelsaksische literatuur over professionals als panacee voor het begeleiden van participatie naar voren worden geschoven.

Democratisch professionalisme als panacee?

De kern van het denken over democratisch professionalisme richt zich op begeleiding van burgers die hun democratisch potentieel vergroot. Dit is mogelijk als professionals een ‘burgergerichte’ houding aannemen. Zo’n houding vergt dat ze zo veel mogelijk een stapje terugzetten, zodat burgers de kans krijgen om verantwoordelijkheden op te pakken en deze in overleg met andere burgers vorm te geven. Hoe ver ze afstand nemen, zal per geval moeten worden beoordeeld en is sterk afhankelijk van wat burgers allemaal zelf kunnen. Een burgergerichte houding vergt ook dat professionals – voor zover nodig – laten zien hoe je met andere burgers in debat kunt treden en dat ze zo veel mogelijk kennis met hen delen (Dzur 2008). Andere aspecten zijn doelen van burgers centraal stellen, bij

het verwezenlijken daarvan burgers met elkaar in verbinding proberen te brengen, verschillende prioriteiten van burgers op elkaar afstemmen en ongelijke verhoudingen tussen burgers bij de participatie zo veel mogelijk proberen te voorkomen (Durose 2011).

We zien bij de Amsterdamse ondersteunende professionals een beweging in de richting van dit ideaal. Ze worden door hun ervaringen met bewonersinitiatieven bescheidener in hun opstelling, door minder vanuit zichzelf te redeneren en zich meer op de initiatiefnemers te richten. Ze delen veel kennis met de initiatiefnemers, helpen hen met de procedures en brengen hen met elkaar in verbinding, zodat ze niet alleen gefocust zijn op hun eigen initiatief. Bovendien proberen ze ongelijkheid in de participatie tegen te gaan, zodat er niet te veel bewoners worden buitengesloten door een 'bewonersinitiatieven-elite'.

Er missen echter nog twee belangrijke schakels in hun beweging richting democratisch professionalisme. De eerste is het stimuleren van meer debat tussen initiatiefnemers onderling en misschien ook tussen hen en deelnemers aan initiatieven of met bewoners die zich afzijdig houden. De initiatieven zijn vooral gefocust op doen in plaats van praten. Maar juist door er iets meer elementen van overleg in te brengen, zouden initiatieven nog democratischer kunnen worden. In sommige stadsdelen zien we een beweging in die richting. Bijvoorbeeld bij de verkiezingen die de stichting Buurtparticipatie in Bos en Lommer organiseert. Iedereen in de buurt kan hieraan deelnemen en gedurende de verkiezingsdag zorgen de professionals ervoor dat op verschillende plekken in de buurt stembureaus geopend zijn. Initiatiefnemers gaan op campagne om mensen te overtuigen van het belang van hun initiatief. Vergelijkbare situaties doen zich voor tijdens verkiezingsavonden die bijvoorbeeld het Amsterdams Steunpunt Wonen (ASW) organiseert in Osdorp.

De laatste ontbrekende schakel is: flexibiliteit in het omgaan met initiatieven. Er zijn zeker professionals te vinden in Amsterdam die dit kunnen. Maar er zijn er ook die te veel redeneren vanuit een vastomlijnd perspectief: of ze willen burgers hun eigen verantwoordelijkheid laten of ze willen gedeelde verantwoordelijkheid met hen aangaan. Uit het werk van de socioloog Richard

Sennet (2008) kunnen we afleiden dat flexibiliteit een uiterst belangrijke competentie is van ambachtelijke professionals. Het gaat hierbij om het correct inschatten van wat specifieke bewoners nodig hebben: meer of juist minder ondersteuning? Wanneer moet je kracht zetten als professional en wanneer moet je juist subtiel te werk gaan?

Conclusies

De Amsterdamse professionals hebben de afgelopen drie jaar in hun begeleiding van bewonersinitiatieven een aantal dingen geleerd. In de eerste plaats zijn ze zich veel sterker op burgers gaan richten door zichzelf minder centraal te stellen, omdat ze ontdekten dat bewoners vrij veel zelf kunnen. Dat neemt niet weg dat er bewoners zijn die meer ondersteuning nodig hebben, zodat ook zij in staat kunnen worden gesteld om een initiatief te nemen. Ten tweede hebben ze al doende in de praktijk een aantal kenmerken van democratisch professionalisme ontwikkeld. Ze leggen verbindingen, bewaken de procedures en de verantwoording en proberen ongelijkheid in de participatie tegen te gaan. Toch voldoen de Amsterdamse professionals nog niet volledig aan het ideaal van democratisch professionalisme. Ze zijn er slechts mondjesmaat op gericht om meer debat tussen initiatiefnemers en hun omgeving te organiseren en ze zijn nog te weinig flexibel en vrij van vooringenomenheden over verantwoordelijkheden om echt goed per initiatiefnemer of per initiatief in te schatten welke ondersteuning adequaat is. Hier valt dus de komende jaren nog winst te behalen door intervisie en scholing.

Het zou jammer van alle moeite van de afgelopen jaren zijn om deze vorm van professionalisme overboord te zetten. Zowel in ons land als daarbuiten wordt juist gezocht naar deze professionals en wordt er veel van hen verwacht (Durose 2011, Dzur 2008, Tonkens 2008). Zij worden bij uitstek in staat geacht om bewoners te stimuleren en hen – zo veel als ze kunnen en willen – initiatief te nemen dat bijdraagt aan de publieke zaak. Vooral in Amsterdam zijn dit soort professionals gewenst, omdat ons onderzoek uitwijst dat de initiatiefnemers een

voorhoede vormen in de buurt. Zo'n voorhoede kan al gauw institutionaliseren tot een nieuwe buurtelite die andere burgers in de weg zit in plaats van helpt. Het is dus zaak om intensief met die voorhoede aan de slag te zijn, zodat bewonersinitiatieven blijven ontstaan en ook democratisch genoeg zijn om bestaansrecht te hebben.

8. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk reflecteren we op de uitkomsten van dit onderzoek als geheel. Een samenvatting van de antwoorden op de deelvragen treft u hier niet aan; daarvoor verwijzen we naar de samenvatting aan het begin van dit rapport.

Tastbare verbetering van kwaliteit van leven

In de landelijke media is de buurtbarbecue symbool geworden van behaagzieke geldverspilling in Vogelaarwijken. In een wanhopige, ondoordachte poging om de bewoners van die wijken te behagen, is er de afgelopen jaren zelfs geld beschikbaar gesteld voor buurtbarbecues en andere bewonersinitiatieven, is het beeld. Lekker gratis consumeren op last van de belastingbetaler. Met verbetering van de kwaliteit van leven in die wijken heeft het niets te maken, daarover zijn links en rechts het eens. Links wil liever geld uitgeven aan sociaal-economische verbetering via onderwijs en banen en rechts wil liever bezuinigen vanuit de overtuiging dat burgers pas actief worden als de overheid zich terugtrekt. Niemand zal er dan ook rouwig om zijn als geld voor bewonersinitiatieven in de aanstaande bezuinigingsrondes sneuvelt. Bij de rijksoverheid is het beleid op dit punt al op sterven na dood, en het is vrijwel zeker dat gemeenten dit voorbeeld zullen volgen.

In dat licht is de bevinding van belang dat het niet om hoge bedragen hoeft te gaan, zoals ook uit eerder onderzoek naar de behoeften van initiatieven zonder budget bleek (Hurenkamp et al. 2006). In Amsterdam is het toegekende bedrag de afgelopen jaren gedaald, en initiatiefnemers geven aan dat het bedrag meestal genoeg is en soms ook wel minder had gekund. Bovendien blijken grote bedragen ook problemen met zich mee te brengen, zoals een complexer projectmanagement en projectadministratie en een grotere onzekerheid over de noodzakelijke hoogte van het bedrag bij het indienen van een plan. Behoud van

budgetten voor bewonersinitiatieven is cruciaal, maar de bedragen per initiatief kunnen wel wat lager zijn dan de afgelopen jaren gemiddeld het geval was.

Tabel 14: Verschillen publiek imago en onze onderzoeksbevindingen:

Buurtbarbecue- beeld:	Dit onderzoek:
Het is alleen pretgeld, geldverkwisting: ze geven feestjes van publieke middelen.	Het gaat niet alleen over eten en feesten, het gaat over oplossen van tastbare sociale problemen.
Het versterkt alleen consumentisme: iedereen komt gratis eten halen en dat is het wel.	Het versterkt een sociale betrokkenheid die al sterk aanwezig was, maar nu beter aangeboord en gekanaliseerd wordt.
Het houdt mensen passief en ontvangend: het bevordert zelfredzaamheid en ondernemende houding helemaal niet.	Het activeert en bevordert dat mensen elkaar meer gaan helpen en meer met elkaar gaan doen.
Het heeft geen effecten op de sociale cohesie.	Het heeft een positief effect op de sociale cohesie.
Het heeft geen effecten op vaardigheden van burgers of kwaliteit van leven in de buurt.	Het heeft een positief effect op de kwaliteit van leven en op empathie en democratische, sociale en bureaucratische vaardigheden.
Het doet niets met maatschappelijke onvrede en wantrouwen jegens politiek.	Het verbetert de verhouding tussen overheid en burgers: er ontstaat meer onderling begrip en een nieuw partnerschap.
Het zijn altijd dezelfde mensen, altijd hetzelfde kleine kringetje.	Het zijn nieuwe groepen actieve mensen die initiatieven nemen en zij slepen veel anderen mee; er ontstaat lokaal leiderschap.
Het is alleen gericht op eigen voordeel, iets leuks voor zichzelf of de eigen groep.	Ze zijn zeer sociaal gericht en werken aan concrete sociale problemen in de buurt; eigenbelang is nauwelijks aan de orde. Wel willen mensen vaak iets er van leren.

Bovenstaand beeld van bewonersinitiatieven als geldverspilling voor straatfeesten en buurtbarbecues is echter onterecht, zo blijkt uit dit onderzoek. De meeste initiatieven zijn geen doelloos pretpakket, maar tastbare bijdragen aan de kwaliteit van leven, van huiswerkklassen tot en met schoonmaakacties en uitjes voor bejaarden. De initiatiefnemers doen dit niet voor hun eigen plezier maar om de problemen op te lossen waar ze in hun buurt tegenaan lopen. Door

bewonersinitiatieven ontstaan veel nieuwe contacten tussen bewoners. Vage sociale betrokkenheid en creativiteit worden wakker gekust en omgezet in concrete actie. Ook ontstaat een al langer door beleid verlangd 'partnerschap' tussen overheid en burgers, als alternatief voor de klagende en eisende burger en de afwerende overheid. In tabel 14 zetten we deze contrasten met het gangbare beeld van de buurtbarbecue op een rij; in de rest van deze conclusies lichten we ze nader toe.

Bij deze en de hiernavolgende conclusies moet wel steeds één ding in het oog gehouden worden: in dit onderzoek kan een positieve bias ten aanzien van bewonersinitiatieven niet worden uitgesloten. Wij hebben immers gesproken met mensen die eraan deelnamen en dat ook volhielden, en met professionele begeleiders voor wie het hun dagelijks werk is. Beide groepen hebben redenen om overwegend positief te zijn over initiatieven; waren ze dat niet, dan deden ze niet mee of waren ze al afgehaakt. Een onderzoek onder afhakers en buitenstaanders zou een interessante aanvulling kunnen zijn: wat zijn redenen om af te haken of helemaal niet mee te doen? Komen die overeen met de kanttekeningen die deelnemers en begeleiders plaatsen?

Hieronder lichten we de tabel verder toe door op de hoofdpunten ervan in te gaan, te beginnen met de bijdrage van bewonersinitiatieven aan binding.

Binding

Bewonersinitiatieven in Amsterdam wijken af van het landelijk gemiddelde zoals dat uit eerdere onderzoeken naar voren kwam (Van Ankeren 2009, Tonkens en Kroese 2009). Amsterdamse initiatieven zijn meer dan landelijk gemiddeld gericht op binding, op het bevorderen van contact en begrip tussen bewoners, met name bewoners met verschillende culturele achtergronden. Initiatiefnemers noemen gebrek aan binding als belangrijkste probleem; binding is ook het doel dat ze het vaakst nastreven. Van het sociale aspect van binding en contact leren

initiatiefnemers naar eigen zeggen ook het meest en op dat punt zien ze het vaakst positieve verandering zien in de buurt.

Nieuwe Amsterdammers – van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse of andere allochtone herkomst – verschillen in hun betrokkenheid bij en bijdrage aan bewonersinitiatieven nauwelijks van andere Amsterdammers. Terwijl 50 procent van de Amsterdammers tot de nieuwe Amsterdammers gerekend kan worden, is 40 procent van de initiatiefnemers een nieuwe Amsterdammer. Nieuwe en oude Amsterdammers hebben wel enigszins verschillende motieven. Nieuwe Amsterdammers worden veel sterker dan oude gemotiveerd door sociale en burgerschapsmotieven. Echter, in hun activiteiten lijken ze sprekend op elkaar: ze delen in enthousiasme en lopen tegen dezelfde problemen op.

Er lijkt iets typisch Amsterdams aan dit streven naar binding. Mogelijk heeft dit te maken met het beleid van de stad in meer algemene zin de afgelopen jaren, waarin het tegengaan van polarisatie en radicalisering, bevordering van binding en ontmoeting, ‘de boel bij elkaar houden’ en recenter ‘hoffelijkheid’ als uiting van burgerschap belangrijke kenmerken zijn.

Getrapt bereik van initiatiefnemers, volledig bereik van deelnemers

Budgetten voor bewonersinitiatieven bereiken niet de hele bevolking, als we alleen naar de initiatiefnemers kijken. De initiatiefnemers zijn immers steevast reeds actieve bewoners, die op verschillende manieren vormgeven aan sociale en politieke participatie en lid zijn van organisaties. Maar ze zijn ook vaker dan gemiddeld bij andere vormen van participatie het geval is vrouw, nieuwe Amsterdammer, lager of middelbaar opgeleid en hebben een lager inkomen.

Als we bewonersinitiatieven beoordelen op de vraag of initiatiefnemers wel representatief zijn voor de bevolking als geheel (en dus of veel initiatiefnemers nog niet actief eerder waren), stellen bewonersinitiatieven teleur. Er zijn echter goede redenen om andere maatstaven te hanteren. Onderzoek

laat steevast zien dat de verwachting dat beleid ter bevordering van actief burgerschap iedereen gelijkelijk bereikt, een recept voor teleurstelling is. In de praktijk wordt dus eerder een groep voortrekkers of lokale leiders bereikt. Belangrijker is in hoeverre de initiatiefnemers op hun beurt met hun initiatieven bewoners bereiken die veel minder of niet actief waren. In plaats van gemankeerd volledig bereik is dan eerder sprake van *getrapt bereik van initiatiefnemers*, waarmee wel *volledig bereik van deelnemers* mag worden beoogd.

Wie uitgaat van getrapt bereik van initiatiefnemers, stelt andere eisen en ziet andere kansen en risico's dan wie uitgaat van volledig bereik. Kijkend naar de kansen, is de hamvraag dan niet of iedereen bereikt wordt om een initiatief in te dienen, maar of de initiatiefnemers op hun beurt een ruim bereik hebben en daarbij ook nieuwe mensen activeren. Tweede vraag is in hoeverre deelname aan het initiatief de deelnemers tot verdere sociale of politieke participatie stimuleert. Beginnen ze alsnog een initiatief middels een budget, of gaan ze zich bijvoorbeeld organiseren, een baan zoeken, vrijwilligerswerk doen, een koffieochtend organiseren, een protestactie beginnen of (vaker) stemmen bij verkiezingen?

Kijkend naar de risico's is een belangrijke vraag of andere mensen in de buurt zich buitengesloten voelen, en het gevoel hebben dat het beleid de reeds actieve bewoners nog meer in het zadel zet en dus voortrekt. Het zojuist verschenen onderzoek van het SCP naar burgerperspectieven (Dekker en den Ridder 2011: 3) oppert dat dit aan de hand kan zijn: als wordt gevraagd of mensen beslissingen over voorzieningen in de wijk liever aan de buurtbewoners overlaten middels een buurtbudget, of besluiten daarover liever aan de gemeente overlaten, is een meerderheid ervoor dat de gemeente beslist. Een tweede risico is dat mensen met hun initiatieven een te beperkte kring bewoners bereiken qua kwantiteit (te weinig mensen) of kwaliteit (te weinig verschillende mensen: alleen mensen die tot hun eigen kring behoren) en dat het publieke belang van een activiteit onvoldoende duidelijk is.

Op deze manier naar bewonersinitiatieven kijkend, is de overkoepelende vraag: in hoeverre bevorderen bewonersinitiatieven democratisch lokaal leiderschap? Bevorderen ze leiderschap dat niet alleen initiërend en stimulerend is maar ook democratisch? Met dat laatste bedoelen we: hebben deze leiders voldoende oor en oog voor wat er in de buurt leeft en voor processen van in- en uitsluiting? En omdat we uit ander onderzoek weten dat daartoe sociale reflexiviteit van cruciaal belang is: in hoeverre zijn deze leiders sociaal reflexief en zijn zij ook in staat dit bij anderen te bevorderen? De initiatiefnemers zelf zijn van oordeel dat zij veel hebben geleerd over hoe andere mensen denken en hoe andere mensen hen zien.

De bredere vraag in hoeverre hier lokaal democratisch leiderschap ontstaat, hebben we niet onderzocht. Daar kunnen we hier dus geen uitsluitel over geven. Een vervolgonderzoek zou hierop wel licht kunnen werpen, door zich te concentreren op de deelnemers aan een aantal specifieke initiatieven en op mensen in de wijk die wel belanghebbend zijn maar toch niet meedoen. Bijvoorbeeld in het geval van een initiatief voor huiswerkklassen: kinderen en ouders die daar in de buurt wonen en in principe zouden kunnen meedoen maar het toch niet doen.

Het streven naar getrapd bereik van initiatiefnemers en volledig bereik van deelnemers heeft consequenties voor de rol van begeleidende professionals. Het geeft hen de taak om zich te ontwikkelen tot *democratische professionals* en om te bevorderen dat een aanzienlijk deel van de deelnemers van de initiatieven mensen zijn die nog niet op (veel) andere manieren actief waren. Ook is het hun taak om te bevorderen dat de mensen die zich als initiatiefnemers melden, zich ontwikkelen tot lokale democratische leiders die sociaal reflexief zijn, alert zijn op processen van uitsluiting en deze processen actief bestrijden.

Partnerschap en sociale opwarming

Bewonersinitiatieven blijken niet alleen een recept voor een doelloos pretpakket: ze zijn ook een tamelijk geslaagd experiment in het scheppen van nieuwe verhoudingen tussen burgers en overheid, waar de huidige regering (evenals enkele vorige regeringen) naarstig naar op zoek is. Rechts en links schieten in hun afkeer van bewonersinitiatieven in oude reflexen: links vertrouwt de overheid alleen als voorzieningsmotor en rechts vertrouwt alleen een overheid die zich terugtrekt. Onder hun ogen voltrekken zich intussen tamelijk geslaagde experimenten in vormgeving van nieuwe verhoudingen tussen burger en overheid waar beiden zeggen naar te zoeken, maar waarvoor zij ziende blind zijn. Het is een verhouding waarin de overheid meer activeert en stimuleert, in plaats van burgers als consumenten te bedienen. Initiatiefnemers ontwikkelen niet alleen meer begrip voor andere bewoners maar ook voor de overheid. Van bewonersinitiatieven is te leren hoe in die nieuwe verhouding meer betrokkenheid en begrip tussen burgers en bestuur kan ontstaan.

Deze nieuwe verhoudingen zijn natuurlijk evenmin als oude verhoudingen ideaal: ze hebben hun eigen mogelijkheden en kansen, maar ook hun eigen risico's, zo blijkt uit dit onderzoek. Een van die risico's is een verlangen naar meer bureaucratie vanuit wantrouwen jegens medebewoners. Het is een roep om meer controle op toekenning, uitgaven en besteding, naast een blijvende roep om minder bureaucratie. Dat confronteert de overheid met een tegenstrijdig eisenpakket. Een ander risico is dat bewoners te hoge verwachtingen gaan koesteren van de overheid. Met name verwachtingen omtrent erkenning en waardering van hun bijdrage kunnen tot problemen leiden, doordat deze meer tijd en aandacht vereisen dan de overheid en de begeleidende professionals ter beschikking hebben. De risico's wegen echter niet op tegen de interessante kansen die hier liggen en de eerste stappen die gezet zijn om een nieuw partnerschap tussen burgers en overheid vorm te geven; een partnerschap dat

een alternatief vormt voor klagende of eisende burgers en een afhoudende of knielende overheid.

Aanbevelingen

Op basis van dit onderzoek willen we een aantal aanbevelingen voor vervolgonderzoek en beleid doen.

Allereerst hebben we de volgende aanbevelingen voor vervolgonderzoek:

1. Onderzoek de deelnemers aan initiatieven naar hun ervaringen met bewonersinitiatieven, om zodoende beter zicht te krijgen op wat de initiatieven in de wijken teweeg brengen en op in hoeverre de deelnemers aan initiatieven verdere stadia van participatie doorlopen en zich later zelf ook tot initiatiefnemers ontwikkelen.
2. Onderzoek het beeld van bewonersinitiatieven onder mensen in de wijk die wel belanghebbend zijn maar toch niet meedoen. Behalve om een beter zicht te krijgen op wat de initiatieven in de wijken teweeg brengen, gaat het hier ook om de vraag of de initiatieven hen op de een of andere manier raken, en of zij zich buitengesloten voelen.

Verder hebben we de volgende aanbevelingen aan de gemeente Amsterdam en de stadsdelen over het beleid ten aanzien van bewonersinitiatieven:

3. Handhaaf het beleid voor bewonersinitiatieven, inclusief de professionele begeleiding. Het toe te kennen bedrag kan wel gemiddeld lager dan wat in de onderzochte periode is toegekend, mits uitzonderingen om goede redenen mogelijk blijven.

4. Koester de gerichtheid van de Amsterdamse bewonersinitiatieven op overbruggend contact en binding, op het in contact brengen van mensen die elkaar anders niet spreken en dus ook niet aanspreken. Amsterdam onderscheidt zich hier reeds mee en kan zich hiermee nog verder onderscheiden.
5. Streef naar *getrapt* bereik van *initiatiefnemers*, en *volledig* bereik van *deelnemers*. Volledig bereik van initiatiefnemers is niet realistisch en ook niet noodzakelijk. Belangrijker is dat er sprake is van volledig bereik van deelnemers: dat de initiatieven wel de hele buurt bereiken en buurtbewoners zich niet buitengesloten voelen.
6. Richt de begeleiding op bevordering van volledig bereik van deelnemers, door bevordering van sociale reflexiviteit en ontwikkeling van lokaal democratisch leiderschap van initiatiefnemers en democratische professionaliteit van begeleiders. Getrapte participatie stelt niet minder maar andere eisen aan de begeleiding, zoals het vermogen om via het initiatief nieuwe mensen te bereiken, het bevorderen van sociale reflexiviteit en het vermogen om lokaal democratisch leiderschap te ontwikkelen.
7. Herken bewonersinitiatieven als redelijk geslaagde maar nog onvoltooide experimenten in de ontwikkeling van een nieuw partnerschap tussen overheid en burgers die gepaard gaan met 'sociale opwarming'. 'Sociale opwarming' heeft positieve en problematische aspecten die op hun waarde geschat en in goede banen geleid moeten worden. Het nieuwe partnerschap is een interessant alternatief voor de klagende en eisende burger en de afhoudende of knielende overheid.

Literatuur

- Ankeren, M. van (2009) *Wipkippen, wisselgeld en wisselend succes: over de invloed van gemeentelijke burgerinitiatieven op de binding tussen burger en bestuur*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (masterscriptie).
- Ankeren, M. van, E. H. Tonkens en I. Verhoeven (2010) *Bewonersinitiatieven in de krachtwijken van Amsterdam. Een verkennende studie*, Amsterdam: Hva/UvA.
- Beck, U., W. Bonns en C. Lau (2003) 'The theory of reflexive modernization. Problematic, hypotheses and research programme', *Theory, Culture and Society*, 20, 2: 1-33.
- Bovens, M. en A. Wille (2011) *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Brady, H. E., S. Verba en K. Lehman Schlozman (1995) 'Beyond SES: a resource model of political participation', *American Political Science Review*, 89 (2): 271-294.
- Bryman, A. (2008) *Social research methods*, Oxford: Oxford University Press.
- Burns, N., K. Schlozman en S. Verba (2001) *The private roots of public action*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Clarke, J., J. Newman, N. Smith, E. Vidler and L. Westmarland (2007) *Creating citizen consumers: changing publics and changing public services*, London: Sage.
- Dalton, R.J. (1996) *Citizen politics. Public opinion and political parties in advanced industrial democracies, Second edition*, Chatham NJ: Chatham House Publishers.
- Dekker, P. (2000) 'Politieke participatie' in: J. Thomassen, K. Aarts & H. van der Kolk (red.), *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998. Kiezers en de smalle marges van de democratie*, Den Haag: Sdu, 77-92.
- Dekker, P. en J. den Ridder (2011) *Burgerperspectieven 2011-3*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Dienst Wonen, Zorg en Samenleven Amsterdam (2009) *Wonen in Amsterdam 2009 Leefbaarheid*, Amsterdam: Dienst Wonen, Zorg en Samenleven Amsterdam.
- Durose, C. (2011) 'Revisiting Lipsky: Front-Line Work in UK Local Governance', *Political Studies*, 1: 1-18.
- Duyvendak, J.W. & M. Hurenkamp (2004) *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*, Amsterdam: Van Genneep.
- Dzur, A. W. (2008) *Democratic Professionalism. Citizen Participation and the Reconstruction of Professional Ethics, Identity, and Practice*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Elchardus, M. (2005) 'Tegenstellingen en conflicten in de symbolische samenleving' in: P. Dekker (red.) *Maatschappelijke tegenstellingen en de civil society*, Driebergen: Stichting Synthesis, 33-55.
- Elissen, S. (2009) *Voor en door de buurt. Over de verschillen in participatie van buurtbewoners tussen Geuzenveld en Sloterveer*, Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam (masterscriptie).
- Fennema, M. J. Tillie, A. Van Heelsum, M. Berger en M. Wolf (2001) 'De politieke integratie van etnische minderheden in Nederland', *Migrantenstudies* 17(3): 142-157.
- Gemeente Amsterdam (2011) *Stedelijk kader voor stadsdelen voor het inzetten van het budget voor bewonersinitiatieven voor de wijkaanpak in Amsterdam voor het jaar 2011*, Amsterdam: gemeente Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam (2009) *Bewonersparticipatie in de wijkaanpak 2009*, Amsterdam: Programmabureau Amsterdamse wijkaanpak, gemeente Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam (2008a) *Bewonersparticipatie in de wijkaanpak 2008*, Amsterdam: Programmabureau Amsterdamse wijkaanpak, gemeente Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam (2008b) *Amsterdams Uitvoerings Programma Wijkaanpak '08-'09*, Amsterdam: programmateam Amsterdamse wijkaanpak.

- Graaf, P. van der en J.W. Duyvendak (2009), 'Thuisvoelen in stedelijke vernieuwing – Buurthechting in Nederlandse achterstandswijken'. *Sociologie* 5 (2): 261-276.
- Gunsteren, H.R. van (1992) *Eigentijds burgerschap*, 's Gravenhage: Sdu uitgeverij.
- Hurenkamp, M. en E. Tonkens (2011) *De onbeholpen samenleving. Burgerschap aan het begin van de 21e eeuw*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hurenkamp, M., E. Tonkens en J.W. Duyvendak (2006) *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/Nicis Kenniscentrum Grote Steden.
- Hustinx, L. (2009) 'De individualisering van het vrijwillig engagement', in: G. Buijs, P. Dekker & Marc Hooghe (red.) *Civil society tussen oud en nieuw*, Amsterdam: Aksant, 211-224.
- Lans, J. van der (2005) *Koning burger. Nederland als zelfbedieningszaak*, Amsterdam: Augustus.
- Lans, J. van der, en N. De Boer (2011) *Burgerkracht. De toekomst van sociaal werk in Nederland*, Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Lelieveldt, H. en H. Van der Kolk (2005) 'Structureel sociaal kapitaal en het oplossen van buurtproblemen' in B. Völker (red.) *Burgers in de buurt. Samenleven in school, wijk en vereniging*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lichterman, P. (2005) *Elusive togetherness. Church groups trying to bridge America's divisions*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Nauta, L. (2000) *Onbehagen in de filosofie*, Amsterdam: Van Gennep.
- Norris, P. (2002) *Democratic Phoenix. Reinventing political activism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- O+S Amsterdam (2011) *Monitor bewonersinitiatieven juni 2011*, Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek.
- O+S Amsterdam (2010) *Amsterdam in cijfers 2010*, Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek.

- Ongena, Y. P. (2005) *Interviewer and Respondent Interaction in Survey Interviews*, Amsterdam: Vrije Universiteit Dissertatie.
- Pattie, C., P. Seyd en P. Whiteley (2004) *Citizenship in Britain. Values, participation and democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling alone. The collapse and revival of American community*, New York: Simon & Schuster.
- Rochester, C., Paine, A.E., Howlett, S. & M. Zimmeck (2010) *Volunteering and Society in the 21st Century*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Sennet, R. (2008) *De ambachtsman. De mens al maker*, Amsterdam: J.M. Meulenhoff bv.
- Stukas, A.A., Worth, K.A., Clary, E.G en M. Snyder (2008) 'The matching of motivations to affordances in the volunteer environment: an index for assessing the impact of multiple matches on volunteer outcomes', *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 38 (1): 5-28.
- Tonkens, E. (2009) *Tussen onderschatten en overvragen. Actief burgerschap en activerende instituties in de wijk*, SUN Trancity – deSTADSWIJKstudies, Amsterdam.
- Tonkens, E. (2008) *Mondige burgers, getemde professionals. Marktwerking en professionaliteit in de publieke sector*, Amsterdam: Van Gennep.
- Tonkens, E. (2006) *De bal bij de burger*, Oratie, Vossiuspers Amsterdam.
- Tonkens, E. en G. Kroese (2009) *Bewonersparticipatie via vouchers: democratisch en activerend? Evaluatie van de eerste fase van de extra budgetten voor bewonersinitiatieven(voucherregeling) februari-oktober 2000*, Den Haag: Ministerie van VROM.
- Tonkens, E. en G. Kroese (2008) *Oefeningen in burgerschap in de multiculturele samenleving. Case study Omwana (Oudere Migranten Werken aan een Nieuw Amsterdam)*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/ Stichting Actief Burgerschap.
- Uitermark, J. en J.W. Duyvendak (2006) *Ruimte maken voor straatburgerschap*, Rotterdam: gemeente Rotterdam project sociale integratie.

- Verba, S., K. Schlozman en H.E. Brady (1995) *Voice and equality. Civic voluntarism in American politics*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Verhoeven, I. (2010) 'Ruimte geven aan initiatieven van bewoners', *Rooilijn*, jaargang 43, nr. 4: 238-245.
- Verhoeven, I. en M. Oude Vrielink (te verschijnen) 'De stille ideologie van de doe-democratie', in C. van Montfoort, A. Michels en W. Van Dooren (red.) *Stille ideologie*, Den Haag: Lemma.
- Wenker, J.H. (2010) *Local differences in the enhancement of local social participation in deprived neighborhoods within three local district authorities in Amsterdam. Master thesis Program Social Policy and Social Work in Urban Areas*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005) *Vertrouwen in de buurt*, Rapporten aan de regering nr. 72, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wijdeven, T. van de & F. Hendriks (2010) *Burgerschap in de doe-democratie*, NICIS Institute, Den Haag.
- Wijdeven, T.M.F. van de en J.C.H.C. Geurtz (2009) 'Bewonersbetrokkenheid en verbonden verantwoordelijkheden in De Smederijen van Hoogeveen', p. 285-299 in: H. van Duivenboden, E. van Hout, C.J. van Montfoort en J. Vermaas (red.) *Verbonden verantwoordelijkheden in het publieke domein*, Den Haag: Lemma.
- Wuthnow, R. (1998) *Loose connections. Joining together in America's fragmented communities*, Cambridge: Harvard University Press.
- Van der Zouwen, J., en J.H. Smit (2006) 'Effective Repair in Survey Interviews', *Quality & Quantity*, 40(2), 245–258.

Methodologische bijlage

Steekproef

De totale populatie is 745 initiatiefnemers, daarvan is in totaal 472 initiatiefnemers bereikt. Van deze 472 is zo'n 61 procent geïnterviewd, dit wordt ook wel de responsratio genoemd (Bryman, 2008: 181). In de benadering van respondenten is gekozen voor een randomisering van de respondenten binnen stadsdelen en buurten, zodat alle stadsdelen verhoudingsgewijs goed vertegenwoordigd zijn. Buurten met kleine aantallen initiatiefnemers zijn tot maximaal 3 procent overgerepresenteerd, om voor voldoende spreiding binnen deze stadsdelen te zorgen. Dat betekent dat enkele stadsdelen met absoluut een hoog aantal initiatiefnemers relatief wat minder respondenten leverden.

Tabel 15: Respondenten verdeeld naar stadsdeel (oude indeling stadsdelen)

Stadsdelen en buurten	Aantal initiatiefnemers	Aantal respondenten	Aantal geweigerd	Aantal onbereikbaar
Baarsjes	114	38	10	65
Bos en Lommer	70	26	17	12
Geuzeveld				
Slotermeer	141	47	44	44
Indische buurt	32	20	7	4
Noord	134	45	39	40
Osdorp	100	34	28	12
Slotervaart	38	21	13	4
Transvaalbuurt	29	14	8	7
Voucher				
Dapperbuurt	28	15	3	9
Voucher				
Holendrecht	20	5	6	6
Voucher				
Venserpolder	21	10	5	5
Zuidoost	18	14	3	1
Totaal	745	289	183	209

Non-respons

In totaal hebben 183 initiatiefnemers geweigerd mee te werken aan het interview. Hiervan weigerden 26 initiatiefnemers wegens gebrek aan tijd, 20 wegens ziekte of andere privé-omstandigheden en 2 omdat zij onvoldoende Nederlands spraken. De overigen gaven andere of geen redenen op voor de weigering.

Veel respondenten bleken onbereikbaar. Pas na drie contactpogingen werden onbereikbare respondenten van de lijst afgehaald. Pas in het laatste stadium van het veldwerk werd telefonisch contact gezocht om interviewafspraken te maken. In de meeste stadsdelen zijn vrijwel alle initiatiefnemers benaderd.

We hebben geen aanleiding om meer dan normaal te twijfelen aan de representativiteit van de steekproef. Niet alleen omdat de steekproef zo'n 61 procent van de bereikte populatie omvat, maar vooral ook omdat de we juist veel hebben geïnvesteerd om de random getrokken respondenten die bij eerste benadering onbereikbaar bleken nog tweemaal hebben proberen te benaderen. Pas hierna is doorgedaan naar nieuwe respondenten.

Enquête-interviews

De werving van de interviewers vond plaats onder studenten en is gegaan via advertenties en het netwerk van de onderzoekers. Na sollicitatiegesprekken zijn 29 interviewers in drie batches van elk twee dagen getraind. De training werd gedaan door de onderzoekers. Een belangrijk deel van de training bestond uit een algemene instructie, waarbij vooral gemikt werd op het creëren van begrip voor de doelen van gestandaardiseerd interviewen, om er zo voor te zorgen dat improvisaties van de interviewers in overeenstemming zijn met de interviewdoelen (Van der Zouwen en Smit 2006). Vervolgens is ook de vragenlijst uitgebreid besproken en zijn de vragen in rollenspelen geoefend. De interviewers zijn getraind in een socio-emotionele interviewstijl, echter met veel

nadruk op goede vraagformulering en op bewustwording van belangrijke oorzaken en gevolgen van mismatches (Ongena 2005).

De interviewers werden verdeeld over de buurten en kregen per buurt een lijst met daarop de adresgegevens van 20 random geselecteerde initiatiefnemers. De overlap tussen buurten en interviewers is een nadeel, maar door intensieve monitoring van de interviews met behulp van audio-opnames en minimaal één feedbackmoment is geprobeerd interviewereffecten tegen te gaan. De interviewers legden zelf contact met de initiatiefnemers door ‘aan de deur’ de initiatiefnemers te overtuigen. Vervolgens werd het interview direct afgenomen, of er werd een afspraak gemaakt. Bij geen contact werden nog twee pogingen op andere dagdelen gedaan.

Kwalitatieve interviews

Aan het eind van de enquête vroegen we de respondenten of zij bereid waren om mee te werken aan een diepergaand gesprek. 237 van de 289 respondenten (82%) gaf aan hiertoe bereid te zijn. Voor de diepte-interviews hebben we uit deze groep een selectie gemaakt op basis van de volgende criteria:

- Geen lid van de buurt en een maatschappelijke organisatie
- Niet-stemmers
- Extremen: meer begrip voor de werking van de overheid
- Zeker wel zonder geld het initiatief doorzetten
- Helemaal eens: liever meer hulp en minder geld
- Sterke motivatie: iets doen waar ik invloed op heb
- Combi tussen een sterke motivatie, geen nee zeggen en niemand anders kon het doen

De keuze voor deze criteria was om variatie te krijgen ten opzichte van de dominante antwoordpatronen uit de enquête. We wilden bijvoorbeeld niet te veel in gesprek komen met de wel-actieven of de mensen die per se het geld nodig denken te hebben. Binnen deze selectiecriteria vielen 140 respondenten.

Elke respondent had zo een profiel (doordat hij of zij op één of een aantal specifieke criteria laadt). Per stadsdeel zijn alle personen met een uniek profiel geselecteerd. Daar waar meerdere personen in een bepaald stadsdeel hetzelfde profiel hadden (ze laden op dezelfde criteria) is random een van deze personen geselecteerd. Hierdoor ontstond een nieuwe selectie met 81 personen.

Binnen deze selectie van 81 personen zijn 42 interviews gehouden, 15 personen weigerden deelname. De overige personen waren of niet te bereiken (bijvoorbeeld omdat het opgegeven het telefoonnummer aan het eind van het enquête-interview niet klopte of na meerdere malen bellen niet werd opgenomen), of waren niet op de afspraak of de afspraak kon toch niet doorgaan. Buiten deze eerste selectie zijn nog 7 interviews gedaan, dit zijn dus interviews die gedaan zijn binnen de eerste selectie van 140 respondenten, maar buiten de selectie van 81 personen. In totaal komen we daarmee op 49 diepte-interviews.

Personen werden telefonisch benaderd voor het maken van een afspraak. Interviews vonden plaats bij bewoners in huis, of een enkele keer op een andere locatie zoals een buurthuis of op het werk van een respondent. De interviews waren semi-gestructureerd, omdat er gebruik werd gemaakt van een topiclijst.

Aan deze 49 initiatiefnemers hebben we gevraagd met welke professional zij het meeste te maken hebben gehad. Hieruit verkregen wij een lijst van ongeveer 30 namen. Sommige professionals konden wij lastig traceren omdat de initiatiefnemers alleen nog een voornaam wisten en verder geen gegevens hadden verstrekt. Uiteindelijk hebben wij met 15 van hen semi-gestructureerde diepte-interviews gehouden waarbij wederom gebruik is gemaakt van een topiclijst. Wij zijn gestopt bij 15 omdat we het verzadigingspunt van informatie hadden bereikt.